

DANTE
A POKOL
A DIVINA COMMEDIA ELSŐ RÉSZE

PRÓZÁBA ÁTIRTA ÉS MAGYARÁZTA:
CS. PAPP JÓZSEF
TANÁR

TARTALOM

ELŐSZÓ.

BEVEZETÉS.

ELSŐ ÉNEK.

(Az erdő. A hegyoldal. A három vadállat. Virgil. Az agár.)

MÁSODIK ÉNEK.

(A költő aggodalmai. Virgil bátorítása. A mennyei hölgyek. Az útrairndulás.)

HARMADIK ÉNEK.

(A pokol kapuja. A tornácz. Közönyösek és gyávák. Coelestin pápa. Az Acheron. Charon. Az átmenet. Földindulás.)

NEGYEDIK ÉNEK.

(Első kör: A limbus. A keresztség nélkül meghaltak. A patriarchák és az ó-kor hősei, költői, bölcsészei.)

ÖTÖDIK ÉNEK.

(A testiség rabjai. II. kör. Minos. Francesca.)

HATODIK ÉNEK.

(III. kör: A torkosak. Cerberus. Ciacco. Plutus.)

HETEDIK ÉNEK.

(IV. kör: A fösvények és pazarlók. A szerencse. - V. kör: Indulatosak.)

NYOLCZADIK ÉNEK.

(V. kör. Indulatosak (folytatás) - Flegias. Argenti Fülöp. Dis vára. Az ördögök.)

KILENCZEDIK ÉNEK.

(Erikto. A furiák. A mennyei követ. - VI. kör: Az eretnekek.)

TIZEDIK ÉNEK.

(Farinata degli Uberti. Cavalcante Cavalcanti. II. Frigyes és a bibornok.)

TIZENEGYEDIK ÉNEK.

(Anastsius pápa sirja. A pokol felosztása.)

TIZENKETTEDIK ÉNEK.

(A VII. kör első alköre: Zsarnokok és gyilkosok. Minotaurus. A Centaurok. Ezzelino. Estei Obizzo. Guido da Monforte.)

TIZENHARMADIK ÉNEK.

(A VII. kör 2. alköre: Önmaguk ellen erőszakoskodók. Háрпиák. Pier delie Vigne. Lano. Sant' Andrea. Rocco de Mozzi. Lotto degli Agli.)

TIZENNEGYEDIK ÉNEK.

(A VII. kör 3. alköre: Isten ellen erőszakoskodók. Capaneus. A krétai bálvány. A pokolfolyók eredete.)

TIZENÖTÖDIK ÉNEK.

(A VII. kör 3. alköre: Erőszakosak a természet ellen. Brunetto Latini.)

TIZENHATODIK ÉNEK.

(Guido Guerra. Tegghiajo Aldobrandi. Jacopo Rusticucci. Guglielmo Borsiere. A zuhatag. Geryon.)

TIZENHETEDIK ÉNEK.

(Erőszakosak a művészet ellen. Uzsorások. Gianfigliazzi. Ubbriachi. Scrovigni. Leszállás a VIII. körbe.)

TIZENNYOLCZADIK ÉNEK.

(A VIII. kör 1. alköre: Csábitók. Venedico Caccanimico. Jázon. A 2. alkör: Hízelgők. Alessio Interminei. Thais.)

TIZENKILENCZEDIK ÉNEK.

(A VIII. kör 3. árka: *Simoniacusok. III. Miklós.*)

HUSZADIK ÉNEK.

(A 4. árok: *Jósok, kuruzslók, Amfiaraos. Tiresias. Aronta. Manto. Eurypylos. Scotus. Bonatto Guido. Asdente.*)

HUSZONEGYEDIK ÉNEK.

(Az 5. árok: *Vesztegetők, hivatalkűfárok. A luccai tanácsos. Bonturo Dati.*)

HUSZONKETTEDIK ÉNEK.

(Navarrai *Giampolo. Fra Gomita. Zanche Mihály. Az ördögök czivódása.*)

HUSZONHARMADIK ÉNEK.

(A 6. árok: *Képmutatók. A „vig barátok.” Kaifás. Annas. Catalano barát. Loderingo.*)

HUSZONNEGYESEDIK ÉNEK.

(A VIII. kör 7. árka: *Tolvajok. Vanni Fucci.*)

HUSZONÖTÖDIK ÉNEK.

(*Cacus. Brunelleschi Agnello. Buoso degli Abati. Puccio Sciancato. Cianfa Donati. Guercio Cavalcanti.*)

HUSZONHATODIK ÉNEK.

(A 8. árok: *Gonosz tanácsadók, Ulysses. Diomedes.*)

HUSZONHETEDIK ÉNEK.

(*Guido Montefeltro*)

HUSZONNYOLCZADIK ÉNEK.

(A 9. árok: *Viszályt szerzők. Muhamed. Ali. Fra Dolcino. Pier da Medicina. Curio. Mosca. Bertran de Born.*)

HUSZONKILENCZEDIK ÉNEK.

(*Geri del Bello. - A VIII. kör 10 árka: Hamisítók. Griffolino d'Arezzo. Capocchio.*)

HARMINCZADIK ÉNEK.

(*Gianni Schicchi. Mirrha. Ádám mester. A trójai Sinon.*)

HARMINCZEGYESEDIK ÉNEK.

(*A pokol feneke. - Az óriások kútja. Nimród. Efiates. Antaeus. Leszállás a pokol fenekére.*)

HARMINCZKETTEDIK ÉNEK.

(*A XI. kör: Az árulók. - 1. alkör: Caina. A mangonai grófok. Focaccia. Mascheroni. Camicione de' Pazzi. A 2. alkör: Antenora. Bocca degli Abbati. Buoso da Duera. Beccheria. Soldamer. Ganelon Tebaldello. Ugolino.*)

HARMINCZHARMADIK ÉNEK.

(*Folytatás: Ugolino és Ruggieri érsek. A 3. alkör: Tolommea. Alberigo barát. Branca d'Oria.*)

HARMINCZNEGYESEDIK ÉNEK.

(*A 4. alkör: Giudecca. Lucifer. Judás. Brutus. Cassius. A föld középpontja. Fel a csillagokhoz.*)

ELŐSZÓ.

A ki Dante »isteni« költeményét eredetiben ismeri, talán meg is ütődik egy oly szokatlan vállalaton, mely a Divina Commedia páratlanul szép termináit prózába merészli átírni. Nekem, a ki e »szentségtörő« kísérletre mégis vállalkoztam, annál kevésbbé lehetne megbocsátani ezt a merényletet, mert magam is hosszú évek óta tanulmányozom Dantét, tehát kifejlődhetett már bennem még az alaki technika iránt is a kellő kegyelet. És hogy mégis elszántam rá magamat, csak az volt az oka, hogy a magyar művelt közönséggel, mely eredetiben nem élvezheti még a költeményt, a símábban folyó próza nyelvén kedveltessem meg. Az én Dantémnak hasznát veszik majd hallgatóim is, a kiknek az olasz nyelvet és irodalmat tanítom a kolozsvári egyetemen. Középiskoláink ifjúsági könyvtárai szintén juttatni fognak bizonyára egy kis helyet a világirodalom e remekének, mely egy egész kor összes tudását és érzelmeit, reményeit és szenvedéseit tükrözi vissza és századokon keresztül lelkesített egy egész nemzetet hazaszeretetre, a míg végre kivívhatta egységét, szabadságát.

Nem csupán kivonatos vázlatot adok, hanem ezúttal a »Pokol« teljes szövegét. Némi kihagyással csak Francesca tragédiáját és még egyik-másik helyet kellett hoznom, az ifjúságra való tekintettel. Az itt-ott elkerülhetetlenné vált magyarázatot zárjel közt a szövegbe szövöm, hogy az olvasást ne kelljen lépten-nyomon megszakgatni.

Ilyen nemű munka, tudtommal, nincs a nagy Dante-irodalomban. Az olaszok eredetiben olvassák, náluk tehát nincs szükség prózai átdolgozásra, a többi nemzetek Dante-fordításai pedig nem a nagy közönség közvetlen igényeinek figyelembe vételével készültek s legtöbbször a vers technikáját forszirozzák, nem ritkán az értelem rovására.

Úgyde mainapság csak az anyanyelvünkön írott, még pedig kitűnő költeményeket olvassuk élvezettel; a külföldi remekek verses fordítását akár divatból, akár kényelemszeretből, kénytelen-kelletlen szokta forgatni a legtöbb ember. Azért tesznek jó szolgálatot Homeros prózai átdolgozásai a kezdő fokon, mert a tárgyi érthetőség megkönnyebbültével előbb kedve támad az olvasónak ahhoz, hogy az eredeti forrást fölkeresse.

Hadd legyen meg Dante tanulmányozásában a természetes átmenet. Olvassa el a magyar közönség először az én prózai átdolgozásomat, azután fogjon Szász Károly csengő rímes fordításához; végre az legyen a harmadik lépcső, hogy magát az igazi Dantét nézze meg, a maga gyönyörű nyelvén, a maga bámulatos nagyszerűségében.

Ha az a közönség, melynek könyvemet szántam, szívesen fogadja a nagy trilógiának ezt az első részét, minél előbb kiadom a »Divina Commedia« második és harmadik részét is, a Purgatoriumot és a Paradicsomot.

Kolozsvár, 1896. évi június hó 10.

Cs. Papp József.

BEVEZETÉS.

Dante Alighieri Flórenczben, 1265. májusban született, tehát 1300-ban, a költemény cselekvésének idejében »az emberi élet fele-útján« volt. A biblia is a 35-ik évet tartja annak. Az 1300. évben volt Rómában a nagy jubiláris búcsú. Fordulópont a költő életében. Ekkor jött rá sok csalódás és tépelődés után, hogy élete addig nagy tévedés volt: eltévedt a sötét erdőben. Sötét erdő alatt a bűnökbe merült ember lelki állapotát érti, meg azt az országos nagy zűrzavart és nyomort, a melybe szerencsétlen hazáját a polgárháborúk sodorták s őt is hazátlan bujdosóvá tették. Száműzetésben halt meg, Ravennában, 1321. szeptember 14-én.

A nagy allegoriának, az Isteni Színjátéknak maga Dante a főhőse. De nem csak magát festi benne, hanem egész korát, az egész emberiséget, lelki életünk fejlődésmenetét, így lett a költemény a bűnös ember megváltásának, az összes népek és kivált Olaszország erkölcsi és politikai újjászületésének nagy hőskölteményévé. Célja az, hogy a lelki és anyagi nyomorúságból felvezessen bennünket, a halottak három birodalmán keresztül, a földi és örök élet boldogságához. Azonban boldogulásunknak főképen három akadály állja útját: az élvezetvágy, a kevélység és a kapzsiság. Az első ellenségünket a tarka, pettyes párducz; a másodikat az oroszlán; a harmadikat az örökké éhes farkas képviseli; az agár titokzatos alakja Olaszország felszabadítójának symboluma. Isten segítsége nélkül elvesznénk; hogy tehát romlás ne legyen a végünk, a Gondviselés az észet adja mellénk; ennek jelképéül választja Dante Virgilt, a római császárság költőjét. Az ő kalauzolója mellett jutunk el a földi boldogsághoz. Beatrix, a költőnek korán elhunyt, felejtetetlen kedvese, a hit symboluma, - vezet fel az örök boldogság hazájába. Lucia, syracusai vértanú, a vakok védőszentje, a megvilágosító isteni kegyelem jelképe.

Az a pokol, melyet Dante képzeletben a föld gyomrába helyez, tényleg a mi lelkünkben van meg. Ezt a zárandokutat, melyet ő a halottak három országán, a kárhozat, tisztulás és boldogság birodalmán át megtesz, mi is végigjárjuk mindnyájan, talán minden nap. Egy bűnös gondolat, mely a gyarló ember agyán oly könnyen átczikázik; egy ballépés, melyre ez a mi gyenge két lábunk annyira hajlandó: a pokol gyötrelmeivel mardossa lelkünket. A megbánás keserű, de tisztító érzése: a purgatorium. Az örök isteni igazságok szemléletében lépten-nyomon feltaláljuk a paradicsomot. És ha aznap egyéb jót nem tettünk, mint csak annyit, hogy rá gondoltunk egy kedves halottunkra és egy szál virágot vittünk ki a sirjára; vagy csak annyit, hogy megsimogattuk egy ártatlan kisgyermek fejét: abban a pillanatban is éreztük a paradicsom közellétét.

Költőnk a poklot olyan üres tölcséralakú üregnek képzei, a mely csúcsával lefelé van fordítva és a föld középpontjáig ér. A tölcsér tengelyének felső vége Jeruzsálemet, alsó vége pedig, azzal szemközt, földünk tulsó oldalán a purgatoriumot éri. A büntetések erkölcsi alapeszméje az, hogy a megrögzött bűnös nem tudván megszabadulni földi életében a bűntől, abban a lelki állapotban bűnhődik örökké, halála után, a mely lelki állapotban a bűnt elkövette. Bűnhődése a bűn megrögzöttségében s a bűneire való visszaemlékezésében áll. Kilencz körbe; s ezek egy részét megint alkörökbe osztja be. A bűnösök e sorrendben következnek: szenvedélyek rabjai, erőszakosak, csalók, árulók. Minél mélyebben vannak a lelkek, annál súlyosabb természetű bűnért lakolnak.

A »Pokol« 34 énekből áll, 4720 sorból, összesen 33444 szóból.* - Terzináit, a pokol kapujának feliratában mutatjuk be:

* Artaud de Montor, a költemény francia fordítója jól mondja ide vonatkozólag: „A verseit könnyen meg lehet számlálni, de azt a számtalan érzést, eszmét, azt a boldog békét és nyugalmat, azt a

„Per me si va nella città dolente,
Per me si va nell' eterno dolore,
Per me si va tra la perduta gente.
Giustizia mosse 'l mio alto Fattore;
Fecemi la divina Potestate,
La somma Sapienza, e 'l primo Amore.
Dinanzi a me non fur cose create,
Se non eterne, ed io eterno duro.
Lasciate ogni speranza, voi ch' entrate!”

Maga Dante »falusi ének«-nek nevezte költeményét. Az »isteni« jelzöt csak százötven évvel halála után illesztették a címe elé. »Commediá«-nak azért nevezte, mert - saját szavai szerint - rosszal kezdődik, t. i. a pokollal, de szerencsésen végződik, t. i. a paradicsommal; a kezdete borzasztó és háládatlan, de a vége kíváncsú és kedves; a nyelvezete igénytelen, mert népies, a milyen nyelven a fiatal menyecskék szoktak csevegni.

rémületet, sohajt, örömet, elérzékenyülést, melyet a költemény olvasása okoz, lehetetlenség össze-
számítani.”

ELSŐ ÉNEK.

(Az erdő. A hegyoldal. A három vadállat. Virgil. Az agár.)

Az emberi élet fele-utján valahogy egy sötét erdőbe tévedt a költő, mert letért az egyenes útról. Kínszenvedés azt még el is beszélni, hogy milyen volt az a zordon, elvadult rengeteg. Rémület fogja el Dantét, ha csak rá is gondol. Annál még a halál sem lehet iszonyatosabb. Maga sem tudja, hogyan tévedt oda, mert akkor még mély álom fogta el, mikor letért az igaz ösvényről.

Végre egy hegy aljához ért. Ott éppen vége szakadt annak a völgynek, mely olyan nagy félelemmel tölte el szívét. Mikor feltekint rá, látja, hogy a hegy tetejére felsütött a nap, ez a bolygó csillag, mely biztosan elvezérli az embert minden útján.

Ijedsége kissé szünni kezd; az a félelme, mely átjárta a szíve mélyéig éjszakánként, mikor annyi aggodalmat átszenvedett.

Mint az a hajótörött, a ki fuldokolva, fojtott lélekzettel csak az imént úszott ki a partra, visszanez a vészes hullámokra: úgy pillant vissza aggodalmaktól űzve az ő lelke is arra az erdei útra, melyről ember élve még nem menekült ki.

Mikor kissé megpihent fáradt testével, újra megindult a kopár ösvényen, fel a meredek hegyre; nehezen, csak nagy ügygyel-bajjal járt a mászás rajta. Alig tesz néhány lépést a meredek lejtőn, midőn ime, egy ürge, tarkapetytyes párducz ugrik elébe. Folyton szemmel kíséri Dante arczát, elállja útját; néhányszor hátra is fordul már a költő, hogy visszatérjen.

Kelőben volt a nap; azok a csillagok ragyoghattak akkor is az égen, mikor az isteni szeretet az első tavaszi napon útnak indította. Remélni kezdte már, hogy megszabadul a petytyes vadállattól, de újból elfogja a rémület, mert egy oroszlán jelent meg előtte. Ugy rémlik a költőnek, hogy a vad fölemelt fővel rohan reá; úgy üvölt az éhségtől, hogy a levegő is reszket belé. Most meg egy nőtény farkas iramodik feléje, véznán, éhesen; örökös éhét sok ember megkeserülhet már. Láttára megretten és nem reméli többé, hogy valaha feljusson a hegyre. És mint a ki szeretne kincseket gyűjteni, de rossz idők köszöntenek be rá és tönkre megy mindene, csak sír és bánkodik folyton: oda lett a költő nyugalma is, mikor szemben látja magát a fenevaddal; futásnak ered abba az irányba, a merre nyugodni megy a nap, a sötét rengeteg felé.

Lenn a hegy aljában ekkor megpillant valakit. Mikor megpillantja a nagy pusztaságban, esdeklő hangon így szólítja meg:

- Bárki légy, ember avagy árnyék, könyörülj meg rajtam!

- Most árnyék vagyok, de ember voltam egykoron. Mantuában, Julius Caesar idejében születtem, Rómában éltem, Augustus korában. Költő voltam; megénekeltem Anchises vitéz gyermekét, a ki örökre elhagyta Tróját, mikor elhamvasztották a büszke Iliont. De mondd csak, miért igyekszel e borzasztó mélységbe; miért nem inkább erre a szép hegyre hágsz fel? Itt van kezdete és oka minden örömnem.

- Te vagy tehát Virgil, az a forrás, melyből oly dúsan csörgedez a beszéd árja? - szól Dante, szégyenletében elpirulva. - Könyvedet sokat forgattam. Bár javamra válnék, hogy úgy szerettelek! Te vagy az én mesterem, az én kedves költőm. Tőled tanultam meg olyan szépen írni, hogy nem vallok vele szégyent. Nézd, ettől a vadállattól ijedtem meg. Szabadíts meg, nagynevű költő! Lásd, mint reszket minden tagom!

- Más utat kell választanod, - feleli Virgil, a szegény utast sírni látva, - ha ki akarsz jutni erről az átkozott helyről. Ez a vadállat erre nem ereszt el senkit, hanem halálra üldöz mindenkit. Vérszomja nem apad el soha. Ha elkölti a zsákmányát, még éhesebb szokott lenni. Nagyon szapora fajta, de egyszer eljön majd az agár és agyonfojtja. Ez az agár nem eszik földet, meg érczet; nem kell neki pénz, csak bölcsesség, szeretet és vitézség. Ez az agár szabadítja fel Olaszországot. Ez kergeti vissza az irigy farkast a pokolra, a honnan előtört a mi gyötrelmünkre. Jőjj tehát utánam, én leszek a kalauzod az örök poklon keresztül, hol a kétségbeesett lelkek kínjokban azért a kegyelemért ordítoznak, hogy még egyszer, másodszor is meghalhassanak. Látsz ott majd olyanokat is, a kik meg vannak elégedve a lángok között is, mert remélik, hogy a boldogok seregébe kerülnek. Ha még tovább is el akarsz menni, istennek szentjei közé: átadlak egy nálam érdemesebb szellemnek, én pedig visszatérek. Nekem ott fenn, az ő országában nincs keresni valóm, mert felláztam törvényei ellen. Mindenütt ő parancsol ugyan, csak hogy ott fenn tartja udvarát, ott az ő székhelye. Boldog az az ember, a kit kiválasztott.

- Annak az istennek a nevére kérlek, a kit te nem ismertél még, vezess el arra a helyre, melyet az imént említettél, hogy meglássam az elkárhozottakat és a paradicsom kapuját.

Utnak indulnak; elől Virgil, a nyomában Dante.

MÁSODIK ÉNEK.

(A költő aggodalmai. Virgil bátorítása. A mennyei hölgyek. Az útrairndulás.)

Nyugvóra száll a nap. A földön minden élő lényt felmentett már fáradalmaitól a sötétség, csak Danténak kellett készülődnie a kettős harcra: nekiindulni ilyen útnak s egyuttal végig szenvedni a száanalomnak minden kínjait. A múzsákhoz, a magasztos Észhez fohászkozik segítségért.

- Költőm, - szól Virgilhez, - kalauzom lettél, bíráld meg tehát erőmet, vajjon elbirom-e azt a fáradalmat, melyre kijelöltél? Te mondád költeményedben, hogy Aeneas halandó testben, élve járta be a tulvilágot, hogy isten kegyes volt hozzá, mert őt szemelte ki a dicső Róma atyjának. Ez a város, ez az ország jelöletett ki ama szent terület gyanánt, melyen szent Péter utódja trónol. Ezen az útján, melyet te megörökítettél, olyan dolgokat látott, melyekből reá és a pápai palástra diadal származott. Pál apostol is megtette ezt az utat, hogy erőt merítsen a mennyben a hithez, minden üdvösségnek ezen alapjához. De miért menjek oda én? Kinek az engedel-mével? Én sem Aeneas nem vagyok, sem Pál apostol. Arra érdemesnek nem tartom magamat, de más sem tart annak. Ha mégis rászánom magamat, attól tartok, hogy dőreséget követek el. Te bölcs vagy és többet értesz ki hallgatásomból, mintha beszélnek. Ugy jártam én is e sötét völgy szélén, mint az olyan ember, a ki nem kívánja már, a mit előbb kívánt, mert új ötlete támadt, változtat a szándékán, haboz belefogni a tervébe. Jobban megfontoltam a dolgot, lemondok a célról, melyet az imént oly hévvel tűztem ki.

- Ha szavaid értelmét sikerült felfognom, - felel a nagylelkű árny, - lelkedet gyávaság szállotta meg, pedig ha ez a bűn erőt vesz az emberen, képzelődéseivel megbénítja és visszariasztja legszentebb törekvéseitől, mint mikor a vad megbokrosodik valami csalékony rémképtől. Hogy e félelemtől megóvjalak, elmondom: miért jöttem s mit hallottam rólad, a mi részvéte-met felkölté irántad. Azok közt voltam, a pokol tornáczában, a kik ég és föld között függenek. Egyszer egy nő hivatott; olyan dicsőülten szép hölgy, hogy parancsát én magam kértem. Szebben ragyogtak szemei a csillagoknál. Édes, angyali, halk hangon így szólt hozzám:

- »Nyájas mantuai lélek, a kinek híre még mindig tart a földön, egy sorstól üldözött jó barátom eltévedt a zordon rengetegben, nem mehet előbbre s rémületében már-már visszatér; attól tartok, hogy talán egészen eltévedt s talán el is késtem már azzal, hogy visszavezessem a jó útra. Siess tehát, mentsd meg ékesszólásoddal, hogy megvigasztalódjam sorsa felől. Beatrix a nevem. Onnan jövök, hova már is visszakívánkozom. Szerelmem ösztönzött arra, hogy ide jőjtek és veled beszéljek. Ha visszatérek Uramhoz, sokszor megdicsérlek előtte.« Ekkor el-hallgatott. Majd én szólaltam meg:

- »Dicső hölgy, a ki gazdag vagy mindazon erényekben, melyek fölébe emelik az embert minden más teremtetett lénynek, parancsod oly kedves nekem, hogy szinte attól félek: elkésem, ha rögtön teljesítem is azt. Nem kell kétszer kérned. De mondd csak, miért voltál hajlandó leszállni ide a pokolba, a föld középpontjába, díszes helyedről, hova már is úgy szeretnél visszatérni?«

- »Mivel annyira kívánod tudni az okát, elmondom röviden, - feleli a szép hölgy. - Nem féltem ide lejönni, mert csak attól kell igazán félnünk, a mi árthat. Isten olyannak teremtetett engem, hála érette! - hogy a ti nyomoruságtok nem hatol fel hozzám, sem a pokol lángja nem égethet engem. Van a mennyben egy nemes hölgy, a kit bántott az, hogy védeence nem juthat fel egy akadály miatt az erény ösvényére. Könnyeivel megtörte a rászabott kemény végzetet, kérelmével Luciához fordult tehát a Boldogságos Szűz és ezt mondá neki:

- »Hívednek, Danténak, szüksége van reád. Ajánlom pártfogásodba!« - Lucia pedig, minden szigoruságnak ellensége lévén, azonnal megindult és lejtött oda, hol én szoktam ülni, az agg Rachel mellett. - »Beatrix! - szólt hozzám, - miért nem segítesz azon az emberen, a ki úgy szeretett téged, hogy éretted kiemelkedett az aljas néptömegből? Nem hallod keserves sírását? Nem látod, hogyan küzdök szegény a halálos hullámokkal, melyekhez képest a tenger csak semmi?« Nincs az az ember, a ki jobban siessen a saját javát keresni, vagy saját kárát kerülni, mint a hogy én siettem e szók hallatára leszállni üdvözült helyemről, hozzád, Virgil! Bizom ígéretedben.« - Mikor ezt elmondta, könnybe borult szép szemeit reám emelte. Lehetetlenség volt nem sietnem. Eljöttem Beatrix kivánsága szerint; nem vártam több szót. Megszabadítottalak a vadállattól, mely elállta útadat e szép hegy alatt. Miért állsz így? Miért nem jössz utánam? Miért vett erőt szíveden a gyávaság? Miért nincs még most sem bátorságod, mikor olyan három égi hölgy aggódik éretted, mikor én is hirdetem üdvösségedet?

Mint az a kis virág, mely az éj fagyától megdermedve bágyadtan bezárja kelyhét, de újból feléled, ha felsüt a nap és lassanként újra kinyílik: Dante is úgy szedi össze apránként, kifáradt erejét, bátor elszántság száll szívébe és felbátorodva e szavakban szólaltatja meg érzelmeit:

- Oh, mily könyörületes volt hozzám, a ki megsegített! Mily szives voltál te is, hogy azonnal teljesítetted az égi szózat parancsolatát, mihelyt meghallottad! Szavaiddal olyan vágyat ébresztettél bennem az út iránt, melytől már szinte visszariadtam, hogy első elhatározásomhoz ismét visszatérek. Indulj tehát, egyet akarunk mind a ketten. Te vagy az én vezérem, uram és tanítóm! - szól Dante s nekiindulnak a járatlan útnak.

HARMADIK ÉNEK.

(A pokol kapuja. A tornác. Közönyösek és gyávák. Coelestin pápa.
Az Acheron. Charon. Az átmenet. Földindulás.)

„Én rajtam át a jaj-városba léphetsz;
Én rajtam át az örök gyöttelembé;
Én rajtam át a kín-sújtotta néphez.
Nagy alkotóm igazságból teremte;
Boltom' isten hatalma emelé fel,
Fő-bölcsessége és örök szerelme.
Teremtett lény előttem nem birt léttel,
Csak öröklétű - s én is az vagyok.
Ki itt belépsz; hagyj föl minden reménnyel!”

(Szász Károly fordítása.)

*

Fekete betűkkel e szavak állottak a kapu homlokzatán. Dante nem érti, hogy mit jelentenek. Ezt mondja vezetőjének:

- Mester, borzasztó lehet e szavak értelme.

A tapasztalt férfiú így adja meg a magyarázatát:

- Itt nincs helye kételkedésnek, itt véget kell érnie a hiú gyávaságnak. Ahhoz a helyhez értünk, melyről említém, hogy itt azok az elkárhozott lelkek bűnhődnek, a kik bűnbe esve elvesztették eszök legjavát, az igazság ismeretét.

Ekkor megfogja útítársa kezét. Ez erre kissé felbátorodik és víg arczczal bevezeti a rejtelmes titkok gyászos színhelyére.

Éktelen siráncokzás, nyögés, sóhajlás hangzik a csillagtalan éjszakában. A földi vándor sírva fakad. Mindenféle habaréknnyelven, rettentő jajveszékés, szitkozódás, erős és elfojtott hangok, kézcattanások oly zajt csapnak, hogy csakúgy keringél a mérhetetlen, sötét levegőben, mint a homok, ha felkavarja a forgószél. Dante elkábul rémületében és fuldokló hangon ezt mondja vezetőjének:

- Mester, mi az, a mit itt hallok? Micsoda nép ez itt, a melyet ennyire lesújt a fájdalom?

Ezt feleli rá Virgil:

- Azok a gyászos lelkek nyomorognak itt, a kik becsstelenség nélkül ugyan, de érdem nélkül is éltek a földön. Köztük vannak azok az angyalok is, kik nem lázadtak ugyan fel isten ellen, de hívek sem maradtak hozzá. Azért űzték ki őket az égből, hogy ne szennyezzék be a fényességet. Sem a mély pokol nem fogadja be ezeket, sem a bűnösökre nem áradna róluk dicsőség.

- Mi bántja így őket, mester, kérde Dante, - hogy kénytelenek így jajveszékelni?

- Nagyon röviden megfelelek rá, - ugymond a megszólított. Meghalni nincs reményök; vak életük oly mélyre lesülyedt, hogy minden más sorsra irigykedve néznek. Emlékezetük nem maradt a földön; az irgalom és igazság lenézi őket. Hagyjuk őket magukra, menjünk tovább!

Dante most egy zászlót látott gyorsan körben keringeni, talán meg sem áll ez soha. A zászló után roppant tömeg tolong. Dante soha nem hitte volna előbb, hogy ennyi ember meghalt már ekkoráig. Az egyik árny különösen feltűnt neki. Mikor jobban szemügyre veszi, egy pápa

árnyát ismeri fel benne, a ki gyávaságból lemondott a hirnévről. (V. Celestin volt, a remetéből lett pápa. Gyáván eldobta a tiarát magától, hogy átadja székét annak a VIII. Bonifácnak, a ki a költő száműzetésének is fő okozója volt.)

Azonnal meggyőződött róla, hogy azok a gyáva bűnösök vezeklenek ott, a kik sem istennek, sem ördögnek nem kellene. Ezek a nyomorultak, a kik nem éltek soha, meztelenül állnak, darazsak és bögölyök csipdesik testöket. Arczokról csorog a vér, lehulló könnyeikben undok férgek tanyáznak.

Távolabb, egy nagy folyó partján más raj dulakodik.

- Mester, mondd meg kérlek, kicsodák ezek? Miért rohannak úgy, ha ugyan jól látok ebben a homályban?

Szemeit aggódva lesüti s a míg el nem érnek a parthoz, egy hangot sem ereszt ki a száján, mert attól tart, hogy a mesternek terhére esnék a fakgatózás. Egy komor aggastyán evez csónakában. Dühösen a vándorokra kiált:

- Jaj nektek, átkozott lelkek! Ne is jusson eszetek ágába se, hogy valaha megpillantjátok az eget. Átviszlek a tulsó partra. Ott örökös sötétségben lesztek, akár izzadtok, akár dideregtek. Hát te, szól Dantéhez, - mit keresel a holtak között, földi testben?

Mikor látja az öreg, hogy nincs a ki megijjedjen a rémitgetéstől, ekként duruzsol:

- Te más uton, más réven szállsz a tulsó partra, nem én velem. Az enyimnél könnyebb csónak vihet át téged.

- Charon, ne törd te azon a fejedet, vág közbe a vezető, - ott akarják ezt így, a hol meg is tehetnek mindent, a mit akarnak. Ne kérdezősködjél sokat.

A szakálás, fakó arcz nem rángatózott tovább, de szemei villámokat szórtak. A bágyadt, meztelen lelkek sápadoztak; vaczogott a foguk, mikor meghallották a durva hangot; átkot szórtak istenre, saját szüleikre, az egész emberi nemre; megátkozták születésük óráját és helyét; üvöltözve rohantak a folyóhoz, mely azokra vár, kik nem félnek az istentől. Csakugy szórt a révész szeme a szikrát, mikor intett feléjük s evezőjével nógatta a késlekedőket. Mint a hogy ősszel hulldogál egymásra a falevél, mindaddig, a míg az ág lenn a földön nem látja minden ékességét: azonképen gyülemlott ott össze a csónak alján Ádám apánknak romlott ivadéka, a révész intésére. Így megy lépre a madár is.

Utnak indul a jármű a sötét hullámok hátán, de a tulsó partra még nem érnek át, már is újabb csoport verődik össze.

- Fiam, kezdi a mester, - a kik bűnbánat nélkül hálnak meg, azok mind ide gyülekeznek. Valamennyien azért török magukat, hogy átvigyük őket a folyón; az isteni igazság úzi őket ide s félelmük kívánsággá változik át. Jó lélek nem jár erre. Most már érted, hogy mit jelentenek Charon szavai. Te nem az elkárhozottak közzé tartozol.

Egyszerre oly erősen megrázkódik a zord tájék, hogy Dante arczára verejtéket csal ki a rémület. A könnyektől áztatott föld gyomrából vihar kerekedik, villámok cikáznak. Dante elájul, összerogy, mintha mélységes álomba merülne.

NEGYPEDIK ÉNEK.

(Első kör: A limbus. A keresztség nélkül meghaltak. A patriarchák és az ó-kor hősei, költői, bölcsészei.)

Álmából hatalmas dőrej ébreszti fel. Felriad, mintha valaki erőszakkal rázta volna. Körülhordozza pihent szemeit, talpra áll és kémlelve nézi, hogy felismeri-e a helyet, a hova jutott. Csakugyan ott volt az örvény szélén. Az örvény fenékén véghetetlen jaj gyülemlett össze. Olyan sötét, olyan mély az örvény s olyan sűrűn ellepte a köd, hogy nem láthatott semmit, bármily keményen nézett is a fenékre. Virgil arcza elhalványodott, olyan lett mint a halotté s így szólt útitársához:

- Világtalan világba szállunk most le innen. Én megyek elől, te csak jöjj utánam.

Mikor észreveszi Dante, hogy még vezetője is elsápad, ezt rebegi hozzá:

- Hogyan menjek én, mikor még te is ugy remegsz?

- Sajnálom azokat, kik itt lenn szenvednek. Szánalom az, félelemnek csak te nézed. Menjünk, nagy út áll még előttünk.

Ezt mondva leszáll s utána belép Dante is a pokol első körébe. Ott nincs jajveszéklés, csupán epedő sóhajok reszkettetik meg a levegőt. Kínok nélküli szenvedésből fakadnak a panaszos hangok, annak a sok gyermeknek, asszonynak, férfinak az ajkáról.

A jó mester e szavakkal fordul társához:

- Nem is kérdezed, hogy miféle lelkek azok, melyeket itt látsz? Ezek nem vétkeztek, de a mennyországba sem juthatnak, mert nincsenek megkeresztelve, pedig a te hited szerint a keresztség a hitnek kapuja. A keresztyénség kora előtt élvén, nem imádták istent kellően. Ezek közzül való vagyok én magam is. Nem bűn okozta tehát vesztünket, hanem csak ez a hiány és csak az fájt nekünk, hogy reménytelenül kell epednünk.

Nagy bánat fogta el Dante szívét, mikor ezt hallotta, mert sok érdemes nép volt oda zárva.

- Mondd csak, mesterem és uram, vitt-e fel innen valakit a boldogok honába a saját, vagy a mások érdeme?

- Uj ember voltam még ebben a tornácban, mikor lejött ide egy Hatalmas, a ti Krisztustok, diadalmi jeltől koszoruzottan. Innen felvitte magával az égbe ősapánknak és fiának, Ábelnek árnyait; felvitte Noét, Ábrahámot és Dávid királyt; felvitte a törvényhozó Mózes, Izraelt atyjával és fiával, meg Rachelt és sok másokat.

E közben tovább haladnak, áthatolnak az árnyak sűrű erdején. Hirtelen tűz tűnik föl előttük; a tűz elúzi a félkör homályát. Nem voltak ugyan még közel a tűzhöz, de annyit már is ki lehetett venni, hogy tisztességes nép lakott ama helyen.

- Kik ezek itt, a kiknek tisztessége nagyobb a többiekénél?

Igy felel meg Virgil a kérdésre:

- Hallottad a földön hirnevüket, a mely itt kitüntetést, az égben pedig kegyelmet szerzett nekik.

Hódolattal üdvözli Virgilt a többi költő árnya. Majd újra csend áll be és négy nagy árny közeledik feléjük; sem szomorúaknak nem látszanak, sem vidámság nem látható rajtuk.

- Nézz jobbra, ott, arra az árnyra, mely jobb kezében karddal, ur gyanánt lépdél a többiek előtt. Tudod-e, hogy ki az? Homeros, a költők fejedelme. Utána a gúnyos Horatius megy; a harmadik Ovidius, utoljára pedig Lucanus jön. Ők nevezték engem az imént »legdicsőbb dalnok«-nak, holott ők maguk is megérdemlik ezt a nevet. A többit sasként tulszárnyaló költő-király körül sorban összegyűlnek mindnyájan. Szívesen üdvözlük Dantét, sőt a maguk körébe fogadják s ő lesz hatodik a díszes seregben. Így haladnak ama lángig, a melyről épp olyan szép most hallgatni, mint a mily gyönyörűsége volt akkor beszélni.

Egy pompás kastély alá érnek. Hétszeres, magas falak veszik körül; alját szép kis patak nyaldossa. A patakon száraz lábbal gázolnak át; a hét kapun áthaladnak s egyszerre csak szép, zöldfüves legelőre érnek. Komoly, méltóságos tekintetű népek valának ott; ritkán szóltak, de ékesen. Nyílt, világosabb magaslatra hágnak, a honnan mindent beláthatni. A zöld gyepepén rögtön felismeri Dante a trójaiak ősanját, Elektrát, számos kíséretével, köztük Aeneast és Hectort, az élesszemű Caesart és Latinus királyt, a mint leányával, Laviniával ül egy széken. Ott volt Brutus, Tarquinius elűzője; ott látta Lucretiát, Juliát, Caesar leányát; Corneliát, a Gracchusok anyját és külön egymagában a mohamedán Saladint. A mint följebb tekint, ott látja a bölcsészek fejét, Aristotelest. Nem nevezi meg névszerint, úgy ismerte az egész közép-kor a nagy stagiritát. Tiszteletteljesen ölelik át a tanítványok. Mellette, hozzá legközelebb Sokrates és Plato állanak. A nevető Demokritostól kezdve le az arabs philosophusokig és Ciceroig ott vannak mind együtt. Most magára marad a két vándor.

A mélységes csendből olyan helyre szállnak alá, a hol rezeg ugyan a levegő, de nincs világosság.

ÖTÖDIK ÉNEK.

(A testiség rabjai. II. kör. Minos. Francesca.)

Itt kisebb helyen sokkal több kín és fájdalom szorul össze. A hitregebeli krétai király, a rettenetes Minos áll őrt. Mikor elébe áll a szerencsétlen bűnös, bevallja előtte rögtön minden vétkét; a bíró legott kimondja rá az ítéletet: mindegyiket a megfelelő körbe utasítja, mert a hányszor teste körül csavarja farka végét, annyi lépcsőt kell leszállni az elkárhozottaknak. Egy-más hátán tolong itt a néparadat; sorra mennek az ítélet kihirdetéséhez, bevallják vétkeiket; meghallgatják, hogy mit érdemeltek s az ítélet menten végre is hajtják rajtok.

Mikor Minos megpillantja Dantét, félbehagyja a biráskodást és így rivall reá:

- Te, a ki lejöttél a fájdalom országába, meg ne bándd, hogy a kíváncsiság behajtott a nyitott kapun!

- Mit kiabálsz? - vág vissza neki Virgil, - ne gördíts akadályt ennek az útjába. A végzet akarja, hogy ezt az utat megtegye. Ott akarják ezt így, a hol végre is tudják hajtani, a mit akarnak. Ne is fakgasd tovább!

Oda érkeznek most, hol vége-hossza nem szakad a jajkiáltásnak; mélységes sötétség nyeli el a világosságot és mint a hogy a tenger bömböl, mikor vihar idején felkorbácsolják a szelek, az alvilági forgószél nyugtot nem ismerve, besodorja a lelkeket és ide s tova forgatja, paskolja. Az örvény szélén szitkozódhatnak és sírnak, átkozzák isten szent nevét. A testiség rabjai lakolnak így, a kik feláldozták a józan észt szenvedélyeiknek. Mint a hogy a seregélyt viszi csikorgó hidegben a szárnya: azonkép sodorja ez a forgószél a szerencsétlen lelkeket erre-arra, nyugalomnak s irgalomnak szikrányi reménye nélkül. Mint mikor a darvak sírva készülődnek nagy újtokra, úgy siránkoznak ezek az árnyak is, miket a vihar ver.

- Kik ezek itt, mester, hogy úgy korbácsolja őket a szélvész?

- Köztük az első árny sok nyelvnek és népnek volt a császárnéja, de megrontotta szenvedélye. Törvényben mondta ki, hogy a mi a szemnek tetszik, az mind meg van engedve. Semiramis, Assyria fejedelemasszonya, Ninusnak utóda és felesége; azon a földön uralkodott hajdanában, a mely ma a babyloniai szultáné. Az a másik Dido. Tudod róla, hogy örök hűséget fogadott a férjének, de mikor Aeneast meglátta a szeme, Aeneast szerette meg, s mikor ez elhagyta, búbanatában fegyvert emelt önmagára. Ott látod Kleopatrát, Egyptom híres királynőjét, a ki előbb Julius Caesart csábította el, aztán meg Antoniust. Az a szép Heléna is sok nagy romlásnak vala szerzője. Ott látod, nézd, a nagy Achillest, a kit végtére szintén legyőzött a szerelem. Ott van Páris, a trójai királyfi, a legszebb asszony elrablója. Ott látod Tristant, a kerek-asztal lovagját, a ki kedvese férjének kardvasától pusztult el.

Rajtok kívül ezer meg ezer árnyra mutatott még ujjal a mester. Azokat is egytől-egyig ez a szenvedély emésztette meg. Mikor meghallja Dante ezen őskori asszonyok és lovagok neveit, megesik a szíve sorsukon.

- Szeretnék azzal a párral beszélni, a kiket egymás mellett könnyedén lebegtet a szellő erre, - szólal meg Dante.

- Ha közelebb jönnek, kérdezd meg tőlük, hogy mi hajtja őket ide. Majd meghallod, mit felelnek.

Mikor közelebb hajtotta őket hozzájuk a szél, ezt mondja nekik a földi vándor:

- Szenvedő lelkek, jöjjetek ide egy pár szóra, ha istennek nincs kifogása ellene.

Mint mikor a galambokat kifeszített szárnyával lebegtetni a szerelem puha fészkeire, úgy siet a két árny is Dante felé, mert meghatotta keblüket ennek kérő szava. (A két árny közül az egyik, a női alak, Francesca Polenta, a férfi pedig Paolo Malatesta. Boldogtalan szerelmüket és tragikus halálukat Francesca beszéli el gyöngéd, megható szavakkal. Sokáig ellenséges viszonyban élt egymással két család: Guido Polenta, Ravenna fejedelme és a riminibeli Malatesta. Végre békejobbot, nyujtanak egymásnak s a békét azzal akarják megszilárdítani, hogy Malatesta fia: a sánta, púpos Gianciotto vegye feleségül Guidonak remek szép leányát, Francescát. Tudják, hogy a büszke, szép leány nem adja oda kezét egy nyomorék embernek. Cselhez folyamodnak tehát és Gianciotto daliás öcscsét, Paolot küldik Ravennába, hogy a leányt eljegyezze Gianciotto számára; de erről ne tudjon meg a leány semmit. Ugy látszik, hogy sikerül a cselfogás. Francesca megszereti a szép ifjút s abban a hiszemben, hogy ez lesz a férje, alá is írja a házassági szerződést s a menyasszonyt haza viszik Riminibe. Ott kiderül a csalás; megtudja a keserű valót a szegény fiatal asszony; megtudja, hogy nem annak lett a neje, a kivel jegyet váltott. A mennyire gyűlöli Gianciottot, annyira rajong Paoloért. Egyszer a férj kivont fegyverrel támad testvére. Francesca közbeveti magát és saját testével fogja fel a halálos szúrást. De a felbőszült férj dühét nem csillapítja le a feleség vére: meggyilkolja testvérét is. A két áldozatot közös sírba temetik el. A bűn egyesítette őket az életben, együtt szenvedik a büntetést is a pokolban, hol nem csak szerelmük tart örökké, hanem szenvedésük is.) Pedig a mint Francesca zokogja: »Nincs annál nagyobb fájdalom, mint mikor nyomorban emlékszünk vissza az elmúlt boldog időkre.«

Azalatt, míg a boldogtalan, bűnös asszony mindezt elzokogja, Paolo hallgat és sírdogál, de oly keservesen, hogy megrendül hallatára költőnk lelke, elalél a fájdalomtól és összerogy.

HATODIK ÉNEK.

(III. kör: A torkosak. Cerberus. Ciacco. Plutus.)

Mikor visszatér eszméletéhez, melytől a két rokon kínszenvedésének látása megfosztotta elannyira, hogy a bánat egészen elborítá lelkét, - ismét újabb gyötrelmekre, újabb szenvedőkre esik tekintete, bármerre néz, bárhova fordul. A harmadik körbe jut, hol megállapodás nélkül, örökké esik az átkos, hideg jegeseső. Zord jég, piszkos víz és hópelyhek hullnak a sötét levegőben; bűzössé válik a föld, hogyha leesnek reá. A kegyetlen, vad Cerberus torkaszakadtából, még pedig három torokból, ugat a kínlódó rajra. Szemei vérben forognak, bozontos szakáláról csorog a zsír, karmaival tépi-szakgatja a lelkeket. A nyomorultak kutyamódra ugatnak a szakadó záporban; egyik oldalukkal védik a másikat. Mihelyt megsejdi a szörnyeteg a jövővényeket, minden porczikájában reszketni kezd a méregtől és vicsorgatja rájuk a fogait. Ekkor Virgil lehajlik a földre, fölvesz egy marék göröngyöt és a szörnyetegnek három éhes torkába dobja. Mint a hogy a konczért nyöszörgő eb megjuhászodik, ha végre beleharaphat és már csak a falásra és nyelésre gondol: az undok Cerberus ronda állkapcsai is úgy csattogtak, hogy a ki hallotta, szeretett volna inkább megsüketülni, csak hogy ne hallhassa.

Utasaink az embereknek látszó, üres árnyképeken keresztül gázolva, haladnak tovább a zúgó záporosóban. A lelkek mind a földön henteregnek hanyatt, egynek a kivételével, a ki felült, mikor észrevette az idegeneket.

- Ki jár itt, a megátkozott földön? Ismerj rám, ha rám tudsz ismerni, - szól az árny Dantéhoz, mert te előbb születél, mint a hogy én ide kerültem.

- Nem emlékszem, hogy valaha láttalak volna. Ki vagy, kit oly szörnyű büntetéssel lakoltatnak?

- Földid vagyok. Az irigységgel csordultig telt Flórenczben éltem víg napjaimat. Ciacco volt a nevem. Torkosságom juttatott ide. Nem vagyok egyedül; ezek a többiek is mind abban a bűnben leledzettek, mint én.

- Ugy meghatott az állapotod, Ciacco, hogy kedvem volna sírni. De mondd meg, ha tudod, hogy mi sors vár a »fehér« és »fekete« pártra szakadt város polgáira? Vajjon akad-e igaz ember köztük? Beszélj el azt is, hogy miért dül otthon annyi visszavonás?

Igy felel rá Ciacco:

- Addig versengenek, a míg vérontásra nem kerül a dolog. A »fehér«-ek elűzik a »feketé«-ket, de három év múlva csalfasággal a másik párt kerekedik felül. Sok ideig az hordja fennen a fejét. Mindössze két igaz ember van köztük, de senki sem hallgat rájuk, annyira elvakítja őket a gőg, az irigység, meg a kapzsiság.

Nem folytatja tovább a keserves panaszt, pedig Dante még többet is szeretne tudni. Megkérdezi tőle, hogy mit tud a többi közös ismerőseikről. Hol van a derék Tegghiajo, Farinata, Rusticucci Jakab, Arrigo és Mosca s a többi jóra való ember? Szeretné megtudni, hogy az égben élnek-e vagy a pokolban sínlődnek?

Ciacco feleletéből megtudja, hogy még sötétebb helyen még mélyebbre nyomta le őket a bűn; majd meglátja, - ugymond, - ha lejjebb megy. Arra kéri Dantét, hogy ha visszatér majd a nyájasabb földi világra, emlékezzék meg róla.

- Nem mondok többet, nem felelek több kérdésedre, - végzi be szavait Ciacco kimerülten. - Szeme hirtelen kancsalra áll, feje lehanyatlik s olyan mély hallgatásba merül, mint a milyenbe a vakok szoktak elmélyedni.

- Ez az árnykép addig nem ébred fel, - szól Virgil, - míg a végítélet napján nem trombitál az angyal. Majd akkor mindegyik megtalálja a maga gyászos sírját, újra magára ölti régi testét és alakját s meghallja az örökké hangzó hangokat.

- Lassan megindul a két utas az árnyakon és záporosón keresztül, a jövő élet kérdéséről tanakodva. Beszélgetés közben elérkeznek arra a pontra, a hol le kell szállni.

Ott találják Plutust, a tiszta erkölcsnek és a lélek nyugalmanak bűsz ellenségét, a gazdagság földalatti istenét.

HETEDIK ÉNEK.

(IV. kör: A fősvények és pazarlók. A szerencse. - V. kör: Indulatosak.)

- Pape Satan, pape Satan aleppe! szól durva, rekedt hangon Plutus.

(Ezt az öt szót ma sem tudjuk megfejteni. A kik azt vitatják, hogy héberül van, így olvassák ki; »Ragyogj, Sátán homloka! Ragyogj, fő Sátán homloka!« A görög eredet vitatói ezt betüzik ki belőle: »Föl, Sátán, föl, győzhetetlen Sátán!« Sőt arra is akadt kommentátor, a ki francziául olvassa, így: »Pas paix, Satan, pas paix, Satan, A l'épée!« A mi ezt jelent magyarul: »Ne hagyj békét, Sátán, ne hagyj békét, Sátán! Ránts kardot!«)

Virgil, a ki mindent tud, e szavakkal öntött bátorságot társa szívébe:

- Ne félj ennek a hatalmától egy csöppet sem, mert azt nem gátolhatja meg, hogy alább szálljunk.

Majd a felpuffadt képű szörnyeteg felé fordult, mondván:

- Csitt, átkozott állat! Mérgelődj csak, a mig meg nem pukkadsz. Nem ok nélkül jöttünk mi ide. Ott fenn akarják ezt, a hol Mihály őrangyal bosszut állt az isten ellen lázadókon.

És mint a szélről dagasztott vitorlák lehullanak, ha eltörik az árbocz: úgy rogyott le a földre az ádáz vadállat.

Lementek a negyedik körpárkányra, hol a világ gyötrelmei tanyáznak. Szent Isten, kicsoda halmoz össze egy helyen ennyi kint és fájdalmat! Mint a hogy Charybdis hullámai megtörnek, mikor a tyrrheni tengerbe ömlenek: úgy forog és omlik ott is egymáson a nép. Annál nagyobb tömeg nem nyüzsgött még sehol, mint ott. Nem is csoda, mert a fősvénység és pazarlás bűne terjedt el leginkább a földön. Éktelen üvöltéssel tolnak és czipelnek sulyokat, de nem a kezükkel tolják, hanem a mellükkel, mert abban van a szív, melylyel úgy epedeztek a kincs után. Mikor a két csapat összetalálkozik, egymásba ütköznek. Így keringnek folyvást kézzől-kézre a világi javak; a tékozló kezéről a fősvényébe, ebből meg a tékozlóéba.

- Miért zsugorgatod?

- Miért dobálsz úgy?

Ezt kiabálják egymásra. Így forognak a sötét körben és csúfolódnak szünet nélkül.

Dante nem ismeri fel mindjárt a bünösöknek ezt a fajtáját; kíváncsian ezt kérdi tehát vezetőjétől, a fősvényekre mutatva:

- Kérlek, miféle nép ez itt? Talán mindnyájan papok ezek a nyirtfejük, balfelől?

- Földi életükben rosszul ítélték meg a pénz becsét; nem tartották meg adományaikban a kellő mértéket. Most is mindegyre azt hajtják, mikor találkoznak. Ezek itt balról papok voltak, pápák és bibornokok; tulságba vitték a fukarságot.

- Mi annak az oka, mester, hogy egyikre sem ismerek rá?

- Eszeveszett életmódjuk szennyezte be őket annyira, hogy nem tudod felismerni egyiket sem. Mindaddig futkosnak itt, a mig fel nem támadnak sirjaikból. Ezek a markukat még akkor is csukva tartják; amazok pedig mindenüket eltékozzolják, még a hajuk szálát is egytől-egyig. De nem vesztegetem a szót tovább reájok. Láthatod, fiam, hogy milyen rövid ideig tart az az öröm, mit a földi javak bírása nyújt az értök küzködő embernek. A mennyi arany van, vagy

volt valaha a hold alatt, mind együttvéve sem volna képes egyetlen egyet is kielégíteni e fáradt lelkek közzül. De menjünk tovább!

Elindulnak, hogy még nagyobb kínokat lássanak.

A tulsó part felé egy patakon mennek át, mely zúgva ömlik le a mélységbe. Habja sötétebb a sötét bibornál s ők e piszkos hullámok mentén szállnak lejjebb. Egy Styx nevű mocsár nyelte el ezt a szomorú folyót, mikor lezuhant a szürke sziklafalakon. Itt, az ötödik körben, csodálkozva megáll Dante az iszaptól fedett, haragtól eltorzult arcú, meztelen alakok láttára. Ütötték-verték egymást a mocsárban, de nemcsak kézzel dolgoztak, hanem dolga akadt a fejnek, mellnek és lábaknak is, sőt még a fogaikkal is marczangolták egymást.

- Itt látod, fiam, azokat, kiknek elvette a harag az eszüket. Hidd el, sokan vannak lenn a víz fenekén; ott sohajtoznak és sohajtsaikkal buborékot vernek fel a víz tükrére. Láthatod saját szemeiddel, csak nézz oda. Lenn az iszapban ilyes panaszra nyílnak ajkaik: »Mi szomorkodtunk a derült ég alatt, a hol isten napja ragyog. Most itt kell búslakodnunk a ronda posványban!« Torkukból eféle hangokat bugyogtatnak ki. Nem lehet tisztán kivenni, mit beszélnek, mert mikor kitátják a szájokat, kénytelen-kelletlen lenyelnek egy-egy kortyot.

Igy haladnak tovább, körben a piszkos pocsolya süppedékein; onnan fel a száraz partra. Onnan nézik, hogyan faldossák az árnyak az iszapot.

NYOLCZADIK ÉNEK.

(V. kör. Indulatosak (folytatás) - Flegias. Argenti Fülöp. Dis vára. Az ördögök.)

Végre egy torony aljához érkeznek. De már messziről meg lehetett látni két fáklya fényénél a magas torony csúcsát; mert a Styx innenső partján álló toronyban két fáklyát gyújtott valaki, hogy jöjjön át a révész a tulsó partról és vigye át ezt a két lelket. A másik, tulsó toronyból észrevették a démonok mindjárt a lángot s meggyújtották a harmadik fáklyát, feleletül, hogy megértették a jeladást.

- Mit jelent az a harmadik fáklya? Ki gyújtotta meg? - kérdi a tanítvány bölcs mesterétől.

- A piszkos hullámokon át majd meglátod, mi van ott, ha nem rejtik el előled a mocsárgőzők.

Húr nem röpitett gyorsabban nyilvesszőt soha, hogy végig surranjon a könnyű levegőn, mint a mily gyorsan siklott végig a vizen egy kis hajó feléjük, egy magános révész kormányja alatt. Ezt kiáltja hozzájuk a révész:

- Itt vagy hát, gonosz lélek!

- Flegias, Flegias, hiában kiabálsz, szól Virgil, - ez a földi lény csak addig van a te hatalmadban, a míg átszállítod a mocsáron.

Mint az, a ki rájön a nagy csalásra, mit rajta elkövettek s elfogja a méreg: Flegias is haragra lobban. Ezzel a mester belép a csónakba s maga mellé behívja Dantét. Sulya alatt megbillen a jármű. Ekkora teherhez nem volt szokva, mert csak árnyak szállítására szánták. Mikor benne ültek mindketten, a rozzant ladik sokkal mélyebb barázdákat szántott, mint rendesen. Mialatt áteveznek a mocsáron, egy sáros alak emelkedik föl s így szól Dantéhoz:

- Ki vagy? Miért jössz ilyenkor ide?

- Ha ide jöttem is, nem maradok itt. De te ki vagy, piszkos?

- Látod, hogy sirdogálok.

- Maradj hát itt sirásoddal és gyászoddal egyetemben, átkozott lélek! Különben ismerlek, bármily piszkos vagy is.

Ekkor az árny két kézzel megragadja a hajót, de a mester ügyesen eltolja onnan és rárivall:

- Vissza, a többi kutyákhoz!

Ezután karjaival átfogja Virgil Dante nyakát, arcát megcsókolja s ezt mondja neki:

- Büszke lélek, áldott az az anya, ki téged táplált s felnevelt! Gőgös ember volt ez itten, a míg a földön élt; semmi jó emlék nem maradt utána, azért dühöng itt is. Hányat tartanak ott fenn nagy uralkodóknak, a kik itt úgy henteregnék a pocsolyában, mint a disznó, és csak rettenetes átkokat hagynak maguk után!

- Mester, szeretném látni, hogyan merül le a posványba az az árny, mielőtt kiérnénk e tóból.

- Meglesz a kívánságod, mielőtt megpillantjuk a tulsó partot. Kivánom is, hogy teljék kedved benne.

Kevés idő múlva látja Dante, mekkora csúfságot követnek el a többiek ezen az önhitt Argenti Fülöpön, a ki egykoron olyan dúsgazdag volt, hogy ezüst patkót veretett a hátraslova lábára.

- Haj rá! ez itt Argenti! üvöltik feléje valamennyien.

A neki vadult flórenczi, tehetetlenségében beleharap a saját testébe, úgy önti ki a mérgét. Ott hagyják. Többé nem is gondolnak rá. Megint jajkiáltások hallatszanak. Dante oda figyel.

- Fiam, szól a kalauz, - közeledünk ahhoz a búskomor városhoz, melyet Dis, vagy Lucifer nevéről neveztek el.

- Már látom a tornyait, ott a völgyben. Oly izzóvörösek, mintha most jöttek volna ki a kohóból.

- Belső tűz izzasztja örökké ebben a mély pokolban, azért látszanak oly izzóvöröseknek.

E közben eléri ama mely árkokat, melyek ezt a gyászos helyet körülfogják. Falai mintha vasból lennének. A csolnak csak nagy kerülővel jut oda. A révész gorombán rájuk mordul:

- Szálljatok ki! Itt a bejárás!

Ezernél is többen állottak a kapuban az égből lebukottak közül és így kiabáltak mérgesen:

- Ki ez, a ki még meg sem halt és már is be mer tolnakodni a halottak országába?

A bölcs vezér int nekik, hogy valami titkos mondanivalója lesz hozzájuk. Erre kissé lelohadt a haragjuk s ezt felelik vissza a démonok:

- Egyedül, magad jöjj. Elmenjen innen az a másik, a ki vakmerően betört ebbe az országba! Hadd menjen egyedül vissza azon a bolond uton! Próbálja meg, haza tud-e találni! Te pedig, a ki elvezetted idáig a sötétségben, maradj itt!

Könnyű elképzelni, hogy e szavak hallatára mit érzett Dante. Azt hitte, hogy soha többé nem térhet vissza. Esdve kéri édes, jó vezérét, a ki ma már hétszer öntött bátorságot a szívébe, hogy mentse ki ebből az újabb veszedelemből is.

- Ne hagyj magamra, ugymond, - ily elcsigázottan. Menjünk együtt vissza azon az uton, melyen eddig jöttünk, ha már nem szabad ennél tovább mennem.

De a kalauz biztatja, hogy ne féljen. Nem szegheti útjokat senki, akkora hatalmasság engedte meg nekik az ittjárást. Meghagyja társának, hogy várja meg, míg visszatér; addig is pihenje ki magát és legyen nyugodt, mert nem fogja itt hagyni az alvilágban. Ezzel Virgil elmegy s utitársát kétségek közt magára hagyja. Azt nem hallotta Dante, hogy mestere mit beszélt a démonokkal, de nem sokáig alkudozhatott velők, mert versenyt vonultak vissza és tűntek el a kapu alatt. Orra előtt zárták be a kapukat, nem eresztették be. Visszament Dantéhoz. Szemeit lesütötte, eltűnt onnan a remény sugara és felsóhajtva mondja:

- Ki tilthatta meg, hogy a fájdalom városába lépjek? Meg ne ijjedj, a miért én haragszom. Hiában ellenkeznek ott benn, bemegyek én mégis. Nem most követik el először ezt a vakmerőséget. A démonok oda állottak már egyszer a pokol felső kapuja elé, melynek a homlokán azt a halálos felírást láttad és ellenszegültek, mikor Krisztus leszállott ide, de Krisztus betörte a kaput, azóta nincsen zár rajta, azóta áll nyitva. Jön is már felülről erre mifelénk az angyal. Jól ismerheti a járást, nem kell neki kalauz, ő előtte megnyílik mindjárt a város kapuja.

KILENCZEDIK ÉNEK.

(Erikto. A furiák. A mennyei követ. - VI. kör: Az eretnekek.)

Mikor látja Dante, hogy vezetője halványan tér vissza, elsáppad ő maga is a félelemtől, de Virgil iparkodik elrejtteni aggodalmát. Figyelve megáll, hallgatózik s kémlel, mert a nagy sötétben a sűrű köd miatt nem láthatott el messzire.

- Mégis nekünk kell győznünk, kezdi a beszédet Virgil, - hacsak... Bár ne késnék sokáig az a másik égi követ!

Föltűnik Danténak a mester töprengése; szeretné megtudni, ismeri-e az utat. Felteszi tehát a kérdést, hogy vajjon a felső körből, a pokol pitvarából lejjebb lehet-e szállni az olyannak, mint például Virgil, a kinek csak abban áll a büntetése, hogy nem remélhet szabadulást.

- Ezt az utat, melyen én most járok, ritkán teszi meg valaki az én körömből. Igaz ugyan, hogy Erikto, az a bőszt thessaliai varázslóasszony egyszer az én lelkemet is felidézte. Alig hagytam el testemet a földön, leküldött a Judások körébe, az árulók közzé, hogy onnan vigyek föl neki egy lelket. Az a kör van legalantabb, az a kör a legsötétebb, az van legtávolabb az egész mindenséget forgató égtől. Jól ismerem a járást, légy nyugodt. Ez a mocsár, mely ily roppant bűzt lehel ki, körülkeríti a fájdalom városát. Oda nem eresztenek be egykönnyen senkit.

Még egyebet is mondott, de Dante nem figyelt rá, annyira elmerült az izzó csúcsú, magas torony nézésébe. A torony tetején három pokoli fűria állott egyenesen, asszonyi testtel és magatartásban; zöld vízi hydrák tekergőztek a derekukra; apró kigyókból volt a hajuk; komor homlokukról, halántékukról viperák csüngöttek. Virgil jól ismerte az örök fájdalom fedelelemasszonyának e szolgáléányait s így szólt a társához:

- Nézd ezeket a bőszt Erynniákat! Az ott, balfelől Megera. A ki jobbról jajgat, Alekto. Középen meg Tisiphonét látod.

Körmeivel tépdeste mindegyik a keblét, tapsoltak és oly hangosan üvöltöztek, hogy Dante ijedten bujt a kalauz háta mögé.

- Hadd jöjjön ide Medusa! Változtassa kővé! - kiáltják a furiák, dühös pillantásokat szórva le rájuk.

- Fordulj hátra és csukd be a szemedet, mert ha ide jön Gorgon és véletlenül ránézel, soha többé nem térsz fel, - szólt a mester s ő maga hátrafordította társát. Nem bizott meg Dante kezeiben, azért ő maga fogta be a költő szemeit.

A zavaros hullámokon át rémitő zaj hallatszik. Mind a két part megreszketett belé; mint mikor az egymásba ütköző hőségtől kergetett heves szélvész végigszáguldozza az erdőt és gátat nem ismerve tördeli le az ágakat, szakgatja ki a gyökereket s kihurczolja az erdőből: porfelleget kavar fel s megszalasztja a nyájakat, meg a pásztorokat. Most leveszi kezét a mester tanítványa szemeiről s ezt mondja neki:

- Nézz a Styx tajtékzó vizére, abba az irányba, honnan legsűrűbben száll fel a mocsárgőz!

A békák is úgy ugranak be a víz alá, ha megriadnak a kigyó elől és bujnak el az iszapba: mint a hogy az az ezer meg ezer elkárhozott lélek futott az elől az egy elől, a ki száraz lábbal megy át a Styxen. Jobbjában arany vesszőt suhogtat. Balkezét többször felemeli, hogy arczáról tovaűzze a vastag ködöt. Csupán ez látszott gondot adni neki; nem törődött sem az elkárhozottak állapotával, sem a démonok ijedtségével, sem a pokol borzadalmaival. Könnyen ki lehetett találni, hogy ő az ég küldöttje. A földi vándor szólni akar kalauzához, de ez int neki, hogy

legyen nyugton és hajoljon meg előtte. Milyen haragosnak látszott az angyal! Odalép a kapuhoz, vesszejével hozzáér és a závár ellenállás nélkül felnyílik.

- Égből lezavart, utálatos söpredék! kezdi szavait, a rettenetes küszöbön megállva, - honnan merítasz ekkora bátorságot? Hogy mersz útjába állani ama szent akaratnak, melyet ti soha meg nem változtathattok? Hiszen sokszor meggyűlt már vele a bajotok. Mit ér daczolnotok a végzettel!? Eszetekbe juthatna még Cerberus: megkeserülte az álla, meg a nyaka, - (mert lehorzsolta a szőrt róla az a láncz, melyet Herkules vetett a nyakába, mikor nem akarta bebocsátani az alvilágba, pedig a végzet akarta úgy).

Ezzel visszafordult a mocsaras útra. A mieinkhez nem szólt egy hangot sem, oly ember módjára, a kinek sokkal nagyobb a gondja, mint azoké, a kik ott állnak előtte. Vissza kell annak mennie az égbe.

Danteék a szent szavak hallatára felbátorodnak és Dis városa felé indulnak. Belépnek a kapun, ellenszegülés nélkül. A földi vándor szerette volna megnézni, hogy ugyan mit rejthet magában ez a szomorú vár. Mikor benn volt, szétekintett. Egy végtelen, széles mező terül el előtte, telve iszonyú kínnal és gyötrellemmel. Mint Arlesnél, hol veszteg áll a Rhône; vagy Pola környékén, a Quarnero partján, hol Italia határát fürösztí a tenger, egymást éri a sok sírhalom: ott is úgy nézett ki minden, de még sokkal borzasztóbban annál is. Láng csapdosott fel a sírokból. A koporsók olyan izzóvá lettek a lángban, hogy még a vas sem lesz olyan izzó a kovács kohójában. A koporsók födele mind fel volt szakgatva. Vértfagyasztó jajgatás tört ki a sírokból.

- Mester, kiket temettek e sírokba, hogy így kell szenvedniök?

- Eretnekek, minden fajtából. Nem is hiszed, mennyire tömvék e sírok. Hasonlót a hasonló mellé temették. Az egyiknek sírja izzóbb a másikénál.

S aztán hogy jobbfelé fordult a két vándor, mindenütt iszonyatos kínok, égő sírdombok és magas falak közt haladtak el. Elöl a mester, utána Dante.

TIZEDIK ÉNEK.

(Farinata degli Uberti. Cavalcante Cavalcanti. II. Frigyes és a bibornok.)

- Oh, magasztos Erény, mely átvezettél a pokol eddigi körein, - kezdi a földi ember, - szólj, kérlek és teljesítsd, a miket kívántam! Nem láthatnám-e meg jobban ezt a népet, mely e sírokban fekszik? Mindegyik koporsó födetlen, őrt sem áll itt senki.

Ezt feleli vissza a megszólított:

- Majd akkor záródnak be ezek a sírok, ha Josafát völgyében megtartják a végítéletet. Ebben a temetőben van Epikur sirhelye is, meg a követőié, a kik azt merték állítani, hogy a testtel együtt meghal a lélek is. Ama kérdésedre, melyet az imént intéztél hozzám, itt benn legott megkapod a választ, sőt még arra a kérdésedre is, melyet elhallgattál előttem.

- Jó vezérem, ha elhallgatok is egyet-mást, azt csak azért teszem, hogy keveset beszéljek. Hiszen az előbb te magad figyelmeztettél rá.

- Toscanai, ki a tűz városába élve jöttél be és oly szépen beszélsz, légy szives itt időzni még egy kissé. Ha jól veszem ki beszédedből, te annak a nemes hazának vagy szülöttje, melynek hajdanában én nagy nyűge voltam.

Ezek a hangok az egyik sirból tódultak fel, még pedig oly váratlanul, hogy Dante ijedtében közelebb huzódott vezetőjéhez. De ez így szólt hozzá:

- Fordulj meg! Mit csinálsz? Farinatát látod az Ubertiek családjából; derékig kimagaslik a sirjából.

Dante alig hallotta meg e szokat, még végig sem várta, hanem feléje fordult s az árny szeme közzé nézett. Az árny kifeszített mellel és nyílt homlokkal úgy állt ott, mintha fitytyet hányna az egész pokolnak. A vezető gyorsan megragadja Dantét, a sírok közzé tolja Farinatához s ráparancsol, hogy keveset beszéljen. Mikor az említett sír széléhez ért, szemügyre vette az árny, hogy felismerje. Az igénytelen alak láttára kicsinylő hangon ezt kérdi Dantétól:

- Kik voltak az őseid?

A kérdező nem akart eltitkolni semmit, sőt mindent szívesen elmondott neki; a mire az árny kissé felhúzta szemöldökét. Majd így szólt:

- Dühös ellenségeim voltak a te őseid nekem. Két izromban ki is kergettem őket Flórenczből és száműzetésbe küldtem mindnyáját.

- Ha elűzted is őket, mégis visszatértek mind a kétszer, de a ti pártotok ezt a művészetet nem tudta eltanulni, - felelte utasunk.

Ekkor egy másik árnykép emelkedik fel mellette, körülbelől álláig ért a másiknak, mert valószínű, hogy térddepelt. Körülnéz, mintha keresne még valakit Dante mellett, de mikor nem látta, a kit keresett, sírva fakadva mondja:

- Hol a fiam? Miért nincsen itt veled? Pedig lehozhattad volna, ha csakugyan felsőbb hatalom engedélyével jársz e sötét, vak börtönben.

Dante ezt feleli az árnyak:

- Nem magamtól jövök. Az vezetett ide, a ki ott vár reám. Neki a te Guido fiad épenséggel nem tartozott a tisztelői közzé, mert veled együtt a fiad is epikureista világfi hírében állott.

Erre dühösen rákiált az árny:

- Hogy mondtad? Nem *tartozott* a tisztelői közzé? Hát már nem él a fiam? Nem süt le szemére a nyájas napvilág?

És mikor észrevette, hogy kérdésére még mindegyre késik a felelet: abban a hiedelemben, hogy fia meghalt, hirtelen visszaesett sírgödrébe s többé nem is került szem elé. De Farinata, a kinek kérésére ott maradt a költő, szint sem váltott, még vállát sem rándította meg, hanem a félben maradt beszéd fonalát fölvéve megjövendölte, hogy Danténak sem lesz könnyű haza térni száműzetéséből. E jóslatból kitűnt, hogy az alvilági lelkek belátnak a jövőbe, de a jelenben végbemenő eseményekről nincsen tudomásuk. Ez talány Dante előtt, és hogy a rejtélyes ellenmondásnak nyitjára jőjjön, megkérdi az okát. Farinata azt feleli, hogy a jövőt ha nem is egészen tisztán, de mégis látják, mintha ködön át néznék; körülbelől olyanformán, mint a gyenge szemű, messzelátó öregek, a kik a közelben eső tárgyakat nem látják, de a távoliakat felismerik. Ugy látszik, mintha minden tudásuk meghalna abban a pillanatban, melyben bezáródott a jövő ajtaja.

Ekkor észreveszi Dante, hogy hibát követett el; felkéri tehát az árnyat: mondja meg Cavalcantinak, hogy él még a fia és csak tévedésből késett az imént a felelettel, tévesen azt gondolván, hogy ha a szellemek előtt nyitott könyv a jövő, akkor még inkább ismerniök kell a jelent.

De int már a mester, hogy induljanak. Sietősen megkérdezi tehát, hogy kik vannak még együtt vele, ugyanabban a sírban.

- Ezernél többen fekszhünk itt. II. Frigyes császár és egy bibornok is itt van... A többiekről hallgatok.

Ezzel lebukik fekvőhelyére, Dante pedig vezetőjéhez indul s utközből azon a jóslaton évelődik, melyet az egyik árnytól hallott száműzetésére vonatkozólag.

- Min emésztődöl úgy? kérdi a mester.

Dante megmondja.

- Tartsd eszedbe, a mit hallottál, szól Virgil és ujját fölemelve, folytatja:

- Várj, a míg Beatrixed szép szemeit meglátod, ő tőle meg fogod tudni életednek folyását.

Balra térve, elhagyják a fájdalom városának falait s egy keskeny völgy felé indulnak. A völgyből átható bűz száll fel az alattuk levő körből.

TIZENEGYEDIK ÉNEK.

(Anastasius pápa sirja. A pokol felosztása.)

Egy magas, kőtörmelékekből alkotott sziklafal perémjén még iszonyatosabb borzalmak tanúi lesznek. A mély örvényből feltóduló bűz elől egy nagy sir mögé bujnak el. Ez a felírás volt a síron: »Anastasius pápát tartom itt fogva, a kit Photin diakon eltérített az igaz útról.«

(Ez az első ama sok pápa közt, a kiket költőnk a pokolba kárhoztatott. II. Anastasius az egyházi szakadás idején uralkodott 496-498. A békeszerető egyházi fejedelmet a traditio áldozata gyanánt szerepelteti Dante az eretnekek között.)

- Lassan kell leszállnunk, szól Virgil, - hogy apránként hozzászokjunk ehhez a szaghoz. Azután könnyebben tűrjük.

- Keressünk valami kárpótlást, hogy az időt ne töltsük hiába.

- Látod, hogy éppen azon gondolkozom. Ebbe a sziklába három kis kör van bevágva lépcsőzetesen; olyanok, mint a milyen az a hat kör volt, melyet már hátrahagytunk. Mindegyik átkozott lélekkel van teli.

De hogy megérthesd, ha majd meglátod, megmondom azt is, hogy milyen rendben és miért vannak ezek ide zsúfolva. Minden olyan gonoszságnak, mely magára vonja az ég haragját, sértés a célja és ezt a célt, másnak megrontása árán, vagy erőszakkal, vagy csalással éri el. De mert csalással csupán az ember véthet, ezért a bűnért sokkal súlyosabban büntet az isten. E miatt jutottak legalólra a csalók, hol nagyobb szenvedéseket kell kiállaniok. Az első körben az erőszakosak lakolnak, és minthogy három személy ellen lehet erőszakot elkövetni: az az egy kör három kisebbre oszlik. Erőszakot követhetni el istenen, önnönmagán és embertársán. Mindjárt megmagyarázom. Nyílt, vagy alattomos fegyverrel lehet egymásban kárt ejteni. Vagyunkban rablással, gyujtogatással, vagy bitorlással károsodunk. Ezért a gyilkosok, rablózsványok, gyujtogatók mindannyian külön, az első alkörben lakolnak. Erőszakos kezét emelhet az ember önmagára és saját javaira; tehát itt a második alkörben azok bűnhődnek, a kik önmagukat végezték ki, vagyonukat eljátszották és földi életükben sirtak, mikor örvendezniök kellett volna. Az istenség ellen is követhetni el erőszakot, azzal, hogy szívéből kitagadja az ember, káromolja és jószágát semmibe sem veszi. Ezért kerül a legszűkebb, a legalsóbb alkörbe Zsodoma, meg az uzsorások hirhedt bűnbarlangja: a francziaországi Cahors, mert istent káromolták és megvetették. Ha a lelkiismeretet ostorozó csalást olyan embertársán követi el a bűnös, a kinek nem volt bizodalma benne: akkor csupán az általános emberszeretet ellen vétett az illető; de a ki azt a felebarátját csalja meg, a ki szentül bizott benne, az ilyen bűnös nem csak az általános emberszeretet ellen követ el vétséget, hanem azokat a kapcsokat tépi szét, a melyeket a természet kötözött össze. Ezért jutnak a második körbe a képmutatók, hizelgők, kurúzslók, hamisítók, tolvajok, kúfárok, kerítők s e fajta silány nép. Legalant a világegyetem középpontjában, Lucifer székhelyén, az árulókat emésztik az örök gyötrelmek.

- Mester, jól megmagyaráztad, hogy hol van kijelölve mindegyik bűnnek a maga helye. De mondd csak, kérlek, ha magukra vonták istennek haragját, miért nem az égő városban bűnhődnek azok, a kiket abban a mocsárban forgat a szél és verdes a záporosó? Ha azonban nem bűnösök, miért kell oly súlyosan szenvedniök?

Ekként adja meg Virgil a választ:

- Miért kalandoz el lelked a megszokott útról? Vagy másra célozol? Nem emlékszel már, hogy mit mond Aristoteles erkölcstana az égnek nem tetsző bűnöknek három fő forrásáról: a

mértékletlenségről, gonoszságról és állatiasságról? A mértékletlenséget, kisebb bűn lévén, kisebb büntetéssel sújtja. Fontold meg tehát jól, hogy kik és miért bűnhődnek a felsőbb körökben. Látni fogod, hogy miért vannak különválasztva a többiektől és hogy miért esnek enyhébb elbírálás alá.

- Oh, Nap, a mely megtisztítod a zavaros látást, elannyira eloszlatod kétségemet, hogy még a tudás sem édesebb kétségemnél! De még egy kissé térj oda vissza, a hol arról szóltál, hogy az uzsora sérti istennek jóságát. Bontsd ki ezt a bogot!

Annak a magyarázatául, hogy az uzsorás isten ellen erőszakot követ el, elmondja Virgil, hogy az aristotelesi bölcsészet tanítása szerint az isteni észből és kézből nyeri javait a természet. Az emberi művészet a természetnek másolata s e szerint isten leányának: a természetnek leánya, tehát mondhatni: istennek unokája. Az ember jólétének és örömeinek két jogosult forrása van, t. i. a természet kincsei és az emberi munka. Ugyde az uzsorás más utat-módot követ: megveti a természetet, más javakat hajhász, tisztességes munka nélkül gazdagodik meg. De most kövess, ugymond, - szeretnék már indulni, mert a Halak csillagai mindjárt feljönnek s a Gönczölszekér rúdja északkeletnek áll. Két óra múlva hajnalodik.

TIZENKETTEDIK ÉNEK.

(A VII. kör első alköre: Zsarnokok és gyilkosok. Minotaurus. A Centaurok.
Ezzelino. Estei Obizzo. Guido da Monforte.)

Az a hely, honnan a hetedik körbe lehetett leszállni, oly sziklás és veszélyes volt, hogy visszariadt, a ki ránézett. Mint az a minapi hegyomlás, mely Trientnél az Ets vizét összeszorította, az oromtól kezdve olyan lejtős a törmelék le a hegy aláig, hogy alig lelhetni rajta egy keskeny kis gyalogösvényt. A krétaszigeti szörnyeteg, Minotaurus ott feküdt a hegyszakadékban. Mikor meglátta az utasokat, saját testét harapdálta, mint az olyan ember, kit a düh megfoszt a józan eszétől. De Virgil rögtön rákiáltott:

- Azt hiszed talán, hogy Athen fejedelme, Theseus jön itt, a ki fenn a földön kioltotta belőled a párát? Pusztulj innen, bestia! Ez az ember itt, mellettem, nem ravasz húgodtól, Ariadnétól kapott fonállal jön ide, mint annak idejében Theseus a labirinthba, mikor kioltotta életedet. Csak azért jött ide, hogy megnézzé bűnhődésedet.

E szavak hallatára olyan lett Minotaurus is, mint az a bika, mely elszakította ugyan a kötelét, de nem menekülhet, mert a tagló kimérte már reá a halálos csapást és csak toporzékol tehetetlenségében.

Virgil felhasználta az alkalmas pillanatot és társára kiáltott:

- Fuss a partra, de hirtelenében, a míg dühöng!

Elindulnak lefelé. Dante lábainak sulya alatt sokszor megmozdul a kőgörgeteg. Gondolatokba mélyedve ballag.

- Talán arról a romról elmélkedel, szól hozzá vezetője, - melyet ez a szavamra meglapúlt, bős barom őriz? Tudd meg, hogy mikor először jöttem le ide, e mély pokolba, ez a szikla még akkor nem zuhant le. Akkor támadt a földrengés, mikor a Megváltó kiszenvedett s alászállott a poklokra. Akkor rendült meg mindenfelől a mély völgy. Akkor repedt meg ez a vén szikla. De tekints csak le a völgybe! Ott folyik az a vérpatak, melyben az erőszaktevők sülnek-fölnek.

Széles, sötét árok fogta körül az egész térséget. E között, meg a sziklafal között strázsáltak a centaurok, nyilakkal felszerelten, mint odafenn szoktak a vadászok. Mikor az utasokat észrevették, megálltak valamennyien. A csapatból hárman kiváltak s nyilat keresgéltek a tegezeikben. Két bűnös árnyak nézték őket, a kik bűnhödni jönnek le. Az egyik centaur messziről reájok bődül:

- Miféle kínra jöttetek, ti, a kik most szálltok alá a sziklabérczről? Álló-helyetekből feleljetek, különben lövök!

A mester ezt mondja neki:

- A választ majd csak főnöködnek, Chironnak adjuk át ott lenn, ha leérünk hozzá.

Chiron volt a legszelidebb természetű a társai között, mert akkor is békét akart, mikor Heraklesszel harcoltak. Ezért akart ő vele értekezni Virgil. Danténak pedig halkan ezt súgja oda:

- Lásd azt a centaurt ott, ni! Nessus a neve. Szerelmes volt Herakles szép nejébe, Dejanirába, kit elrabolt, de a görög hős lelőtte a lernai kigyó vérébe mártott nyilával. Nessus addig nem halt meg, a míg bosszút nem állott rajta: rábeszélte Dejanirát, hogy egy mérgezett vérbe áztatott ruhát vétesse fel a férjével; ettől Herakles kinjában az égő máglyára rohant. Középen a nagy Chiront, Saturnusnak fiát látod, lehorgasztott fejjel. Ez a régi, híres orvos táplálta és

nevelte föl Akhillest. Amaz ott a dühtől ittas Pholus, a ki egy menyasszonyt akart elrabolni a vőlegényétől.

Ezrével czirkálnak az árok körül és lenyilazzák azokat a lelkeket, melyek a forró vérből feljebb szeretnének kiemelkedni, mint a hogy bűneik természete megengedi. Közelednek már a fürge, portyázó csapathoz. Chiron előránt egy nyilat; a nyelvvel félresimítja bajuszát, hogy jobban meghallják, a mit éktelenül nagy száján ki akar öblíteni:

- Nézzétek csak azt, a ki ott hátul jön! Megmozdul, a mihez hozzá ér! A halottak lába alatt nem szokott megmozdulni a kő!

Virgil közel volt már a lólábú és lószügyes centaur-főnökhöz. Éppen melléig ért, vagyis odáig, hol az emberi és a ló-testrészek összeforradtak. Ezt vágja vissza neki Virgil:

- Igazán él ez az ember. Én vezetem át ezen a siralmas völgyön. Kényszerűség hozott erre bennünket, nem kedvtelésből járunk. Az, a ki engem megbízott ezzel az új tisztséggel, onnan jött le, a hol alleluját zengedeznek. Nem tolvaj ez az ember, engem se nézz annak. De kérlek arra az égi Erőre, mely lépteimet vezérli, ne hagyj magunkra. Parancsold meg valamelyik alantasodnak, hogy vezessen el bennünket a gázlóig. Ezt pedig vigye át a hátán, mert nem szellem, hogy repülni tudjon.

Chiron balra fordul s ezt mondja Nessusnak:

- Vezesd te őket és ne hagyd, hogy a többiek rájuk támadjanak.

A biztos fedezet alatt folytatják útjokat, a forró vérfolyam partja mentén, hol kínjokban orditoznak a leforrázottak. Egynémelyiknek egészen a szemöldökéig ér a bugyborék.

Megszólal Nessus, a nagy centaur:

- Zsarnokok ezek itt. Vért szomjaztak, rablásból éltek. A másoknak okozott károknak nyelik a levét. Az ott Sándor, a fereai zsarnok, a gaz Dyonisiusszal, a ki annyi csapást mért Szicziára. Az a barnahajú ott, Ezzelino, Onara grófja, II. Frigyes császár helytartója. Mellette, az a szőke, az estei Obizzo, Ferrara örgrófja, kit a saját fia ölt meg.

Ekkor Virgil felé fordul Dante.

- Menj csak te elől Nessusszal, ugymond az Aeneis írója. Ő többet tud ezekről, mint én. Én majd utánatok megyek.

A centaur kissé előbbre lépve, egyszerre megáll a lelkek új csapattal mellett, mely torkig süppedt a vérfürdőbe. Rámutat oldalvást egy magányosan vezeklő lélekre s így mutatja be:

- Ez itt Monforti Guido lovag, Anjou Károly toscanai helytartója, ki a Szentföldről hazatért Henrik angol herceget a templomban szúrta át szíven, imádkozás közben.

Olyanok is voltak a vértócsában, a kiknek kiért belőle a fejük, vagy a mellük is. Közülök többeket felismer Dante. A vértócsa mindegyre sekélyesedik, elannyira, hogy egyszer csak bokáig ér ott, a hol átgázolnak rajta.

- A hogy ezen az oldalon folyvást apadni látod a vérfertőt, mond a centaur, - épp így növekedik a tulsó oldalon, a mig újra mélyebb-mélyebb lesz és összefolyik ott, a hol a zsarnokok kínlódnak és nyögnek. Az égi igazság ott bünteti azt az Attilát, a ki ostora volt a világnak. - Ott ég az örök tűzben Pyrrhus, Epirus királya, meg Sextus, a nagy Pompejus fia, ez a hirhedt kalóz. A forró vérlúgtól kisajtott könnyecseppek égnek Rinier da Corneto és Rinier Pazzo szemében is, mert előkelő származásuk daczára haramiaként raboltak, gyilkoltak Róma környékén, az országúton.

Ezzel megfordul a centaur és visszatér a vérgázlón keresztül.

TIZENHARMADIK ÉNEK.

(A VII. kör 2. alköre: Önmaguk ellen erőszakoskodók. Hárpiák.
Pier delie Vigne. Lano. Sant' Andrea. Rocco de Mozzi. Lotto degli Agli.)

Még nem ért a tulsó partra, mikor utasaink egy sűrű erdőben találják magukat. Emberi nyomnak híre-hamva sincs benne; sehol még csak egy ösvény sem látszik; nem zöld a fák lombja, hanem szürke; az ágak nem símák, hanem bütykösek és girbe-görbék; nem gyümölcs terem rajtok, hanem mérges tövis. Elkerülük messzire még azok a vadak is ezt a zord, sűrű vadont, melyek a Cecina-folyó és Corneto városa közt elterülő maremmát ellepik. Csak az undok hárpiák raknak ott fészket. Szélesek a szárnyaik, emberi a nyakuk meg az ábrázatuk, lábaikon éles karmok, potrohos hasuk tollas. Fenn a rémes ágakon jajgatva gubbaszkodnak ezek a hárpiák.

- Mielőtt tovább mennénk, - szól a vezér, - tudd meg, hogy a második körben vagy s itt maradsz addig, míg a borzasztó homoktengerhez nem érünk. Jól körültekints hát, nézd meg saját szemeiddel, a mit el sem hinnél, ha csak én mondanám.

Mindenfelől jajgatás hangzik. De hogy ki jajgat, azt nem lehet látni. A földi vándor zavartan megáll. Virgil felszólítja, hogy törje le valamelyik galyat. Dante kinyújtja kezét s a mint letör egy ágat az egyik nagy tövisbokorról, felkiált a bokor törzse:

- Miért törtél le?

Azután sötét vér bugyog ki belőle s megint elkezdi nyöszörögni:

- Ugyan miért szakítottál le? Hát nincs benned szánó lélek? Mi is emberek voltunk valamikor, habár ma fák vagyunk. Még akkor is nagyobb kiméletet érdemelnénk tőled, ha kigyók lelke lakott volna bennünk.

Mint a zöld galy, mely ha ég az egyik végén, a másikon könnyezik a gőztől, ha sisteregve tör ki belőle: úgy serkedezett ki a szó és vér a letört fagalyból. Kihull a galy Dante kezéből s úgy áll ott, mint az olyan ember, kit mardos a lelkiismerete.

- Sértett lélek, - szól Virgil a fához, - ha előbb elhitte volna ez az ember azt, mit én irtam Aeneisemben a jajgató bokrokról: nem nyújtotta volna ki reád a kezét. Mondd el neki, hogy ki voltál, míg a földön éltél. Ő aztán felújítja majd fenn a híredet, ha ismét visszatér oda.

- Olyan ékesen tudsz beszélni, - feleli a fa, - hogy nem tudok hallgatni. De meg ne úndd, ha kelleténél hosszasan tart a mondókám. Én voltam II. Frigyes kancellárja. Pier delle Vigne a nevem. A császár szívéhez mind a két kulcs énnálam volt; tetszés szerint nyitottam ki, vagy zártam be s olyan szépen tudtam forgatni benne a kulcsokat, hogy rajtam kívül senkiben nem bízott. Oly buzgón szolgáltam, hogy sem aludni, sem enni nem tudtam már. De az irigység, ez a közös ragály, mely buja tekintetét egy pillanatra sem vont el a császári udvartól, - felbujtatott ellenem mindenkit, felbujtogatták a császárt is. Régi tisztességem szomorú gyászra fordult. Lelkemből megútáltam a világot. Azt gondoltam, hogy a halál lemossa majd rólam a rám kent árulás igaztalan vádját. Esküszöm e fa új gyökereire, hogy soha nem tántorodtam el uramnak fogadott hűségi eskümtől. És ha egyikőtök felmegy a földre, szolgáltasson igazságot emlékezetemnek; állítsa vissza régi jó híremet, mert még most is vérezem attól a csapástól, melyet az irigység sujtott reám.

Virgil várt egy ideig, hogy mond-e még valamit az árny. Azután így szólt társához:

- El ne szalajtsd az alkalmas percet, hanem beszélj és kérdezz még egyet-mást tőle, ha többet is szeretnél megtudni.

- Kérdezd meg te magad, a miről gondolod, hogy szeretném tudni. Én nem vagyok rá képes, úgy megesett a szívem rajta.

- Ha azt akarod, rab lélek, hogy iménti kívánságodat teljesítse ez az ember, légy szives azt is megmondani, hogy miként jut a lélek ezekbe a görcsökbe. Ha lehet, arra is felelj meg, hogy menekült-e már ki belőled valaha valaki?

A törzs elkezdett sohajtozni s a nyöszörgéséből ezt lehetett kiérteni:

- Röviden felelek. Mikor a bűnös lélek elválik a testtől, a melyből erőszakosan szakítá ki magát, Minos ide küldi le, a hetedik kör kijáratáig. Lebukik az erdőbe; de nem oda, a hova ő akar, hanem oda, a hova a véletlen sodorja. Ott aztán kicsirázik, mint a tönköllymag. Később szárat ereszt és cserje lesz belőle. A hárpíák lelegelik a levelét; ez nagyon fáj neki, de egyuttal lyukakat is vágnak rajta s a lyukakon kimegy a sirásuk és a fájdalmuk. Miként mások, szinte azonképpen mi is visszkapjuk majd a testünket, de nem azért, hogy újra felöltsük; mert a mit egyszer eldob magától az ember, ahhoz nincsen többé jussa. Ide vonsozljuk a testünket s ebben a gyászos rengetegben azon a fán fog majd csüngeni, a melyben most a lelkünk senyved.

Utasaink a bokornál állottak és figyelve várahoztak, mert remélték, hogy mondani akar még valamit az elátkozott árny. Hirtelen lárma hallatszik mögöttük. Hasonlóan a vadászhoz, a ki lesőhelyén hallja már a vad csörtetését, meg a falka csaholását: úgy futott balról meztelenül, összekarcolászva két árny, még pedig olyan rohanvást, hogy még azt a sűrű csalitot is áttörték. A ki elől szaladt, Lano, sienai nemes ifju volt. Előbb elfecsérelte mindenét, azután öngyilkossá lett. A toppoi csatában futással megmenekülhetett volna, de életuntságában inkább leölette magát. Lano lelkendezve mindhiában kiabálta:

- Jőjj, halál, siess, de rögtön!

A másik Jacopo da Sant' Andrea árnya volt, azé a mesés tékozlóé, a ki marékkal szórta az aranyat csolnakázás közben a tengerbe; egyszer felgyújtotta a saját pompás palotáját, hogy a vendégei mulattatására egy kis tűzijátékot rendezzen. Jacopo nem birta Lanót utolérni és lihegve egyre ezt orditozta utána gúnyosan:

- Hej, Lano, Lano, a toppoi csatában kellett volna így iparkodnod! Bezzeg rogyadoztak akkor az inaid.

És mikor nem győzte tovább a futást, gombolyaggá zsugorodott össze és rá tekergőzött egy tövisbokra. Hátuk mögött megtelt az erdő éhes, fekete kutyákkal, (az uzsorás hitelezőkkel,) és úgy rohantak, mint lánczukról elszabadult komondorok. Nekiestek a fogukkal annak, a ki elbujt előlük, foszlányokra tépdesték és vonagló tagjaikat elczipelték magukkal. Virgil a bokorhoz vitte védenczét a kezénél fogva. A bokor hiában ontotta könnyeit vérző sebeiből. Hiában zokogta:

- Jacopo, Jacopo, mit értél vele, hogy ide bujtál! Ugyis széttéptek az ebek. Mit vétettem én, hogy temiattad így összetörtek, összezúztak.? Miért kell nekem szenvednem a te vétkeidért?

Virgil a bokor fölébe állt és így szólt hozzá:

- Ki voltál te, a ki annyi sebből vérzel és ily fájdalomhangokat rebegsz?

Ezt felelte a bokor:

- Jó lelkek, ti láttátok, hogy mily méltatlanul sujtott a bánatom. Leszakgatták a lombjaimat, szedjétek fel kérlek és tegyétek e bús csalit alá! Flórenczben születtem, abban a városban, mely Keresztelő Szent János kedvéért elpártolt előbbeni pogány védnökétől, Marstól, a ki e miatt bosszúból fortélylyal akarta elpusztítani a várost, mert az ő templomát Jánosnak szentelték, az ő szobrát pedig kitették az Arno hidján egy magas toronyra. Ezt sohasem bocsátja meg

Mars a városnak és ha legalább a szobra nem állana ott, újra ráküldené azt a kemény sorsot, a mely akkor is érte, mikor Attila hun király lerombolta.

(Ki lehetett az a vérző bokor, melynek a történetét elmondta Dante, de a nevét elhallgatta? Vagy Rocco de Mozzi, flórenczi nemes, a ki mikor mindenét elfecsérelte, felakasztotta magát saját házában az ajtóféltre, hogy kikerülje az éhenhalás szégyenét; vagy Lotto degli Agli, egykori bíró, a kit pénzen megvesztegettek és azért lett öngyilkossá, mert furdalta a lelkiismeret, hogy igaztalan ítéletet hozott.)

TIZENNEGYEDIK ÉNEK.

(A VII. kör 3. alköre: Isten ellen erőszakoskodók. Capaneus. A krétai bálvány.
A pokolfolyók eredete.)

Dante, szülővárosa iránti szeretetből mind összeszedte a lehullt lombot és visszaadta a bokornak, a mely addig panaszkodott, a míg el nem rekedt. Az erdő szélére mentek, hol a második alkör a harmadikkal találkozik. Az isteni igazságról ott is rettenetes látvány tárult eléjük. Hogy azt mind le tudhassa írni, csak annyit mond Dante, hogy olyan sivár homokpusztára értek, mely kivet a kebléből minden növényzetet. A kínok erdeje fogja körül, ezt pedig a gyászos árok. Megállnak az erdő és homokbuczka között. Sivár, sűrű homok a talaja; ilyenféle lehetett az is, melyet Cato lába taposott, mikor Lybia sivatagjain átvezette Pompejus seregének maradványát. Oh, isteni bosszuállás, mennyire elrémül majd mindenki, ha olvassa azt, a mit Dante ott látott és leirt! Szanaszét meztelen lelkek jajgattak kétségbeesetten s úgy rémlett, mintha nem egyforma törvény alatt állanának, mert egy részük a földön hanyatt hevert, a másik rész guggolt, mintha gúzsba kötötték volna; a többi meg folyvást lótot-futott, mint a száraz barlangkóró. A körben futkározó árnyak voltak legtöbben; hanyatt fekve már kevesebben heverték, de ezek ordítottak legjobban a fájdalomtól. Lassú, de nagy lángpelyhekben omlott a tűzeső, mint szélcsend idején a hó az Alpokon. Mint mikor Sándor forró Indiában látta, hogy hadseregére lángok hullottak, de nem hamvadtak el és megparancsolta, hogy tiporják el a katonák, mert addig könnyebben lehet oltani, a míg össze nem ölelkezik egyik láng a másikkal: itt is olyan izzóvá lett a homok, mint tapló a kova szikrájától. Alul-felül égetett minden. Fenn a láng perzselt, lenn az izzó porond. Az a sok nyomorult kéz szünet nélkül hadonázott, hogy elkergessen magáról egy-egy frissen lehullt lángpelyhet.

- Mester, a ki mindent legyőzől és a kinek csak azok a goromba démonok merészeltek ellenszegülni, (miként a megátalkodott hitetlenek nem hódolnak meg a tudomány előtt: azért van szükség hitre és hittudományra.) Kicsoda ott az a nagy árny, a ki föl sem veszi a lánghullást, hanem büszkén, szinte daczosan néz a lángeső elé?

Az árny meghallotta, hogy felőle tudakozódnak s ezt kiáltotta feléjük:

- A ki életemben voltam, az vagyok halálomban is. Hamarabb kifárad Zeus kovácsa, kinek a kezéből dühösen ragadta ki a hegyes nyilat, mikor átlőtt engem vele; előbb kidőlnek mind sorban az Aetna kormos kohában, mikor Vulkán nevét kiabálja, hogy siessen a segítségére, mint a hogy a flegrai csatában tette, hol a trónját ostromló gigászokat agyonverte; ha minden erejéből szórja is rám a villámain: én nem hunnyászok meg előtte.

Ekkor oly hangosan kezdett Virgil beszélni, a hogy csupán egy ízben hallotta még tőle Dante.

- Capaneus, most érzed csak igazában büntetésed súlyát, mert büszkeségedből nem akarsz engedni! Nincs az a kín, a mely nagyobb büntetés lenne reád nézve, mint tennen örült dühöd.

Ezután Dante felé fordulva, szelidebb hangon szól:

- Ez az egyik ama hét vezér közül, a kik Eteokles és Polynikes testvérharczában Thebét ostrom alá fogták. Akkor sujtotta le egy villám, mikor mászott a falra. Megveté az istent és a mint látom, nem igen tiszteli még most sem. De a mint jól oda is mondtam neki: káromló szavai képezik lelkének illő ékességét. De most jöjj utánam és vigyázz, hogy rá ne lépj az izzó porondra, hanem mindig az erdő szélén tarts.

Szóltanul ballagnak odáig, hol az erdőből egy kis patak csörgedez ki. Vértörő tükrére iszonyú volt nézni, a mint leomlott a porondra. Ágya és két partja kőből volt. Ott volt az átjáró.

- A mit eddig mutattam neked azóta, hogy beléptünk azon a kapun, hol senkinek sem tilos a bemenet, olyan csodálatos tünemény nem került még a szemed elé, mint ez a patak, mely a reá hulló lángot mind eloltja.

Virgil mondja ezt. Kisérője arra kéri, hogy folytassa tovább.

- A tenger kellőközepén van egy pusztasziget, kezdi újra Virgil. Kréta a neve. Mig Saturnus volt a királya, ártatlanságban élt a népe. Van ott egy hegy, hajdanában bővizű források locsolták a tövét, vigan zöldelt a fű rajta. Idának hívták a hegyet. Ma már pusztasziget, elhagyatott. Rhea választotta ki magának, hogy biztos helyen ringathassa gyermekének a bölcsőjét és hogy jobban elrejtthesse: mikor sírt a csecsemő, roppant zajt ütött a krétaiakkal. Benn a hegyben egy nagy aggastyán áll egyenesen, háttal Egyiptomnak, arczzal Rómának, mintha Róma lenne az ő tükre, melyben nézegeti magát. Az aggastyán feje színaranyból van, a karjai és a melle ezüsthől; onnantól fogva le a csípőjéig rézből; a csípőtől kezdve még lejjebb vert vasból, kivéve a jobbik lábát, - pedig éppen erre nehezedik a teste, - ez agyagból van gyúrva. Az aranyból való testrészt kivételével, minden tagján repedések vannak s a repedésekből könnycseppek csorognak. Mikor a sok könnycsepp összegyülemlik, barlangot vájnak ki és abban folynak tovább. Szikláról-sziklára folydogál a könnyzápor le, ebbe a völgybe. Az Acheron, a Styx, meg a Phlegeton ebből a könnyzáporból ered. Azután egy szűk árkon lefutnak egészen a pokol fenekéig, vagyis a föld középpontjáig; onnan lejjebb nem mehet már. Ott úgy hívják, hogy Cocytus. Hogy ez milyen mocsár, majd meglátod. Azért ne is beszéljünk hát róla.

(Nabukodomozor álmát mondja itt el Dante, a mint Dániel próféta könyvében meg vagyonsírva. Az aggastyán az emberiséget ábrázolja. Azért áll háttal Egyiptomnak és arczzal Rómának, mert az emberiség, romlottsága daczára is hátat fordított a bálványimádásnak s a kereszténységet vette fel, a melynek Róma volt a fő székhelye. A négy különféle anyag, melyből az aggastyán teste áll, az emberiség négy korszakát jelenti. Az arany azért nincs megrepedve, mert az ő aranykorban csupa ártatlanság és boldogság tanyázott a földön; a bűnök és a könnyek csak az ezüstkorszakkal fakadnak. Azért áll éppen Kréta szigetén az aggastyán, mert a világ közepének ezt a szigetet tartották a régiek. Hát a két láb mit ábrázol? A vas-láb a kemény római pogány császárságot, az agyag-láb a későbbi keresztény római császárságot a költő koráig, a mikor szelidültek ugyan már az erkölcsök, de a császárság hatalma is ugyan-csak törekeny alapon nyugodott.)

- Ha ez a kis folyó a mi világunkból származik le ide, ugymond Dante, - akkor miért csak itt buggyan elő, a hetedik kör szélén? És miért nem másuttör ki?

Megfelel Virgil erre is:

- Tudod, hogy ez a hely kerek és noha nagy utat tettünk eddig, de mindig csavargósan, balfélétartva és rézsútosan ereszkedtünk alább-alább. Még nem jártuk körül az egész kört és ha még több új dolgot is látsz, azon nem kell csodálkoznod.

- Mester, szól a földi ember, - hol van a Phlegeton, meg a Lethe? Erről hallgatsz, amarról pedig azt mondod, hogy az aggastyán könnyeinek záporából ered.

- Örülök ugyan neki, ha kérdezősködöl, feleli a kalauz, - de ennek a vérpiros folyónak a zúgása megadja a feleletet az egyik kérdésedre, mert éppen ez a Phlegeton. A Lethét is megfogod látni, de a barlangon kívül, a purgatoriumban. A Lethe vizében mosakodnak meg előbb a lelkek, mikor a bűnt letörölte róluk a megbánás. A Lethe, mely feledést jelent, azért nem lehet a pokolban, mert az elkövetett bűnökre való visszaemlékezésben áll az elkárhozottaknak egyik legnagyobb büntetése. Hanem most már itt ám az ideje, hogy kimenjünk az erdőből. Csak utánam jőjj, a meg nem perzselődött parton, ott jó az út, oda nem is hull tűzpihe: elfullasztja az a pára, mit a forró patak lehel ki.

TIZENÖTÖDIK ÉNEK.

(A VII. kör 3. alköre: Erőszakosak a természet ellen. Brunetto Latini.)

Elindulnak a parton. A patak füstje árnyékba borította s visszatartá az égő lángokat a víztől, meg a gáaktól. A flandriaiak is így védekeznek a tenger árja ellen Cadsand és Brügge között, gáttakkal és töltésekkel, hogy visszaszorítsák a hullámokat. A paduaiak is így védik meg városukat és kastélyaikat a Brenta hosszában, míg olvadni kezd a hó az Alpokon. Ugy voltak ezek is rakva, de mégsem oly magasan és oly szélesen, bárki volt légyen az építőmesterük. Olyan messzire jártak már, hogy Dante nem tudta, merre hagyták el; hiában fordult hátra. Egyszerre csak egy csoport szellem tolong feléjük a gát mentén. Ugy megbámulják kettőjüket, mint ujhold idején estenden egyik ember a másikat megbámulja, hogy a gyenge világítás mellett felismerhessék egymást. Oly keményen szemügre vették őket, mint a vén szabómester szokta a tűt, ha bele akarja fűzni a czérnát. Mialatt így elmerülnek a csodálkozásba, egyik árny felismeri Dantét, megfogja ruhája szegélyét és felkiált:

- Hihetek-e a szemeimnek?

Dante, mikor az árny kinyújtotta feléje a karjait, mereven ránéz kiaszott arczára és bár eltorzították azt a lángok és a kínszenvedések, mégis felismeri. Lehajlik jobban arczához és ily szavakra fakad:

- Hogy-hogy? Brunetto úr?! Ön is itt van?!

- Fiacskám, ne vedd rossz néven, ha Brunetto Latini, a te volt tanítód, visszamegy veled egy kissé. Hadd menjenek társaim addig a magok útján.

Egykori tudós tanítómesterének ezt feleli Dante:

- Sőt én is kérem. Ha úgy tetszik, leülök ön mellé, haugyan kalauzomnak sincsen kifogása ellene.

- Fiacskám, a ki ebből a csapatból csak egy pillanatra is megáll, száz álló esztendeig kell feküdnie büntetésből és még moccannia sem szabad, mikor a lángok nyaldossák. Menj tehát, én majd követlek a ruhád széle után. Majd utólérem a csapatomat, mely vétkei örökre siratja.

Dante nem mer leszállni hozzá a partról, a hulló lángeső és fojtó homok miatt; csak a fejét hajtja le feléje, mint midőn mély tisztelettel közeledünk valakihez.

- Mily szerencse, vagy végzet hoz le ide felülről, halálad előtt? Ki ez itt, a ki az utat mutatja?

- Ott fenn, a verőfényes földön, - feleli Brunettonak, - eltévedtem egy völgyben, mielőtt harminczötödik életévemet elértem volna. Csak tegnap reggel fordítottam hátat a völgynek, hogy felmenjek a hegyre, midőn ez az árny megjelent előttem. Ezen az uton ő vezet majd haza is.

- Ha szerencse-csillagodat követed, biztosan eléred czélodat hírben, dicsőségben, haugyan nem csalódtam, mikor megjósoltam jövődet a csillagok járásából. Ha időnek előtte nem haltam volna meg, tette bátorítottalak volna, mert láttam, hogy az ég szép adományokkal áldott meg téged. De az a hálátlan, gonosz flórenczi nép gyűlöl, mert becsületes ember vagy. De hiszen igazuk van, mert fanyar kökény között nem teremhet meg az édes füge. Régóta ismerik őket vakságukról, zsugoriságukról, irigységükről és gögjükéről. Vigyázz, nehogy reád is elragadjon! Olyan nagy szerencse és tisztesség vár reád, hogy mind a két párt szeretne a magáénak vallani, de koppan a szemük. Tapossák le alommá egymást azok a barmok, de azt a

növényt ne bántsák, - még ha az ő trágyadombukon sarjadzott is, - melyben ama rómaiak szent magja rejlik, a kik ott maradtak még, mikor annyi gazság rakott fészket náluk.

- Ha beteljesülhetett volna az én kívánságom, - még ma is élne ön a földön, mert nagyon a lelkembe vésődött kedves, jó atyai képe, mikor arra tanítgatott, hogy miként jut az ember a halhatatlansághoz. Hálás is vagyok érte. Illendő, hogy megemlegetsem, a míg élek. A mit az én életpályámról mondott ön, feljegyzem elmémbe, a míg felérkezem ama mennyei nőhöz, hogy fejtse meg nekem. De annyit előre kijelentek, hogy ha lelkiismeretem tiszta, sem a sors csapásai, sem a gazok üldözései alatt nem roskadok le. Nem ujság már előttem ez a foglaló. (Az imént hallotta Ciacco-tól és Farinata-tól.) Forogjon bár, - ugymond, - kénye-kedve szerint a sors kereke, nem törődöm vele.

Virgil, a ki néhány lépéssel előttük haladt, hátrafordult és Danténak erősen szeme közzé nézve, ezt mondá:

- Jól jár, a ki hallgat a bölcsek szavára.

Megállás nélkül mennek tovább, a hajdani tanítvány tanítójával. Hirtelen azt kérdi a tanítvány volt tanítójától, hogy szenvedő társai között kik a leghíresebbek és legnagyobbak. Ezt feleli az árny:

- Egynémelyikről jó tudni, de a többiekről okosabb hallgatni. Az idő sem futná ki, hogy mindannyit felsoroljam. Legelőször is tudd meg, hogy ezek mindnyájan papok és nagynevű tudósok voltak földi életükben. Ugyanazon bűnben leledzettek valamennyien. Együtt van velünk Priscianus, a híres latin grammatikus; itt van még Francesco d'Accorso, a kitűnő flórenczi jogász, bolognai egyetemi tanár. Ha van kedved ismeretséget kötni a mi vétkes szenvedélyünk rabjaival, láthatsz itt egy flórenczi püspököt is. Szólhatnék még többekről is, de nem folytathatom tovább. Füstöl a homok a portól: új népség érkezik és nem szabad velök együtt lemennem. Csak »Kincs« című könyvemet ajánlom még a figyelmedbe. Ez a művem tartja fenn emlékezetemet. Egyebet nem kérek tőled.

Ezzel megfordul és rohan csapatja után, mint a veronai népies versenyjátékokon szokás futni, a bőjt első vasárnapján, a zöld posztóból álló versenydíjért. Latini árnya oly gyorsan futott, hogy biztosan ő nyerte volna meg a díjat.

TIZENHATODIK ÉNEK.

(Guido Guerra. Tegghiajo Aldobrandi. Jacopo Rusticucci. Guglielmo Borsiere.
A zuhatag. Geryon.)

Alig bucsúzott el Brunetto Latinitól, meghallották a vízesés moraját, mely a nyolczadik körbe zuhan le. A méhek zümmögéséhez hasonlít a zaj. Egyszerre rohanvást kiválik három árny a tüzes esőtől paskolt csapatból. Feléje futnak s mindegyik ezt kiabálja torkaszakadtából:

- Állj meg! Ruhád után ítélve te is a mi nyomorult városunk szülöttje vagy.

- Jaj, mennyi régi, meg friss sebet sütött a testükre a gyújtó láng! Fáj az ember lelke, ha rá is gondol.

Kiabálásaikra megáll Virgil, társa felé fordul és ezt mondja neki:

- Várd be őket. Ugy kívánja az illendőség, hogy udvarias légy irántuk. Ha nem égetne úgy a tüzeső, azt mondanám, hogy ne várd be, a míg ők jönnek ide, hanem te siess elébük.

Mikor Danteék megállottak, amazok újra rákezdik a régi nótát és mikor melléjük értek, mind a három árny összefogózott s karikában elkezdtek forogni. Mint a hogy a meztelenre vetkőzött, bekent testű bajvívók eleintén csak kémlelik egymást, mielőtt igazán birokra kelnének: az árnyak is úgy keringtek Dante felé. Minthogy ők lenn gázoltak a homokban, kénytelenek voltak folyvást másfelé fordítani a nyakukat, mint a merre a lábuk motollált; különben nem láthattak volna a jövevény arczába.

- Bár ennek a helynek nyomorúsága és eltorzult ábrázatunk utálatossá tesz bennünket kérésünkkel együtt, - kezdi az egyik árny, - nevünk hallatára megmondod mégis talán, hogy ki vagy, a ki élve ily biztosan jársz-kelsz a pokolban. Ez, a kinek most a sarkán taposok, habár leperzselte meztelenre bőrét a tűz, életében sokkal nagyobb rangban volt, mintsem gondolnád. A jó Gualdrada unokája ez; (azé az erényes, ritka szépségű Gualdradáé, a ki lánykorában IV. Ottó császártól megtagadott egy ártatlan csókot, pedig a lány édes atyja ajánlá fel a császárnak, kit elbűvölt a lány tündéri szépsége. Azt tartja a rege, hogy mikor Gualdrada értesült apjának ajánlatáról, ezt mondta volna: »Nincs az a férfi, a ki engem megcsókoljon, csak a ki férjem lesz.«) Guido Guerrának hívták ezt a nemes lovagot. Életében sok okos dolgot végzett és jól tudott a karddal bánni. Az a másik itt, ni, a ki mellettem rugja a port, Tegghiajo Aldobrandi. Érdemes lett volna annak idején hallgatni a szavára, mikor guelf létére óva intette a flórenczieket, hogy ne indítsanak hadjáratot Siena városa ellen, mert keservesen megbánják. Meg is bánták bezzeg, mert a csatát veszített Flórencz húzta a rövidebbet. Én pedig, a ki velök együtt hurczolom az örökös keresztet, Jacopo Rusticucci voltam, gazdag és tisztelt lovag valaha. Gonosz, gőgös feleségem volt a legfőbb oka későbbi, elvetemedett életmódomnak.

Ha lehetett volna védekezni a lángzapor ellen, Dante rögtön közéjük rohan és talán Virgilnek sem lett volna kifogása ellene. De mivel összeégett és sült volna, legyőzte benne a félelem abbeli jó szándékát, hogy átölelje őket. Ezt mondja tehát nekik:

- Nem megvetés fogott el, hanem szájalom sorsotok iránt. Földitek vagyok. Tetteitekről és becsült neveitekről mindig szívesen hallottam beszélni s emlegettem én magam is. Elhagyom a pokol keserűségeit s a paradicsom örömeihez megyek fel, mert édes gyümölcsöket ígért az én csalhatatlan kalauzom. De előbb még le kell szállanom a középpontba.

- Ha azt akarod, hogy testedben sokáig éljen még a lélek, feleli amaz, - és hogy hired halálod után is ragyogjon, szólj, él-e még városunkban a hősiesség és férfiaság, mint hajdanában, vagy talán eltűnt mindörökre? Mert Guglielmo Borsiere, ez a derék, flórenczi lovag, a ki nem

régóta sanyarog még köztünk, - nézd, épp ott megy a czimboráival! - elszomorított nagyon bennünket, mikor lejövet elbeszélte, hogy mennyire megromlott a mi szülőföldünk!

- Az új jövevény néptől, mely mostanában Flórenczbe özönlik, a hirtelen meggazdagodás vágya, gőgje és léhasága miatt úgy elkorcsosodott Flórencz, hogy méltán panaszkodhatol.

Ily szókra fakad Dante, haragjában s fájdalomában egyaránt, arczczal szülővárosa felé fordulva.

Az a három árny pedig, a kik Dante feleletére vártak, búsan nézegettek egymásra.

- Ha máskor is ily könnyen kielégitheted a kérdezősködőket, mint most az igazság kimondásával - felelik mindhárman, - akkor boldog lehetsz, mert úgy beszélsz, a mint érzel. Azért, ha kimenekülsz majd e gyászos vidékről, és újra meglátod a ragyogó csillagokat, a hol büszkén elmondhatod, hogy itt voltál: arra kérünk, hogy beszélj el egyet-mást mirőlünk is ott fenn.

Felbomlik egyszerre a kör, eleresztik egymás kezét s oly hirtelen szétrebbennek, mintha szárnyaik lennének. Egy »amen«-t nem lehet kiejteni olyan hamar, mint a mily hirtelen az árnyak eltűntek. Virgil is jónak látja, hogy tovább induljanak. Társa követi. Kis idő vártatva olyan közélről hallatszik már a víz zúgása, hogy alig vehetik ki egymás szavát. A szilaj ár bűgva zuhog le a meredek szikláról. Az iszonyú harsogástól majd megsiketül az ember. Dante még fenn egy kötelet kötött a derekára. Ezzel a kötéllel akarta megfogni a tarka párduczot. Vezetője parancsára leoldja a derekáról, átadja neki, de előbb bogot köt rajta. Virgil oldalvást fordul, kissé hátrább lép a part szélétől, s ledobja a kötelet a mélységbe. Itt most valami újabb meglepetés készülődik, - gondolja magában Dante, - annál is inkább, mert még a mester is kacsintott a szemeivel, hogy mindjárt valami szokatlan dolgot lát.

A sötét, bűzös levegőben egy szörnyeteg lomhán, bágyadtan úszkált. Láttára még a legbátrabb ember is összerezzenne ijjedtében. Ugy úszkált ott az a szörnyeteg, mint a bűvár, mikor lemerül a tenger fenekére, hogy felhúzza a vasmacskát, vagy a miye fennakadt a sziklán és azután nagynehezen vonszolja fel elzsibbadt lábait.

TIZENHETEDIK ÉNEK.

(Erőszakosak a művészet ellen. Uzsorások. Gianfigliazzi. Ubbriachi.
Scrovigni. Leszállás a VIII. körbe.)

- Nézd azt a hegyes farkú vadállatot! Annak még a hegyek sem állhatnak ellent; áttör falakon és fegyvereken; bűzével megrontja az egész világot, kezdi a szót Virgil, a csalást képviselő fenevadra mutatva. Int neki, hogy jöjjön a márványpartra. A rút szörny körülbelül derékig kilép, de a farkát nem vonszolja ki a partra. Arcza olyan volt, mint a milyen a becsületes emberé szokott lenni; kívülről olyan szelidnek látszott, mintha vizet sem tudna zavarni, de a teste többi tagjának minden porcikája olyan mint a sárkányé. Két karja szőrös volt a hónaljáig. Hátát, mellét, meg a két oldalát bütykök és pikkelyek borították. Sem török, sem tatár nem szőtt még ekkoráig oly tarka-barka szőnyeget; a híres lydiai Arachne, a kit pókká változtatott Minerva, - szintén nem feszített olyan cifra vásznat soha a szövőszékére. Mint a hogy a csolnakok álldogálnak néha, kikötve a parton, hol vízben, hol szárazon; vagy mint a nagyétű németek földjén a hód lesi-várja, hogy mikor csimpajgóznak a halak a farkába: ez az utálatos szörny is úgy könyökölt rá a kőpárkány szélére. Skorpió fulánkjához hasonló kétágú, mérges farkát csavargatta.

Megszólal a kalauz s ezt mondja:

- Jó lesz, ha arra irányozzuk az útunkat, a hol az a szörnyeteg hever.

Jobbra fordulnak a sziklapárkányról, tízet lépnek a szélén, de jól ügyelnek arra, hogy kikerüljék a forró fővényt, meg a tüzesőt. Mikor a vadállat közelébe érnek, kissé távolabb még több vezeklőt látnak ülni lenn, a harmadik alkör homokjában.

- Ha jól meg akarod ismerni ezt a kört, mondá a kalauz, - menj közelebb s úgy nézd meg, mit művelnek. De ne beszélj sokat. A míg visszatérsz, addig én ezzel a bestiával állok szóba, hogy izmos vállain vigyen át bennünket.

Dante egyedül járkal a párkány karimáján s nézi az uzsorások bús seregét, mely ott az izzó fővényben üldögél. Szemeikből könnyeket facsar ki a nagy fájdalom. Hol ide, hol oda kapkodnak kezükkel a testükhöz, mert felülről a lángok, alulról a forró homok kínozza őket. Így cselekszik a kutya is nyár derekán: hol a szájával, hol a lábával kapkod, ha bolha, légy, avagy bögöly csípi. Dante többeket szemügyre vesz, de egyiket sem ismeri, csak azt látja, hogy mindegyiknek a nyakában lóg egy zacskó, saját külön czimmerrel és színnel megjelölve; azon legeltetik a szemöket. Mikor még közelebb fért hozzájuk, egy sárga táska tűnt fel neki, rajta kék oroszlán-czimmerrel. A Gianfigliazzi főrangú, flórenczi, guelf család czimere. Azután egy másik, vérvörös táskára tévedt a tekintete; a vérvörös táskán egy fehér lúd látszott, fehérebb a vajnál. Ebben pedig a szintén szülővárosabeli Ubbriachi-család czimerét ismerte föl. A harmadik árnyak egy fehér tarisznya csüngött a nyakáról; egy nagy kék, hízott disznó volt a czimer rajta: a paduai Scrovigni-családé. Ennek a tarisznyának a gazdája rá mordul Dantéra:

- Mit csinálsz te itt, ebben a gödörben? Eltakarodj innen! De mert még élsz, tudd meg, hogy a szomszédom, Vitaliano is ide kerül mellém balfelől. Csak magam vagyok paduai, a többiek mindnyájan Flórenczből valók. Ezek sokszor azt ordították a fülembé, hogy én vagyok köztük a leghirhedtebb uzsorás.

Erre félrehúzza száját, kiölti a nyelvét, mint az ökör, mikor az orrát nyaldossa.

Dante attól tartván, hogy sokáig késik és e miatt megneheztel talán reá vezetője, otthagyja magukra e nyomorult lelkeket. Virgil fennült már akkor a szörnyeteg nyakán. Onnan szólt le társához:

- Most aztán erős légy és bátor! Ezentúl ilyen lépcsőkön szállunk le. Üljetek, én a közepén akarok helyet foglalni, hogy a farkával téged valahogy meg ne üthessen.

Mint a hideglelés ember, kinek már a láb közeledtére is kékülni kezd a körme és egész testében reszket, ha eszébe jut a hűvös árnyék: úgy érzi magát Dante is. De restelli, hogy megijedt, és mint a hogy a gyáva szolgára elragad ura bátorsága, ő is nekibátorodik és elhelyezkedik a bestia vállán. Már a nyelve hegyén volt, hogy felkérje: ölelje át Virgil, hogy ne essék le; de azt nem várta be a kalauz, hanem mihelyt felült a védencze, azonnal átölelte s vigyázva erősen tartotta.

- Geryon, mozdulj már, nógatja Virgil a szörnyeteget, - nagy kanyargókat tégy velünk, hogy le ne szédüljünk, szép-lassan szállj le! Gondold meg, hogy milyen szokatlan terhet viszel most.

Mint mikor a csolnak, ha kimozdul a helyéből, előbb ide-oda inogva hátrál: Geryon is úgy indul meg. Mikor aztán egészen künn érzi magát a szabadban, felhúzza farkát a mellére; csavargatja mint az angolna s uszonyaival evezni kezd a levegőben. Jobban Phaeton sem ijedt meg, mikor a gyeplő kihullt a markából és az ég meggyuladt; Icarus sem rémült el annyira, mikor olvadozni érezte a szárnyát s édes apja kétségbeesve kiabálta: »Véged van, elvesztél!« - Dante ijedtségénél egyiké sem lehetett nagyobb, mikor mindenütt csupán a pusztá levegőt látta, meg ezt a szörnyeteget. A szörnyeteg lassan lebegve, nagy karikákat vetve, szállott lejjebb-lejjebb. Dante azonban nem érzett semmit sem, csak a szelet, mely az arcába fújt. Alattuk jobbra az örvény zúg rémségesen. Fejét lehajtja, hogy letekintszen. De csak ekkor szörnyed el igazában a mélység láttára: tüzet lát, sirást hall. Reszketve kapja fel a fejét. Most veszi észre, a mi az imént nem tűnt fel neki, - hogy újabb kínok színhelyére szállnak. Mint a sólyom, ha sokáig röpködött már fenn a levegőben, de sem csali-madarat nem lát, sem igazit s rákiált bosszúsan a vadász, hogy szálljon le: fáradtan ereszkedik le a szegény madár oda, a honnan vidáman és gyorsan repült fel; de nem száll le mindjárt, hanem előbb kóvályog még fenn egy ideig és csak azután ereszkedik le bosszúsan, epésen, távol a gazdájától. Ugy tette le Geryon is terhét a szikla lábához és mihelyt megszabadulhatott, eltűnt rögtön, mintha nyílból lőtték volna ki.

TIZENNYOLCZADIK ÉNEK.

(A VIII. kör 1. alköre: Csábitók. Venedico Caccanimico. Jázon.
A 2. alkör: Hízegők. Alessio Interminei. Thais.)

Van a pokolban egy hely, Büntömlőnek hívják. Merő kövekből áll; a kövek vasszinűek, mint az a bérczgyűrű, a mely körülzárja. E veszedelmes térségnek éppen a közepén egy igen széles és mély kút tátong. Erről még később is lesz szó. A magas sziklapart alja, meg a kút között ív-alakban elterülő kerek területet tiz völgyre osztják a szirtek. Mint a hogy a váraknál mély sánczokat ásnak a falak védelmére, ez a hely is ugy nézett ki. És mint a hogy a váraknál hidak vezetnek át a kapu küszöbéről a partra, azonképpen itt is kötornácok visznek a bérczfal eresztétől, gátakon és árkokon keresztül, a kútig, a hol aztán összefutnak. Ezen a helyen találták magukat, mikor Geryon lerázta hátáról vándorainkat. Virgil balra tartva ment elől, Dante utána.

Jobb kéz felől ujjabb, szájalomra méltó látvány, ujjabb szenvedések, ujjabb hóhérok. Ezekkel volt megrakva az első büntömlő. Az alján meztelenül vergődtek a bűnösök. Egy részök szemközt haladt, más részök meg gyorsabb lépésben ment feléjük. Mint Rómában, a bűnbocsánat százéves jubileumán, a roppant sokaságnak elővigyázatból meg kellett oszlani a hídon, ugy hogy a közönség egyik fele a híd egyik felén haladt az angyalvár felé, szent Péter templomának, a másik részök pedig a hegy irányába. Innen is, túlhan is a sötét bércztorokban, nagy ostorokkal, szarvas ördögök verték áldozataikat. Az első ostorcsapásra emelgették a sarkukat; nem várta be egyik sem a másodík, vagy harmadík csapást.

Danténak különösen az egyik árny tűnik fel közöttük. Láttára így kiált fel:

- Én már láttam ezt valahol.

Hogy jobban szemügyre vehesse, meglassítja lépteit. Kedves vezetője is megáll vele együtt és megengedi, hogy kissé hátrább menjen. Az ostorozott árny lesüti szemeit, hogy ne ismerjék fel; de hiában, mert rákiált:

- Hasztalan sötöd le a szemedet. Ha nem csal az arczod, te Venedico Caccianimico vagy. De hogyan kerülsz te ebbe a maró lúgba?

- Restellek felelni, - mond az árny, - de mégis kényszerít rá csengő hangod, mely régmúlt idők emlékét újítja fel bennem. Én vettem rá szép, hajadon Ghisolabella nevű nővéremet, hogy tegye meg a ferrarai örgróf kedvét. De nem csak én sirok itt Bolognából. Többen vagyunk itt mi talán, mint a hány ember ma él Bolognában. Ha bizonyosság is kell, jusson eszedbe kapzsiságunk.

Mig ezt mondja, egy ördög rásuhintott az ostorával és rábódült:

- El innen, te gaz kerítő! Itt nincs eladni való asszony!

Ekkor éri utól Dante vezetőjét. Pár lépéssel odább oda érkeznek, a hol egy szirtfok mered ki a sziklából. Egy pillanat alatt megmászszák és a szirtfok cikkekzakkos hátán jobbra térve, bucsút vesznek attól a körtől. Mikor ahhoz a réshez érnek, melyen a korbácsolt lelkek áthaladnak, így szól a mester;

- Várj s ugy állj ide, hogy megláthasd azokat a nyomorultakat is, kiknek az arczát még eddig nem láttad, mert velünk egy irányban mentek.

Egy régi hídról nézik végig azt a másik csapatot, mely akkor mozgott feléjük. Ezeket is korbáccsal kergették, mint a többieket. A vezér be sem várva védenczének kérdezősködését, ezt mondja:

- Látod azt a nagy árnyképet, a melyik ott jön? Ugy látszik, könnyezni sem tud, olyan nagy a fájdalma. Milyen fejedelmi a tekintete még most is! Jázon az. Ő vitte el észszel és erővel Colchisból az aranygyapjat. Akkor érkezett meg Lemnos szigetére, mikor a szívtelen asszonyok minden férfit leöltek egy éjjel. Jázon addig hízelt Hypsipylének, a fejedelem fiatal leányának, a míg meg nem csalta. A csábító aztán magára hagyta kedvesét apró gyermekével. Ezért a bűneért lakol most méltán az argonauták fő embere. Medeáért, a colchisi király leányaért is bűnhődnie kell. Vele megy mind, a ki házassági ígéretekkel csalja a világot. Elég is lesz ennyit tudnod erről az első völgyről s az itt kínlódókról.

Vándoraink közben a gátakat összekapcsoló első hídhoz érnek. Azon túl, a második tömlőben megint másféle népség tanyázik. Ezek meg önmagukat verik agyba-főbe és ott hortyognak a rondaságban. Az árok szélét penész lepte a mélységből feltóduló, szemet és orrt bosszantó szagtól. Olyan mély az alja, hogy csak úgy lehet belenézni, ha a sziklalépcső legfelső fokára hág az ember. Felmásznak oda az utasok és onnan felülről nézik ezt a tömérdek népet, mely az árok alján a legundorítóbb piszokban fetreng.

A mint Dante sorra vizsgálja az árnyakat, kiváltképp feltűnik közülök egy. Nyakig ült benn a sárban és még a feje is olyan szennyes volt, hogy nem tudta megkülönböztetni: vajjon világi ember volt-e valaha, vagy pap.

- Mit bámulsz úgy? Rajtam több talán a bámulni való, mint a többen? Én sem vagyok piszkosabb a többieknél.

- Azért bámullak, mert ha jól emlékszem, láttalak én már téged, csak hogy akkor tiszta, száraz volt a hajad. Alessio Interminei a neved. Luccából való vagy. Ezért nézlek meg téged jobban, mint a többi.

Ez pedig nagyot üt öklével a tökfejére és ezt nyöszörgi:

- Ide juttatott, lám, az a sok aljas hízelt, a mit szünetlenül pörgetett a nyelvem.

Most Virgil emel szót s ezt mondja útitársának:

- Nézd csak, de közelebről, azt az utálatos lotyót, a ki hol állva, hol lekuczorodva vakarja bőrét a körmeivel. Thaisnak hívják ezt a ledér asszonyt. Ismerős alak Terentius vígjátékából, az »Eunuchus«-ból. Node elég is volt ebből ennyi...

TIZENKILENCZEDIK ÉNEK.

(A VIII. kör 3. árka: Simoniacusok. III. Miklós.)

- Oh, te Simon mágus, szentségáruló csatlósaiddal együtt, fakad ki a költő, a kik isten ajándékait aranyért, ezüstért méltatlanoknak áruba bocsátottátok, - rátok keritem most a sort, a harmadik bűn-árok lakóira!

Felhágnak a sírhalomhoz hasonló gátra, annak is a legcsúcsára, honnan leláthattak az árokba. Oldalvást, meg az alján egyforma széles és kerek lyukak voltak sorban a szürke sziklába vésve. Sem kisebbek, sem nagyobbak, mint a mekkorákban a gyermekeket szokták keresztelni a florenczi Szent János-templomban, a hol a tolongás elkerülése végett több kisebb kerek üregre osztották fel a keresztelő-kút medenczéjét. (Ezek közül az üregek közül egyszer maga Dante kénytelen volt egyet feltörni, de természetesen nem azért, mintha nem tisztelte volna a szent helyet, hanem azért, mert egy emberélet megmentése forgott szóban. A dolog úgy történt, hogy egyszer gyermekek játszottak a templomban a medence körül; az egyik gyermek véletlenül beleesett a keresztelő-kútba s bennszorult. Oda is veszett volna a gyermek, ha Dante fejszével erőszakkal fel nem bontja az üreget.)

Mindegyik üregben bűnösök kínlódtak. A lyukakból kilátszott a lábuk térdig; testük többi része fejjel volt lefelé; úgy voltak oda bedugdosva. A talpukon tűz égett. Rángatóztak, hogy a gúzszt is szét tudták volna szakgatni. Mint a hogy a láng szokott végig futni az olajos felületen, úgy futkosott ezeknek a talpán is, sarkuktól kezdve a lábujjakig.

- Mester, ki az, a ki ott még a többieknél is rettentőbb kínokat áll ki, mert őt sokkal pirosabb láng nyaldossa, mint a többi társát - kérdi Dante.

- Ha akarod, mélyebbre leviszlek. Ott majd elmondja, hogy kicsoda és miért bűnhődik, feleli a mantuai.

- Minden kedves nekem, a mi neked tetszik. Te vagy úr s jól tudod, hogy akaratodat törvénytörésbe veszem. Hiszen még a gondolataimat is ösmered, ki sem kell szóval fejeznem.

Ekkor érnek föl a negyedik töltésre s balra fordulva leszállnak az átlukgatott, szoros mélyedésbe. A derék vezető addig le sem tette csípőjéről a védenczét, míg az üreg elé nem értek, melyben olyan örületesen rázta lábait az az elkárhozott lélek.

- Bárki légy, gyászos lélek, a ki fejjel lefelé szorultál be, mint a czövek: szólj, ha szólhatsz, - kezdi Dante, s úgy áll ott, mint a gyóntató pap, a kit a halálra ítélt gyilkos még akkor sem ereszt el magától, mikor már belökték a gödörbe. Egy-két percczel legalább nyújthatja még nyomorult életét.

III. Miklós pápa volt az árny. Költőnket tévedésből VIII. Bonifaciusnak nézi s így szólítja meg:

- Csakugyan eljöttél már hozzánk, Bonifacius pápa? Csakugyan itt vagy már? Akkor hát mégis megtévedt a jóslatom egy-két esztendővel, mert én úgy számítottam, hogy később költözöl le hozzánk, engem felváltani. Oly hamar beleuntál már a jó módba? Pedig képes voltál annyira is vetemedni, hogy megcsald a szép hölgyet: azt az Egyházat, melynek a fejévé álnoksággal toltad fel magadat. Lemondásra kényszerítetted V. Celestint, hogy az ő szentelt palástját te a sárba taposd.

Dante úgy tesz, mint a kik nem értik a szót, a mit hozzájuk intéznek és szégyenletükben nem tudnak mit felelni. A mantuai költő segíti ki zavarából:

- Tüstént világosítsd fel, hogy nem az vagy, a kinek gondol.

Ugy tesz, a mint parancsolta. Erre még örületesebben rángatózik az árny lába s nagyokat sóhajtva, síri hangon nyögdecseli:

- Mit kívánsz akkor tőlem? Ha annyira szeretnéd tudni kilétemet, hogy a miatt lejöttél ide, tudd meg, hogy én is pápa voltam, de olyan kapzsi, mint az a vén medve, a melyik csak a bocsait tömködi. Addig tömtem én is a bocsaimat, a míg végre magamat is begyömöszöltek ebbe a zacskóba. A fejem alatt azok az elődeim szoronganak a sziklatorokban, a kik szentség-árulók valának velem együtt. Úri-magam is oda bukom le, ha majd eljön az, a kinek téged tartottalak, mikor hirtelenében megszólítottalak. Egyébiránt én régebben rázom itt a lábomat és vagyok itt fejfelé, mint a hogy az ő talpát sütogetni fogják. Ő utána egy másik, törvénytelen főpásztor jön majd Franciaországból: V. Kelemen. Ez takar majd itt el engem s egyuttal a saját gyalázatát. Uj Jázon fog támadni benne, kiről azt olvashatjuk a Makkabeusok könyvében, hogy az édes testvérétől rabolta el a főpapi méltóságot. Annak a Jázonnak saját királya, Antiochus Epifanes fogja pártját, Kelemennek pedig a francia Szép Fülöp.

E szavakra, bár talán vakmerőség is volt tőle, ezt mondja a flórenczi dalnok:

- Mondd csak, mekkora árt kívánt a mi Urunk Szent Pétertől, mikor először rábizta a kulcs hatalmát? Bizonyára csak annyit, hogy őt kövesse. Sem Péter, sem a többi apostolok nem kívántak aranyat és ezüstöt Mátyástól, mikor az áruló Judás helyére apostolnak választották sorshúzás útján. Maradj hát itt, a hová saját vétkeid juttattak. Szorongasd csak tovább a becsületlenül szerzett aranyakat. Ha egykori méltóságod iránti kegyelemem nem tartana vissza, még keményebben kifakadnék kapzsiságod ellen, mert kapzsiságod romlást hozott a világra: letiportad a becsületes embereket, felmagasztaltad a gazokat. A pogányoktól csupán annyiban különböztél, hogy azok csak egy bálványt imádtak, te pedig százat. Oh, Constantin császár, mennyi szerencsétlenségnek lettél okozója; nem azzal, hogy a kereszténységre tértél, hanem azzal, hogy dúsgazdaggá tetted adományaiddal az első pápát!

Azalatt, míg Dante ezt a nótát fűjja, az árnykép mérgében-e, vagy a lelkipurdalástól, még vesztebbül rug-vág. A vezérnek tetszetett a meggyőződésből fakadt szemrehányás, mert elégtlenül hallgatta végig. Két karjával magához öleli, ölbe kapja s visszaviszi oda, a honnan leszálltak. Fáradtság nélkül viszi terhét a gát ormára, mely a negyedik árokból az ötödikbe vezet át. Ott, a hídon gyöngéden leteszi édes terhét a durva sziklára, melynek láttára még a zerge is meghökkenve áll meg.

HUSZADIK ÉNEK.

(A 4. árok: Jósok, kuruzslók, Amfiaraos. Tiresias. Aronta. Manto.
Eurypylos. Scotus. Bonatto Guido. Asdente.)

Ismét újabb gyötrelmekről kell most énekelni. Lenézhetett az alatta tátongó nyílt üregbe, melyet annyi keserves könny áztat. A völgy mélyén, hallgatagon sirdogáló nép járkál, mint búcsújárók szoktak a földön. Közelebbről nézve csodálatos látvány tárul fel előtte: a vezeklők feje hátra volt csavarodva, álluktól kezdve a vállukig. Mikor az utasok felé indultak, háttal közeledtek, egyenesen nem nézhetek előre. Lehet, hogy a szélütött ember elnyomorodhatik ennyire, de talán el sem lehet azt így képzelni. Nem nézhetett meghatottság nélkül ezekre a boldogtalan, béna teremtésekre. Hiszen valamikor embertársai voltak ezek is. Sírva fakadt, mikor látta, hogy az elkárhozottak könnyei a hátuk közepén csorognak le. Sírva fakadt és leborult az egyik kemény szikla párkányára. De kísérője felrázza merengéséből és így szól hozzá:

- Te is olyan dőre vagy, mint más? Csak a hatást nézed, de az okokat nem keresed. Ezen a helyen abban áll a kegyelet, ha a szánalmat kiöljük szívünkéből. Vajjon van-e nagyobb bűnös annál, a ki részvéttel, nem pedig a köteles megnyugvással nézi istennek rendeléseit? Emeld fel tehát fejedet és nézd azt az árnyat, a kit a thebeiek szemeláttára nyelt el a föld. Amfiaraos a neve. Ő is a várost ostromló hét királyok egyike volt. Jós létére tudta előre, hogy elesik a harczban; ezért el akart rejtőzni, de fölfedezték hollétét s akarata ellenére mennie kellett. Hősiesen harczolt. Egyszerre megnyílt a föld alatta és elnyelte. A kik látták, mind ezt kiabálták: »Hova rohansz, Amfiaraos? Miért hagyod el a csatatért?« De Amfiaraos rohant tovább lefelé; addig meg sem állott, a mig le nem ért a pokol fenekére Minoshoz. Minos aztán bezárta ő rá is a kaput. Nézd és bámuld, hogy lett mell a vállából! Mert tulságosan előre akart látni a jövőndőbe, azért kell most mindegyre hátra néznie. Ott látod Tiresiaszt, a thebei jóst is. Egyszer két kígyót talált összeölelkezve; a nöstényt bottal agyonütötte; e miatt a jós átváltozott asszonygyá. Így meséli Ovidius. Hét év mulva megint talált két kígyót. Akkor meg a hímet ölte meg és íme, Tiresias újra visszaváltozott férfiúvá. Az a másik, a ki háttal jó feléje, Aronta, a toscanai jövőndőmondó. Előre megjósolta Caesar győzelmeit és a rómaiak polgárháborúit. A luni-i hegyekben, hol a carrarai ember gyomlálgat, a fehér márványba vájt barlangból vizsgálta ez a jós a csillagokat és báméskodott ki a tengerre. Amott azt az asszonyt Mantonak hívják. Leeresztett hajával eltakarja keblét, hogy ne láthasd. Sok országot bebarangolt ez a thebei leány, míg végre ott telepedett le, a hol én születtem. Légy szives tehát idehallgatni. Mikor Manto atyja meghalt és Thebe városa Kreon hatalmába esett, nyakába akasztotta a világot. Fenn, a szép Italiában van egy tó az Alpok lábánál, Garda-tó a neve. Ezernél is több forrás vizében fürdik. Ez a hely az a középpont, hova a trienti, bresciai és veronai püspökök mind a hárman eljárhatnának misét tartani és mindegyik azt hihetné bátran, hogy a saját egyházmegyéjében fungál. A hol legmélyebb a part, ott fekszik Peschiera, ez a szép és erős vár, mely farkasszemet néz Bresciával és Bergamoval. Itt gyűl össze az a víz, a mi nem maradhat a Garda-tóban és a zöld réteken folyóvá növekszik. Attól fogva, hogy folyásnak indul, nem Garda-tó a neve többé, hanem Minciónak hívják egészen Governolóiig, hol a Póba szakad. Nem messzire folyik; a mint lapályra ér, elterjeng, elposványosodik; nyár idején sokszor halálos a lehelete. A szilaj természetű leány ezt választotta ki lakóhelyéül, e mocsaras vidék kellőközepét, mely ásót-kapát nem látott akkoráig s élő lélek csak elvétve vetődött arra. Minden emberi társaságtól elszigetelten, itt üzte ördöngös mesterségét a szolgálatába szegődött szellemekkel, a mig ki nem költözött a pára hitvány testéből. Később összeverődtek a környéken elszórva éldegélő emberek. Jól megválasztották a helyet; erős volt,

akár egy vár; ereje a szanaszét elterülő mocsarakban állott. Várost építettek a jósnő csontjai fölött és közakarattal Mantovának nevezték el Mantoról. Eleintén sok nép lakott benne, de azután megapadt a lakosság; a polgárháborúk apasztották le, mik a guelfek és ghibellinek között dúltak. - Azért beszéltem el így, tövéről-hegyére, hogy ha másképp híresztelték volna el szülővárosom eredetét, ne vétsd össze az igazságot a hazugsággal.

- Mester, a te állításodat tartom igaznak és annyira hiszek benne, hogy ahhoz képest szappan-buboréknak nézem a más szavát. De mondjad csak: amaz árnyak közül, melyek erre jönnek, látsz-e olyant, a ki érdemes lenne a megfigyelésre?

Ezt feleli a kalauz:

- Az, a kinek a hátát veri a szakála, hajdanában, mikor annyira megfogyott Görögország férfiainak a száma, t. i. a trójai háború idejében, - hogy még a bölcsőkben is alig-alig maradt egy-egy, ez az árny akkor volt ott jó. Calchasszal, az aulisi pappal együtt ő jelölte ki az időt, a mikor el kellett vágni a hajók köteleit s indulásra fel kellett vonni a vitorlákat, Eurypylosnak hívták. Megénekeltem az Aeneisben. Hiszen te jól tudod, ismered a költeményt elejétől végig. Az a másik, a kinek úgy leapadt a vékonya, Scotus Mihály volt. Otthonos a bűvészet minden mesterfogásában. Megjósolta, hogy egyszer kő esik a fejére és attól hal meg. Hogy elkerülje a sorsát, mindig vas-sisakkal járt. De egyszer templomba ment s ott le kellett vennie a sisakot. A kő csakugyan leesett és agyonzúzta a jóst. Ott látod Guido Bonattit, a forlibeli csillagászt. (Szentírásnak vették minden szavát, mégis túljárt az eszén az együgyű paraszt. Így történt a dolog. Bonatti egyszer derült időt jóstolt Montefeltro grófnak; a paraszt ellenben azt állította, hogy de bizony eső lesz holnap. A parasztnak lett igaza, mert másnap csakugyan eső lett. - »Honnan tudta tegnap, hogy ma eső lesz?« kérdi tőle a gróf. - »Onnan tudtam, feleli, a paraszt, hogy a szamaram hajnalban irgalmatlanul mozgatta a fülét.« -) Ott kinlódik Asdente is, a parmai csizmadia és időpróféta. Bezzeg váltig szánja-bánja most, hogy nem maradt a kaptafánál; de eső után köpenyeg. Nézd azokat a szerencsétlen asszonyokat! Nem kellett nekik a varrótű meg a rokka, hanem beálltak boszorkányoknak... De menjünk tovább, eljár az idő, hanyatlóban a holdvilág, Sevilla alatt mindjárt alámerül a tengerbe.

HUSZONEGYEDIK ÉNEK.

(Az 5. árok: Vesztegetők, hivatalkúfárok. A luccai tanácsos. Bonturo Dati.)

Tovább mennek, hídról hídra, folytonos társalgás közben, egészen a tetőig. Ekkor megállnak a büntömlő másik nyílásánál. Ismét újabb siralmak hangzanak fel a csodálatos sötétség torkából. Miként a velencei arzenálban szívós kátrány szokott forni egész télen keresztül, hogy a rozoga hajókat megiszkábják; az egyik munkás uj bordát ácsol, a másik a hosszú tengeri úton ütődött rést tatarozgatja; egyikőjük a hajó elején, másikőjük a hajó farán kopácsol; faragják az evezőlapátot, verik a kötelet, foltozgatják a vitorlát. Itt is úgy forr a sűrű kátrány, belepte az egész partot. De nem emberi kéz rakta az üstök alá a tüzet, hanem isteni. Csak a fűvés közben felvetődött buborékokat lehetett látni, a mint dagadozott, vagy lelohadt. Dante ámulva bámult lefelé, a midőn egyszer rákiált a vezetője, hogy vigyázzon és közelebb húzta magához. Megfordult, mint az olyan ember, a ki még tovább szeretné látni, a mit nem kellene, de hirtelen rémület fogja el; nézi-nézi, de egyúttal szeretne is elmenni onnan. Egy fekete ördög szaladt utánuk, hogy felkússzék a sziklára. Iszonyatos volt meg csak rá is nézni vad ábrázatára. Dühöngött minden mozdulatában; szárnyait kifeszítette és úgy rohant, hogy alig érte a lába a földet. Hegyes, tornyos vállán egy bűnös lélek gubbaszkodott; erősen megfogózott rajta a két czombjával, az ördög pedig belekapaszkodott vas karmaival az árny horgasinába.

- Hé, czimborák! röhögte az ördög a hídról, - itt hozok megint Luccából egy városi tanácsost. Dugjátok le ezt is a többi mellé. Én most felmegyek a földre. Lesznek ott ilyenek még bőven. Kufárok azok mindnyájan, jó pénzért eladják a lelkek üdvösségét is. Persze a derék Bonturo Dati-t nem bántom. Ő az egyedüli, a kit nem lehetett megvesztegetni; vagyis akarom mondani... ez a legnagyobb kalefaktor mindnyája közt. Egy arany csikóért letagadja még a csillagokat is az égről.

Ezzel úgy ledobja a vén városi tanácsost, hogy nyekken belé, mint a duda. Átveti magát a sziklán, még pedig oly hirtelenében, hogy a lánczát elszakasztott eb sem képes különben üldözőbe fogni a tolvajt. A bűnös árny hol elmerült, hol meg felvetődött. A hídról élvezettel szemlélték a jelenetet az ördögök s így csúfolkodtak vele:

- Itt nem használ semmit az a szent kép, a mely előtt a luccai templomban térdelni szoktatok. A szurokban nem úgy kell úszni, mint nálatok otthon, a Serchio-folyóban. Ezért hát ha azt akarod, hogy a kampós horgainkat ne akasszuk a horgasinadba, ne igen ütögesd fel a kobakodat a szurokból!

Százával nyúlt a luccai tanácsos felé a sok horog és így vijjogtak reá:

- Okosan teszed, ha a szurok alatt járod a kán-kánt. Csalj ott lenn, ha tudsz!

A kukta is így szokta, a szakács parancsolatára, be-benyomkodni a húst villával a fazékba, hogy ne bukkanjon fel a felszínre.

A jó Virgil ezt mondja védenczének:

- Hogy ittlétedet meg ne sejtsek, bújj el valamelyik szirt mögé, ott védve leszel. Attól ne félj, hogy engem bántanának. Voltam én már ilyen helyen másszor is.

Átmegy a híd tulsó végére s mikor a hatodik gátra lép, ugyancsak szüksége lett költőnknek a bátorságra. A minő dühvel és rohammal támadnak a kutyák a szegény emberre, ha koldulni kezd, mikor megáll valamelyik utcaszegleten: ezek is úgy iramodtak ki, nyársaikat előreszegezve, a híd alól. De Virgil rájok kiált:

- Fel ne merjétek rám emelni a kezeteiket. A melyikőtöknek kedve kerekedik a nyársforgatásra, lépjen elő, majd leszámolok én vele. Aztán forgassa meg bennem a nyársát, ha rászánja a fejét.

Valamennyien elkezdtek ordítani:

- Eredj te, Rútfark!

Rútfark odasettenkedik s ezt mondja neki, mialatt a többi mozdulatlanul áll:

- No hát mi tetszik?

- Azt gondolod, Rútfark, - szól a mester, - hogy ide jöttem volna, bár ti nem árthattok nékem, ha Isten és a jó Végtet nem így akarta volna? Bocsássatok tehát a magam dolgára, mert az ég akarja, hogy ennek az embernek megmutassam e borzalmas helyeket.

Ugy megcsappant egyszerre az ördög gögje, hogy a vasvillát rögtön leeresztette a lábához és a többiek felé fordulva, ezt dörögte:

- Hozzá ne nyúljatok, ha mondom!

Ekkor Dantét szólítja meg vezetője:

- Jőjj ki a híd szikláinak mögül, a hol most guggolsz! Nincs mitől tartanod már.

Dante kibújt és a mesterhez futott, de az ördögök is mind oda tódultak, hogy szinte kételkedni kezdett már adott szavuk őszinteségében. Így reszketett a várórség is Capronában, mikor az ellenség sorai között vonult ki a várból a kikötött egyesség értelmében. Szorosan vezetője mellé simult; szemeit nem vette le a manókról, mert bizony kötve lehetett azoknak hinni. Lábhoz eresztették a kampós horgokat. Közülök az egyik ezt sugja oda a szomszédjának:

- Ne döfjek a hátába?

A szomszéd meg ezt sugja vissza:

- Jó lesz biz a', hallod, komám, de vigyázz, hogy belé ne sántuljon.

De az a manó, a melyik Virgillel értekezett, sebtében hátrafordult s így bődült az egyikre:

- Leülj, Tépász!

Majd az utasokhoz intézett néhány szót:

- Ezen a sziklán nem lehet átmenni, mert a hatodik híd darabokra tört, lenn hever az árokban. (Természetes, hogy merő hazugság volt minden szava.) De ha mégis tovább akartok menni, itt menjetek a barlang tetején. Nemsokára találtok majd egy sziklát, azon van jó út. Éppen tegnap volt ezerkét száz hatvanhat esztendeje, öt óra híján, hogy ez az út elpusztult. Elküldöm abba az irányba egy pár legényemet, hogy nézzenek szét: kidugdossa-e a fejét egyik-másik? Menjetek csak velők, akkor nem bánt benneteket senki fia... Seprőszárny! Jégtipró! előre! Eredj te is, Czenk! Mocsokszakál vezesse a csapatot! Menjetek ti is, Korombél, Sárkányorr. Kanagyar, Bőregér, Kutyakarom, meg az a bolondos Pokolvar is! Egy... kettő...! Induljatok a forró szurokpéphez! Ezeket meg szépen vigyétek át ahhoz a sziklához, a honnan bátran átmehettek aztán a tulsó oldalra.

- Vezérem, iszonyú még rájok is nézni! - szól Dante kalauzához, - menjünk inkább kíséret nélkül egyedül. Ha máskülönben is jártál már erre, minek akkor kíséret! És ha olyan óvatos vagy, mint a milyen rendszeren szoktál lenni, nem látod: hogyan vicsorgatják a fogukat és milyen fenyegető pillantásokat vetnek reánk.

- Ne félj, hadd vicsorogjanak, a mint kedvők tartja. Csak ezekre a nyomorultakra fáj a foguk, a kik a szurokban vezeklenek.

Eközben megindulnak a manók balra, de előbb gúnyosan kinyújtogatják még a nyelvüket a káplárjokra. Mocsokszakál sem marad adósuk: úgy visszafizeti a kölcsönt, hogy szinte csattan...

HUSZONKETTEDIK ÉNEK.

(Navarrai Giampolo. Fra Gomita. Zanche Mihály. Az ördögök czivódása.)

Költőnk is látott már - úgymond, - lovagokat, a mint ostromra száguldanak a csatamezőn, vagy mikor gyakorlatokat végeznek; sőt annak is szemtanúja volt, mikor egyszer-másszor megfutamodva kereket oldottak. Mikor pedig személyesen is részt vett az Arezzo elleni csatában, ott is látott villámként rohanó lovascsapatokat, a mint összezsapnak, trombitaszóra, harangjelre, vagy dobszóra, hazai vagy idegen indulók hangja mellett: de olyan furcsa muzsikaszóra még nem mozdult soha sem lovasság, sem gyalogság, sem pedig szárazföldre avagy vezércsillagra leső hajó. Utasaink a tíz ördöggel egy társaságban mentek. Különös egy társaság! De az annak a rendje, hogy templomban ájtatos hívekkel, korcsmában pedig korhelyekkel kerül össze az ember.

Dante folyton a forró szurokra tekintgetett, hogy alaposan megismerje ezt a helyet s azokat, a kik ott égtek benne. Mint mikor a delfinek fel-felbukkannak a tengerből, mintha figyelmeztetni akarnák a hajósokat, hogy idejekorán gondoskodjanak a hajó megmentéséről, mert közeledik már a vihar: azonképpen ott is fel-felmerül egyik-másik bűnös háta a pépből, de villámsebesen újra lebukik. Miként az árok szélén sorjában ácsorgó békák előbb csak a szájukat dugják ki, de lábukat és a potrohukat nem mutogatják ki a vízből: azonmód álldogáltak ott is a bűnösök mindenfelé. De mikor közeledett Mocsokszakál, legott lebújtak a forró szurokba. Az egyik azonban nem merült alá. Megesik ez például egyik-másik békával is, hogy künn felejtí magát, mikor a többi már mind lenn a fenéken guggol. Kutyakaromnak esett éppen a kezeügyébe; szurkos haját megragadta s mikor kirántotta, úgy nézett ki az árny, mint a vidra: testéhez tapadt a szőre. Dante ismerte már mindegyik ördögnek a nevét, mert jól oda figyelt, mikor kirendelték őket a kíséretbe s azt is hallotta, mikor egymást a nevükön szólították.

- Te, Pokolvar, mártsd a hátába a körmeidet és rántsd le a bőrét! - kiabálták valamennyien az átkozottak.

- Mester, - szólal meg költőnk, - tudd meg, ha lehetséges, hogy kicsoda ez a boldogtalan, a kire így rázúdultak ezek a gonoszok!

Virgil közelebb lépett hozzá, megkérdezte tőle, hogy hováivaló. És az így felelt:

- Navarrában születtem. Anyám egy úrhoz adott szolgálatba. Atyám országos korhely volt. Elpusztította mindenét, végre saját magát. Utóbb a jó Tebaldo király szolgája lettem. Csalásból éltem. Ezért kell lakolnom a forró szurokban.

Kanagyar, a kinek egy-egy agyar állt ki a szája szélén, mint a vaddisznónak, egyik agyarát beleásta már az egyik vezeklő árnyba. De Mocsokszakál átszorította karjaival, mondván:

- Maradjatok ott, a míg megfogom.

Azután Virgilhez fordul:

- Kérdezd ki tőle, a mit meg akarsz tudni, a míg szét nem tépik.

Virgil hozzálát a kikérdezéshez:

- Ismersz-e bűntársaid között más olaszt is a szurok fenekén?

- Az egyik szomszédomtól az imént jöttem fel; az is olasz. Bár én is lebuktam volna, mint ő! Most nem kellene félnem körmöktől, meg szigonyoktól.

Közbevág Korombél:

- Nem győzünk tovább várakozni.

Ezután akkorát ránt rajta a horoggal, hogy kiszakította a félkarját tövestül. Sárkányorr pedig a lábszárán akar egyet csípni, de a káplár keményen végigméri őket. Mikor úgy a hogy lecsillapodnak, e szókat intézi Virgil késedelem nélkül ahhoz, a ki még mindegyre vérző sebére bámul.

- Ki volt az, a kit vesztetre hagytál el, mikor nem merültél le vele együtt a szurokba?

- Gomita, szerzetes volt, a sardiniai Gallurából. A legapróbb porczikája is csupa csalárdság volt. Bizalmas embere volt urának, Nino Viscontinak. De Visconti ellenségei megvesztegették s pénzért kieresztette őket a börtönből. Üzérkedett még másféleképp is, a mint önmaga bevallja, még pedig nem kicsiben, hanem mindig nagyban. Meg is lakolt érte: akasztófára húzták. A másik vendég Zanche Mihály úr, Logodoróból, Sardiniában. (Előbb csak helytartó volt, később - hogy igényt tarthasson a kormányzóságra - volt urának anyját feleségül vette. De ő sem élvezhette sokáig galádul szerzett méltóságát, mert egy ebéd alkalmával veje kiütötte a kanalat a kezéből örökre). Nem fogynak ki az ítéletnapig sem az ő drága hazájoknak, Sardiniának az emlegetéséből. Jaj nekem, most meg az a másik feni a fogát reám! Sokat beszélhetnék még, mert lenne miről, de attól félek, hogy nekem esik s lenyúzza a bőrömet.

Az ördögök hadnagya, Böregér felé fordul, a ki meresztgette már a szemeit, hogy üssön.

- Lódulj innen, czudar jószág!

- Ha kedvetek volna még toscanaiakat, vagy lombardiaiakat látni, vagy hallani, - szól amaz rémülten, - mindjárt ide szólítok egynehányat. Ide ne bocsássátok ezeket a körmös pribékeket, mert rajtam töltik ki a bosszújokat. Egy ültőhelyemből rögtön ide fűtytyentek vagy hetet. Így szoktunk mi fűtytyenteni, ha valamelyikünk ki mer mászni.

Czenk szimatolni kezd s a fejét csóválva dörmögi:

- Ni-ni, mit ki nem eszel a vén kópé, csakhogy elillanhasson előlem!

Amaz pedig, a kinek minden porczikája fortélyból állott ki, ezt vágja vissza:

- Igazán kópé vagyok, mert még nagyobb kinszenvedésekre csalom ki a társaimat.

Seprőszárny nem állhatta ki szó nélkül. A többi ördög kívánsága daczára rákiált:

- Ha beleugrol, én nem szaladok utánad, hanem lecsapok a szurokra. Szálljunk le a tetőről és húzódjunk földre, hogy meg ne lássanak az árnyak bennünket, ha előbújnak. Majd kiviláglik, hogy túljársz-e az eszünkön.

Most következik csak egy furcsa tréfa.

Valamennyien a tulsó partra néztek, de legkivált az, a ki legjobban bosszankodott reá. A navarrai kiszemeli a legalkalmasabb időpontot, talpát a földnek feszíti, nagyot ugrik és ki-játszsa őket. Most szánják-bánják már bezzeg, hogy elhibázták a dolgot, de főleg az vakarja legdühösebben a füle tövét, a ki a legnagyobb bakot lőtte közöttük. Nekiindul, utána ugrik s elkiáltja magát:

- Megcsíplek, megállj csak!

Igen ám, de már, elkésett. Amannak az ijedsége nagyobb volt, mint az ő szárnyának a gyorsasága. Amaz lebukott már akkorra a szurokba, mikor az ördög még csak emelgette a szárnyait. Így merül le a kácsa is hirtelenében, ha közeledik a kánya s a csalódott kánya szintén így száll fel vissza. Jégtörő kevés híján majd kipukkan a méregtől, hátulmarad s örül, hogy az árny szerencsésen elillanhat, mert legalább ez jó alkalom lesz a verekedésre. Mikor a csaló eltűnt,

karmait legott belemártja czimborájába s összemarakodnak éppen a gödör szélén. De Czenk sem vette még fel az utolsó kenetet és karvaly módjára marja-karmolja s mind a ketten bezuhannak a szurokpocsolyába. Verekedő kedvüket lelohasztotta úgy a hogy a fürdő, nem tudnak kimászni, leragadt a szárnyuk. Mocsokszakál társaival együtt megsajnálta őket, hamarjában átküldött négyet a tulsó partra, hogy halászszaak ki őket horgokkal. Ezek lóhalálában oda futnak, ledugják a horgokat utánuk a szurokba, de biz azok megsültek benne.

Ebben a munkájokban hagyják ott őket útasaink.

HUSZONHARMADIK ÉNEK.

(A 6. árok: Képmutatók. A „vig barátok.” Kaifás. Annas. Catalano barát. Loderingo.)

Némán, kettecskén, kíséret nélkül mennek tovább. Elöl az egyik, nyomában a másik, mint a hogy a minorita barátok szoktak sétálni. Az iménti csetepatéra gondolva, Aesopus meséje jut Dante eszébe a békáról meg az egérről. (Ez a mese foglalatja: Jó barátságban élt együtt az egér meg a béka. Egyszer az egér meghívja vacsorára a békát és elvezeti a gazdag uraság teli éléskamrájába. Pár nap múlva a béka is meginvitálja az egeret és hogy el ne pusztuljon a tó vizében, azt tanácsolja neki, hogy kötözzék össze egymást czérnával. Ugy is történt. Beugrottak a tóba, de az egér belefuladt. Mikor haldoklott, így fenyegetőzött: - »No, megállj, majd megiszod te még ennek a levét!« Arra vetődött egy kánya. Látja, hogy úszik a víz színén a döglött béka, lecsap rá, felfalja. Ugy ám, de az egér össze volt kötözve a békával, ergo: közös lett a végük.) Egyik tojás nem hasonlít jobban a másikhoz, mint a hogy az ördögök esete hasonlított elejétől végig a béka és egér történetéhez. És miként egyik gondolat a másikat szüli, úgy szülemlett ebből költőnk lelkében is egy másik és még inkább megrémült. Azon tépelődött, hogy a manók ő miattuk követték el azt a csínyt és most bizonyosan nagyon elkeseredtek ellenök, mert akkora csúfság és kár esett rajtuk. Ha a harag gonosz indulattal vegyes, még jobban agyarkodnak majd reájok s üldözőbe veszik majd őket, mint agár a nyulat szokta. Ugy érzi már is, mintha égne meredne minden hajszála; hátra néz, hallgatózik s így szól útitársához:

- Ha rögtön nem rejtőzködünk el, utolérnek bennünket ezek az ördögök. Sőt már a hátunk mögött is vannak. Én legalább úgy sejtem, szinte hallom is már a neszöket.

Ezt feleli a kalauz:

- Ha tükör lennék, akkor sem vehetném fel előbb a külsődet magamba, mint a hogy most belátok a lelked mélyéig. Egyet gondoltunk mind a ketten, egy úton járt az eszünk, összetalálkoztak. Ha erre jobbra ereszkedik le a part, s átmehetünk a másik tömlőbe, akkor kikerüljük ezt a képzelt hajsztát.

Alig végezte be szavait, már is közeledtek feléjük kifeszített szárnyakon, mindegyre közelebb-közelebb, hogy megfogják őket. A vezető ölbe kapja társát, mint édes anya a gyermekét, mikor szokatlan zajra hirtelen felébred s köröskörül lángba borulva lát mindent; siettében még fel sem öltözködik; kebléhez öleli a fiát, futásnak ered s meg sem áll; szive magzatáért aggódik, nem a saját életéért.

A durva szikla csúcsáról hanyatt csúszott lefelé a lejtős parton, mely a következő tömlőnek egyik oldalát képezte. Oly gyorsan víz még a zsilipből sem zuhan alá a vízimalomra, még akkor sem, ha éri a kerék lapátját, mint a mily röpülve siklott le a parton Virgil Dantéval; amaz emezett úgy szorongatva kebléhez, mintha saját fia volna, nem pedig útitársa. Lába alig ér le a szilárd fenékre, azok is ott termettek fölöttük a domb tetején. De már akkor biztonságban voltak, mert úgy tetszett a mennyei gondviselésnek, hogy azok az árkot őrizték s onnan ne mozdulhassanak el.

Ott lenn bemázolt képű sokadalommal találkoznak.

Sírva ballagnak az árnyak, lassú tempóban. Látszik rajtuk, hogy mennyire fáradtak, törődöttek. Csupát viseltek, a bő kámsza még a szemüket is betakarta. Olyanforma szabása volt a ruhájoknak, mint a minőt a clugnyi szerzetesek hordanak. Kívül aranyos, hogy szinte vakított a ragyogása, belülről azonban csupa ólomból volt, még pedig olyan sulyos, hogy ahhoz képest

szalmaszál lehetett az az ólom-csuha, melyben II. Frigyes kínoztatta az árulókat. Oh, jaj, te örökös kínokkal sujtó köpenyeg!...

Balra térnek az utasok, egy irányban a vezeklőkkel, keserves jajgatásukra figyelve. De roppant terhe miatt oly lassan haladt előbbre az elsanyargatott csapat, hogy folyvást más meg más árnyakkal találkoztak össze. Így szól azért Dante a mesterhez:

- Keress ki egyet közöttük, a kinek neve, vagy viselt dolgai ösmereteseek. Jártasd körül a szemedet rajtuk.

Az egyik megértette a toscanai nyelvet és rájuk kiáltott:

- Álljatok meg! Ne fussatok úgy át e sötét helyen! Talán megtudod tőlem, a mit kérdezel.

Hátra fordul Virgil s ezt mondja társának:

- Várd be és tarts lépést vele!

Dante megáll. Azt olvassa ki a két árny tekintetéből, hogy szeretnék utolérni, de az ólom súlya, meg a szűk ösvény késlelteti őket. Mikor mégis utoléri, bandzsul és szótlánul kacsintgatnak reá; aztán egymás felé fordulnak s így sugdosódnak:

- Ugy látszik, hogy él, mert mozog a szája. Ma egyszer meghalt, mi jusson sétálgat itt ólomköntös nélkül?

Most megszólítják Dantét:

- Te, toscanai ember, a ki a bánatos képmutatók seregébe jöttél, ne átalld megmondani, hogy ki vagy!

- Abban a nagy városban születtem és nevelkedtem fel, mely a szép Arno partján fekszik. Az a test van még rajtam, melyben a világra jöttem. De kik vagytok ti, a kiknek arczaitokról könnyek peregnek alá, ha jól látom? Micsoda büntetést mértek ki reátok, hogy így meglátszik rajtatok a szenvedés nyoma?

Igy felel az egyik árny:

- Aranyszínű ruhánk csupa ólomból van s olyan nehéz, hogy görnyedezünk alatta. »Vig barátok« voltunk Bolognában. (IV. Orbán pápa alapította e lovagrendet, azzal a rendeltetéssel, hogy a hitetlenek ellen harcoljanak s a jog és igazság védelmére keljenek. Gúnyból nevezték el a rend tagjait »vig barátok«-nak, mert később tétlen kicsapongó életmódra vetemedtek. Fehér volt a ruhájuk, szürke a köpenyük, czimerök fehér mezőben veres kereszt, két csillaggal.) Én Catalano vagyok, ez meg Loderingo. Szülővárosod egyszerre választott meg bennünket polgármestereknek, hogy örködjünk a béke fölött. És mi oly pompásan beváltunk, hogy gazdálkodásunknak még ma is megvan a nyoma romokban, üszkőkben.

Most meg Dante emel szót s így kezdi:

- A ti szenvedésetek...

De nem folytatja tovább. Tekintete egy oly árnyra téved, a mely három karóra volt kifeszítve. Mikor megpillantja Dantét, meglehet, hogy a dühtől, - egész testében vonaglani kezd és nagyokat sóhajtvá fú a szakállába. Catalanó barát rögtön észrevette és ezt mondja Danténak:

- Ez, a kinek most nézed a kínját, ez adta azt a tanácsot a farizeusoknak, hogy jobb, ha egy ember szenved halált, mintsem egy egész nép. Itt kinlódik meztelenül, az útszélen keresztbe fektetve, keresztre feszítve, a mint látod. A ki csak áthalad itt, az mind végiggázol rajta, hogy érezze meg a súlyát. Kaifásnak az apósa, Annas főpap is ebben a gödörben bűnhődik, a tanács többi tagjával egyetemben.

Ekkor tűnik fel Danténak, hogy kalauza azt az árnyat bámulja, mely a kereszten vonaglott s olyan rút halállal küldetett az örök száműzetésbe. Majd e szavakkal fordul a barátához:

- Ne sajnáld tudtomra adni, haugyan szabad, - hogy jobbfelől van-e kijárás, a hol mi ketten kimehetnénk; mert nem szeretnék a »fekete angyalok« segítségére szorulni.

Igy válaszol az árny:

- Sokkal közelebb, mintsem vélnéd, van itt egy szirt. Kimagaslik ez az egész körből s átmetszi mind e völgyeket, de beomlott a bolthajtás, hanem azért fölmehtettek a törmelékein, a mik oldalt, meg az alján hevernek.

A vezető kissé lehajtja fejét, azután ezt mondja:

- Rosszul mutatta hát az utat az, a ki a másik tömlőben horoggal vadász a bűnösökre.

- Már Bolognában is sokat hallottam az ördögökről, szól a barát. A többek közt az a bűnük is megvan, hogy nagy hazugok s ők a hazugságnak atyjai.

Virgil nagy léptekben megindul, a felett bosszankodva, hogy rászédtek az ördögök. Társa is ott hagyja az ólomruhás képmutatókat s követi a drága léptek nyomát.

HUSZONNEGYEDIK ÉNEK.

(A VIII. kör 7. árka: Tolvajok. Vanni Fucci.)

Az ifju évnek ama szakában, midőn a Nap a Vízöntőben fürösztgeti selyemhaját s az éjszaka nemsokára fele lesz a napnak, (február havában); midőn a dér fehér arcú nővérenek, a hónap képét akarja lemásolni a földön, de nem sokáig tart, a mit lerajzol; mikor a földmives, mert szűkében van a takarmánynak, felkel, szétnéz, kimegy a mezőre és látja, hogy fehér lepel borult a tájra, kétségbeesetten csap a czombjára, azután búsan haza baktat, sohajtozva jár-kel, mint a földhöz ragadt szegény, a ki azt sem tudja, hogy mibe is fogjon: újra szétnéz, újra remény száll szívébe, mert látja, hogy egy pár óra alatt eltűnt a hólepel, megváltozott a föld színe, előveszi a botját és kihajtja kis nyáját a legelőre: épp'úgy megrémül Dante is, mikor vezetőjének homlokát beborulni látja. De mindjárt meg is vígasztalódik, mert mikor a leszakadt hídhöz érnek, olyan szeretettel nézett reá kalauza, mint akkor legelőször a hegy lábánál, a vadon erdőben, mikor megmentette a három fenevadtól. Előbb jól szemügyre veszi a híd romjait Virgil, kisvártatva kitarja karjait, s megragadja kezénél fogva. És mint a ki töri valamin az eszét és meglátszik rajta, hogy mindig a jövőre gondol: fölemeli az egyik törmelékre, a másikat pedig megmutatja neki.

- Abba kell majd megfogóznod. De próbáld meg előbb, hogy elbír-e, - szól Dantéhoz.

Biz az nem ólomkámzsás képmutatóknak való hely. Alig tudnak egyik körül a másikra mászni, bár Virgil szellemlétére könnyű volt, Dantét pedig tolta vezetője. Ha ez a part nem lett volna rövidebb az eddigieknél, a kalauz ugyan nem fáradt volna ki talán, de a társát bizonyosan elcsigázta volna az út.

Minthogy a büntömlő lefelé, addig, a hol a gigászok kútja van, fokozatosan lejtősödik és az egyes völgyeknek olyan a fekvésük, hogy az egyik part fölmege, a másik part meg le: végrehatalomra feljutnak a csúcsára, honnan a végső kő szakadt le a hídról. Ugy elakadt Dante lélegzete, mire felérkeztek, hogy nem birt tovább menni s menten összerogyott.

- Most össze kell ám szedned magadat, - szólal meg a vezető, - mert pelyhes ágyban, dunna alatt heverészve nem aratsz hírnevet. Pedig a ki e nélkül éli le az életet, olyan nyomot hagy maga után a földön, mint a füst a levegőben, vagy buborék a vízben. Talpra tehát, meríts erőt lelkedből, mert ez legyőz minden akadályt, ha rabjává nem válik a testnek. Ennél még magasabbra is fel kell hágnod, (a purgatorium hegyére). Nem elég az eddigi lépcsőket megjárni. Ha megértettél, váljék javadra intésem.

A fáradt földi vándor fölkel. Kipihentebbnek akar látszani, mint a milyennek valósággal érzi magát.

- Menj csak elől, - szól kalauzának, - erős vagyok, nem csüggedek.

A szirttorlatokon keresztül veszik az úti irányt. Sokkal rögzesebb és szűkebb, fārasztóbb és meredekebb az eddiginél. Beszédbe kezd Dante, hogy elpalástolja kimerültségét. Egyszerre zagyva, habarék hangok törnek elő a másik árokból. Nem lehet kivenni a hangok értelmét, bár fenn állanak az ív tetején, honnan az átjárás oda vezet. Nyilvánvaló, hogy a kitől e hangok erednek, mérgében kiabál. Költőnk lehajlik, letekint, de a sötétségtől nem láthat a fenékre. Ezt mondja hát kalauzának:

- Mester, menj át a másik gátra, szálljunk lejjebb, mert hallok ugyan valamit, de érteni nem értem. Nézek is, de látni nem látok semmit.

- Azzal adom meg a választ, hogy úgy teszek, a mint mondd. Tisztességes kérdésre az a legjobb felelet, ha teljesítjük szó nélkül.

Ezzel átmennek a hídon, hol a nyolczadik parttal összeér. Egyszerre kitárul előttük a tömlő. Rakásszámra nyüzsg a tömérdek rettenetes kígyó, még pedig annyi fajta, hogy megfagy a vér az emberben, hacsak rá is gondol. Ne is kérkedjék Lybia az ő forró homokjával, mely száz meg százféle, gyűrűs, csörgő, kétfejű kígyót és viperát táplál; de az egész Aethiópiával és a Vörös-tenger-melléki pusztákkal együtt összesen sincs Lybiának ennyi csúszó-mászó férge. Az undok nyüzsgő raj között futkároz meztelenül, elszörnyedve ez a népség, reménység vagy az enyhülés reménysége nélkül. Kígyókkal kötözték hátra a kezeiket; a kígyók farkukat és fejüket összetolják a csípő alatt és csomóba görbülnek rajtuk. Azon az oldalon, hol az útasok haladnak, az egyik árnyra lecsapott egy kígyó és széthasította ott, hol a nyak összetalálkozik a vállal. Olyan gyorsan nem lehet leírni egy I, vagy egy O-betűt, mint a milyen rövid idő alatt lángba borult, elégett s elhamvadva összeroskadt az árny egy maroknyi porrá. És a mint megsemmisülve ott hevert a földön, a hamu magától újra összegyülemlett s egyszerre visszanyerte előbbeni alakját. Az áll a régi bölcsek írásában, hogy a phoenix-madár is így hal meg és újjászületik, ha beköszönt rá ötszázadik éve. Nem eszik sem fűvet, sem magot, csupán a tömjén könnyeivel és gyömbérrel él, myrrhából és nardusból vetik meg a halottaságát.

Mint a ki leroskad, de nem tudja, hogyan: vajjon az ördög hatalma rántotta-e le, avagy ájulás fosztotta-e meg eszméletétől, mikor felocsúdik és ámulva zavartan körültekint, mert elgyötörte a kiállott aggodalom: ez a bűnös is úgy ugrott most talpra.

Oh, mily szigorú vagy, isteni igazság, hogy ily rettenetes bosszút állsz a gonoszokon!...

- Toscanából zuhantam le nem rég e rémséges hegytorokba. Baromhoz, nem emberhez illő módon éltem. Vanni Fucci a nevem, Pistoja városa volt az én méltó aklom.

Dante ily kérést intéz vezetőjéhez:

- Mondd meg neki, hogy el ne fusson. Kérdezd meg tőle, hogy micsoda bűn vetette le ide. Mert én veszekedő, vérszomjas embernek ismertem Fuccit. Mit keres hát itt a tolvajok között?

A bűnös meghallotta. Nem tetette magát, hanem nyílt arczczal Dante felé fordult és szégyenletében elsápadt. Kevésvártatva így szólalt meg ismét:

- Jobban fáj az nekem, hogy e nyomorult állapotban találsz, mint az fáj, hogy a földi világból el kellett költöznöm. Nem tagadhatom meg kérésedet. Azért kerültem le ilyen mélyre, mert én voltam az, a ki a templomból elrabolta azt a sok szent edényt, habár hamis vád alapján egy ártatlan ifjút hurczoltak helyettem kánpadra. De ne örülj meg nagyon annak, hogy engem itt láttál, ha visszatérsz majd e sötét helyről. Hallgasd meg, a mit mondok. Előbb Pistojában fogy ki a feketék pártja. Flórencz is új népet és új szokást fog látni. A Magra völgyéből felszálló gőzből sűrű, veszedelmes fellegek támadnak s heves viharokkal küzdve rohannak végig Piceno rónáin; ott hirtelen foszlányokra tépi a gőz a ködöt, mely ellenáll neki és tönkre megy minden fehérpárti. Ezt azért mondtam el, hogy hadd fájjon a lelkednek.

HUSZONÖTÖDIK ÉNEK.

(Cacus. Brunelleschi Agnello. Buoso degli Abati. Puccio Sciancato.
Cianfa Donati. Guercio Cavalcanti.)

Szavai végeztével a tolvaj mindkét kezével fügét mutatott az ég felé s ezt orditozta:

- Nesze, isten, ezt neked dobom fel!

- Azóta szeretem a kigyókat, mondja Dante, e vérlázító gázság láttára, - mert az egyik kigyó rátekergőzött Fucci nyakára és fojtogatta a torkát, mintha mondaná: »Egy hangot se tovább!...« Egy másik kigyó meg a két karját kulcsolta össze és hátra görbülve úgy összekötözte, hogy moccani sem tudott a hitvány. Oh, Pistoja, Pistoja, miért nem temetted hamuba tenmagadat, hogy ne élnél tovább, mikor csupa gonoszokat nevelsz, romlottabbakat még őseiknél is, (a kikről pedig azt a hírt őrizte meg a hagyomány, hogy a hazaáruló Catilina czinkostársai voltak).

A pokol összes eddigi köreiben nem akadtak még ilyen hallatlan daczos lélekre. Még Capaneus sem vetemedett el ennyire, a ki csúfosan ott veszett Thebe falainál.

Egyszerre elrohan a kárhozott s egy árva hang sem jön ki többé istenkáromló ajkairól. Egy centaur ront elő, tajtékot tűr a dühtől és ezt kiabálja:

- Hol van, merre illant el az a gaz Fucci? - A Maremma korántsem nevel annyi kigyót, mint a mennyi a centaur hátán nyüzsgött, fel egészen a szájáig. Vállain és a nyakszirtjén, kifeszített szárnynyal egy sárkány feküdt s okádta a tüzet.

- Cacus ez, az útonálló haramia, - mutatja be Virgil. Az Aventin-hegy alját sokszor áztatta vérpatak, mit Cacus ontott ki. Nem is egy helyen bűnhődik a többi centaurokkal, mert ez a rablásainál nem erőszakot használt, mint amazok, hanem csalást. Végre Herkules bunkója vetett véget gáztetteinek; reá mért vagy száz ütést, de tíznél többet aligha érzett a haramia.

Mig így beszél a mester, azalatt az árny eltűnik. Alattok három árny tűnik fel, de egyikőjük sem veszi észre őket, csak mikor felkiáltanak hozzájuk a mélységből: - »Kik vagytok?« Az útítársak erre abbahagyják a beszédet és feszülten figyelnek reájok. Dante egyiket sem ismeri. De most is úgy lett, mint egypár esetben már előfordult, hogy az elkárhozott lelkek egymást nevezték meg. Ezt mondja az egyik:

- Hol maradhat most Cianfa?

Hogy Virgil is figyelhessen, Dante állán és orrán át a szájára tette mutatóujját. Hihetetlen dolgot látnak. Egy hatlábú kigyó, (az átváltozott Cianfa,) rohan az egyik árnyra és belecsimpaszkodik. Középső lábaival átfogja hasát, két első lábaival a karjait s előbb az egyik, azután a másik arczába harap; hátulsó lábait a czombjaira csavarja. Repkény soha nem ölelt még át olyan erősen fát, mint a hogy ez az iszonyú vadállat magához ölelte zsákmányát. Azután egybeolvadt a kigyó az árnyképpel, mintha olvasztott viaszból lennének; még a színük is együvé keveredett. Sem az egyik, sem a másik nem látszott többé annak, a mi az imént volt. Mint a hogy a papiros színe sárgásbarna lesz a tűztől, de még nem egészen fekete és már nem is fehér. A másik kettő nézte, hogy mi megy ott végbe, majd egyszerre kiabáltak:

- Jaj neked, Agnello, minő változáson mégy keresztül! Lám, sem kettő nem vagy még, sem egy nem vagy már!

Egy lett a két fejből. Két, egymásba fonódott alak látszott egy arcban ott, a hol ketten eltűntek. Négy ágból vált egyszerre két kar; a czomb a lábszárral, a has a törzsszel egy tagba olvadt

össze. Olyant szem nem látott soha. Előbbeni alakja elveszett; sem kettőnek, sem egynek nem látszott többé az átalakult forma, midőn lassú lépésben továbbállott. Mint mikor a gyík, forró nyári napon, ha sövényt akar cserélni, egy átczikázó gyors villámnak látszik, ha az úton átszalad előttünk: éppen olyannak látszott az a tüzes, kis kígyó is, mely a másik kettő hasára felfutott; olyan barnás-fekete volt, mint a borsszem. Először azt a részét szúrta át az egyiknek, melyből első táplálékunkat szívjuk; azután elterült előtte. Az átdöfött ámul-bámul, de nem szól semmit, csak ásít mozdulatlanul, mintha álom fogná el, vagy láz borzongatná. Az a kígyóra néz, emez meg amarra tekintget; egyikük a sebből fújja erősen a füstöt, a másik meg a szájából; a két füst összegomolyodik. (Lucanus beszél »Pharsalia«-jában, hogy a lybiai sivatagon Catónak egyik katonáját, Sabellust megmarta egy kígyó s a katona rögtön hamuvá omlott össze. Egy másik, Nassidius nevű katona pedig az áspiskígyó marásától úgy felpuffadt, hogy vaspánczélостúl együtt kettérepedt.) Erre hivatkozva mondja költőnk, hogy ezentúl hallgasson el Lucanus, Sabellus és Nassidius ritka esetével. Inkább figyeljen ő is arra, a mi ebben a büntömlőben végbement. Hallgasson el Ovidius is az ő Cadmusával és Arcthusájával. Őt sem irigyli Dante azért a leleményességért, hogy Cadmust kígyóvá, Arcthusát pedig forrássá változtatta át. Mert a »Metamorphosis«-ok írójánál nem két természet változott át oly tökéletesen, hogy mind a két alak hajlandónak mutatkoznék anyagaik kicserélésére. Így változott át egymássá a kettő: A kígyó farka két villás ágra oszlott; az, a melyiket megcsípte, bevonta a két sarkát; a lábszárak a czombokkal úgy összeforrtak, hogy egy pillanat alatt nyoma sem volt a forradásnak. A ketté hasadt fark az elveszett tagok alakját vette fel; ennek a bőre meglágyult, amazé megkeményedett; a két kar a hónalj alá nyult; a kígyó két lába abban a mértékben nőtt, a mely mértékben amaz kurtább lett. Füst borul reájok; új szint kap mind a kettő: a kígyó az ember színét, az ember a kígyó színét; amannak haj, emennek pikkely nő a testén; amaz talpra ugrik, emez meg lebukik; dühös pillantásokat váltanak egymással, míg ez a csere-bere tart. Az, a melyik talpra áll, kígyó-arczát a vakszeméhez huzza és az alkotó anyag fölöslegéből oldalt, a síma arczon két fül nő ki; a mi megmarad az anyagból, nem huzódik vissza, hanem a középén marad és orr lesz belőle az arczon; az ajkak pedig addig duzzadoznak, a míg kellő alakot nem öltenek. Az, a ki alul fekszik, arczát nyújtja ki, füleit pedig behuzza a fejébe, mint a csiga a szarvait. A nyelve, mely egész s beszédhez szokott, ketté hasad; a másikon pedig egybe ragad a villanyelv és a változás végbementével eláll a füst. A szörnyeteggé vált árnykép síklik le a völgybe, a másik pedig mögötte, hebegve köpköd utána. Ujjonnan kapott hátával nekifordul s ezt mondja a másiknak:

- Azt akarom, hogy Buoso fusson ma ezen az úton négykézláb, mint a hogy én futottam.
- Így láttam én a hetedik kloákában e változást és átalakulást, - végzi be a költő. - Legyen az ujdonsága mentségemül, ha e rettentő dolgokat tulságos terjengősséggel írta le a tollam.

Bár zavaros volt még Dante szeme s alig szedte össze magát a csodálkozástól, de oly hirtelen még sem futhattak el az árnyak előle, hogy az egyikben határozottan fel ne ismerjen egy flórenczi nemest, Puccio Sciancatét. Hármójok közül, kik először jöttek, egyedül ő maradt ment az átalakulástól. A másik az volt, a kit Gaville-helység lakosai siratnak. (Guercio Cavalcanti a neve a rabló zsványnak. Gaville lakosai megölték ugyan, de a rabló hatalmas családja véres bosszút állott érte rajtok.)

HUSZONHATODIK ÉNEK.

(A 8. árok: Gonosz tanácsadók, Ulysses. Diomedes.)

- Örvendj Flórencz, nagyságodnak, melynek hire átrepül tengeren és szárazon, sőt ismerős még a pokolban is! fakad ki a költő keserű gúnynyal. Őt olyan polgárt találtam a latrok közt, a kik miatt nekem pirulnom kellett, de neked bizonyára dicsőségedre válik mind az őt. És ha be szokott teljesülni a hajnali álom, rövid idő múlva bekövetkezik rád, a mit irigy versenytársad, Prato városa kíván, hogy ne is említsem a többit. Ha mindjárt bekövetkeznék, akkor sem lenne korán, mert megérdemelted büntetésedet. Ha meg kell lennie, legyen meg minél előbb. Most, javakoromban lenne még erőm szenvedéseidnek elviselésére, de ha aggkoromban érné fejedet a csapás, meggyalázásodat nehezebben tudnám elviselni!...

Megindulnak fel a lépcsőpárkányon, melyen az előbb feljöttek. Elöl a kalauz, a ki társát maga után vonszolja. A sivár úton a sziklacsipkék és rések közt a lábak nem tudtak haladni, a kéz segítsége nélkül. Akkor is fáj a költőnek, de később vérzett is a szíve, mikor az ott látottakra gondolt; de azért nem zúgolódik az isteni büntető igazság ellen, hogy le ne térjen az erény ösvényéről és ne éljen vissza ama jóval, melyet szerencsecsillaga, vagy talán maga az égi kegyelem adott neki.

Mint a földmives, ha lehever a dombra nyári alkonyatkor, midőn nem a légy uralkodik, hanem a szúnyog; a hány szentjános-bogarat lát a völgyben, hol éppen szüretel, vagy szántogat: annyi láng csillog a nyolczadik tömlőben. Mint Elizeus próféta, a kiért véres bosszút állottak a medvék, látta ugyan eltűnni Illés szekerét, mikor a lovak égbe ragadták, de lángnál egyebet nem látott: Dante is hiában erőlteti a szemeit, mert kis felhőként felrepülő lángnál egyebet sem látott; a sánczárokból libegnek-lobognak; nem mutatja egyik láng sem a benne levő zsákmányt, mert mindegyik egy-egy bűnöst rejteget. Költőnk fenn áll a hídon, hogy leláthasson; de biztosan lebukik, ha nem taszítják is meg, hogy ha nem fogózkodik meg a párkányba. Vezetője látván, hogy így figyel, ezt mondja neki:

- Lelkek égnek a tüzekben. Mindegyik abban ég, a melyiktől kigyuladt.

- Mester, szavaid hallatára nyugodtabb vagyok. Sejtettem ugyan előbb is, hogy így van. Szerettem volna megkérdezni, hogy ki van abban lángban, mely fenn két ágba szakadva ég, mintha az a máglya lenne, melyben Eteokles égett az öcsésével.

- Abban a lángban ott, Ulysses és Diomedes szenved, ugymond Virgil, - együtt követték el a bűnt, együtt is lakolnak. Ama fortély miatt, melyet a lóval elkövettek, mikor rést ütöttek miatta a falakon, hogy behatolhassanak rajta a rómaiak nemes ősei. Együtt siratják azt a közös cselfogást is, mely miatt még ma is gyászolja Akhillest a neje, Deianira; itt bűnhődnek a palladium elrablásáért is.

- Ha tudnak beszélni benn a lángban, kérlek újra meg újra, százszor is kérlek, ne tiltsd meg, hogy addig itt maradjanak, míg ide ér az a kétnyelvű láng. Lásd, nagyon érdeklődöm irántuk.

- Kérésedet tudom méltányolni. Teljesítem, csak fékezd kissé a nyelvedet. Engedd, hogy én szóljak nekik, hiszen tudom, hogy mit kívánsz és mivel mindketten görögök, a te kérdésedre talán nem is felelnének.

Mikor annyira közeledett a láng, hogy Virgil alkalmasnak találta a helyet és időt megszólításukra, így nyitotta meg a beszélgetést:

- Ti, a kik ketten szenvedtek egy lángban, - ha megérdemeltem tőletek, a míg éltem, midőn magasztos verseimet megírtam, - megálljatok! Mondja meg egyikőtök, hova bolyongott el, hogy halálát bevárja?

A kettős láng nagyobbik ága elkezdett sutorogva lobogni, mint mikor szél lengeti a lángot. S a mint ide-oda billeg a láng hegye, mint a nyelv, ha szólni akar, hangot ad magából, mondván:

- Mikor elmentem Circétől, a ki egy évnél tovább tartott távol hazámtól, Gaeta mellett, sem a gyermek iránti szeretet, sem a Penelope iránti kötelességérzet nem győzhették le bennem azt a vágyat, hogy neki ne induljak a világnak s megtanuljam ismerni az embert bűneiben és erényeiben. Egy kis hajón kieveztem a tengerre néhányadmagammal. Bejártam mindkét partot Hispaniaig és Maroccoig. Láttam a szárdok szigetét, meg a többit is, melyeket az a tenger nyaldos. Én és társaim vének és nehézkesek voltunk már, mikor elérkeztünk ama keskeny szoroshoz, a hol Herkules kijelölte a határokat, hogy azon túl ne merjen hajós menni. Jobb kéz felől maradt el Sevilla, Ceuta pedig balra. - »Testvérek, szóltam hozzájuk, - kik százezer veszély közt eljöttetek nyugotra, ne sajnáljatok még egy kis időt hátralevő rövid napjaitokból. Nézzük meg, a nap járását követve, azt a világrészt is, a hol ember nem lakik még. Gondoljatok nemes hivatástokra. Nem azért vagytok teremtvé, hogy barmok módjára tengődjete, hanem azért, hogy gyarapodjatok erényben és ismeretekben!« Ezzel a kis beszéddel úgy felbuzdítottam társaimat az útra, hogy vissza sem tudtam volna őket tartani. Hajónk farral keletnek fordult, evezőinkből mind megannyi szárny lett és folyvást balra tartva örült módon repültünk. Az éjszaka szeme már mind meglátta a másik sark csillagait; a mi csillagaink pedig annyira lemaradtak, hogy föl sem bukkantak többé a tenger tükre fölé. Ötször lett holdtölte, ötször lett ujhold, mióta a veszélyes hullámok hátát szeldestük, a midőn végre messziről egy hegy sötétlett felénk. Oly magasnak látszott a hegy, mintha akkorát soha sem láttam volna előbb. Volt nagy örvendezés, de nemsokára sírás lett belőle, mert az új földről zivatar kerekedett, rácsapott a hajó orrára, háromszor megforgatta, negyedszerre hátulról felkapta, az orrát pedig lenyomta. Így akarták ezt az istenek! Végre összecsaptak a hullámok fejünk felett.

HUSZONHETEDIK ÉNEK.

(Guido Montefeltro)

Fölfelé állt már a láng és nyugodtan égett, midőn bevégezte beszédét és elment Virgil engedelmeivel. Nyomába egy másik jött; a belőle kitörő zagyva hang ennek a lángnak a hegyére vonta vándoraink figyelmét. Mint a hogy Phalaris ércz-ökre először elbődült, mikor magát a művészt dobták az izzó ökörbe, melyet a siciliai zsarnok öntetett, hogy abba zárják a halálra ítélteteket s abban égessék el: úgy bőgött ez is a benne kínzott lélek jajszavától, hogy bár csupa érczből volt, mégis úgy rémlett, mintha érezné a kint, és minthogy nem talált sehol rést, a hol a kín kitörhetett volna a tűzből, sajátságos sistergésben szólalt meg fájdalma. De azután mégis rést ütött a jajszó a nyelv hegyén keresztül, továbbította a rezgést, melyet haladtában végzett a nyelv és ezt lehetett kivenni belőle:

- Hozzád intézem szavamat, a ki az imént lombárdul beszéltél, mikor ezt mondtad: - »Menj isten hírével, én nem bántalak!« - Igaz ugyan, hogy kissé megkéstem, azért ne restellj szóba állni velem. Lásd, én sem restellem, pedig lángban égek. Ha e vak világba most zuhantál le a szép latin földről, a honnan ide hoztam az elkövetett bűnömet: mondjad csak, béke van-e Romagnában, vagy háború dúlja? Mert én ott születtem Urbino és az Appeninek bércei között, hol a Tiber fakad.

Dante lehajlott s úgy figyelt. Vezetője oldalvást megérinti és ezt mondja neki:

- Te beszélj vele, mert latin ember volt.

Dante elkészült már a felelettel; nem várt több biztatást, hanem belefogott a beszédbe:

- Oh, te árny, a kit ott lenn rejt a láng, a te Romagnádban most is ellenségeskednek egymással a zsarnokok, de még akkor nem tört ki a háború, mikor én ott hagytam. Ravenna ma is áll, mint évekkel ezelőtt állott, a Polenta-család sasmadara uralkodik fölötte és szárnyaival szépen betakargatja Cerviát, ezt a kis várost az Adria partján. Forli-várat, mely annyi nehéz megpróbáltatáson ment át, s annyi francia vérében ázott, most az Ordelaffi-család zöld oroszlánja őrzi. A verucchiói vén és fiatal komondor: a két Malatesta, apa és fiú, szokás szerint most is marakodnak. Faenza és Imola városa most a kék oroszlánt tiszteli fehér mezőben. Egyszer guelf, másszor ghibellin, úgy a mint a szél fű. A Savio-parti Cesena, mint a hogy hegy és róna közt fekszik, egyszer zsarnokság alatt nyög, másszor meg szabadon lélegzik. De kicsoda vagy te? Beszéld el, kérlek. Ne légy tartózkodóbb, mint a többi társad, ha azt akarod, hogy sokáig fennmaradjon a neved.

Most elkezd a láng serczegni, hegyes ága ide-oda lobog. Végre ezt susogja Guido Montefeltro:

- Ha tudnám, hogy feleletem olyan lénynek szól, a ki visszatér még valaha a földre, ez a láng nem rezegne, nem adna ki hangot többé. De mivel, ha jól tudom, ebből a mélységből soha nem megy ki élve senki: szégyenkezés nélkül beszélhetek. Katona voltam, később szerzetessé lettem, abban a hiedelemben, hogy övvel a derekamon levezeklem bűneimet. Ugy is történt volna, ha Bonifacius pápa vissza nem csábít a gonosz útra. Bár pusztult volna el régen!... Hallgasd meg, hogy és miként történt. A míg az a test volt rajtam, a melyben születtem, nem oroszlánként viseltem magamat, hanem róka módjára. Járatos voltam minden fortélyban, minden alattomos cselvetésben és erről az oldalamról messzeföldön elterjedt a hírem. Mikor elértem azt a kört, melyben be kellene vonni minden jó léleknek a vitorlákat, összeszedni a köteleket s az üdvösségre gondolni: a miben előbb kedvem telt, attól megundorodtam, szántam-bántam bűneimet, gyóntam, töredelmesen vezeklettem. Szegény fejem feltalálta

volna a vigaszt, de az új farizeusok fejedelme, ki a Laterán körül visel hadat, nem pedig a szaraczenok ellen, mert minden ellensége keresztény, s eltúrte, hogy Acre pogány kézre jusson és hogy a török foglyokkal kereskedjenek: az a farizeus fejedelem elfeledkezett főpapi méltóságáról és keresztény papi mivoltáról, nem respektálta az én barátöveget sem. Mint a hogy régente Constantin császár visszahívta Sylvestert száműzetéséből, hogy a császárt gyógyítsa ki bélpoklosságából: Bonifacius engem hívott orvosul magához, hogy a nagyraavágás lázából gyógyítsam ki. Tanácsot kért tőlem, de én hallgattam, mert kiéreztem, hogy góg és bosszú beszél belőle. Ő akkor ezt mondta nekem: - »Ne gyanakodjál. Ezennel feloldozlak, csak arra taníts meg, hogyan ronthatnám le a Colonnák penestrinói várát a föld poráig. Én zárom be, én nyitom ki az ég kapuját, a mint tudod is. Reám vannak bízva a kulcsok, melyeket elődöm nem tudott megbecsülni.« - Meghajoltam a nyomós okok előtt hibának véltem volna a hallgatást. Ezt feleltem tehát neki: - »Szent atyám, minthogy feloldozol a bűn alól, melyet elkövetnem készletsz, ezzel a jó tanácsdal szolgálhatok: Sokat ígérj, keveset adj. És tied lészen a győzelem magas trónusodon.« - Mihelyt meghaltam, azonnal eljött érettem Assisi szent Ferencz, hogy lelkemet felvigye az égbe, de már elkésett. Így szólt hozzá egy fekete cherub: »Ne nyúlj hozzá! Ez már az enyim! Leviszem magammal az elkárhozottak közzé, mert család tanácsot adott. Mióta haldoklik, azóta folyvást én tartom a hajánál fogva, hogy meg ne szökhessen előlem.« A ki nem gyónt, azt nem lehet feloldozni. Valamit akarni és egyszersmind ugyanazt megbánni, olyan két ellentét, melyek kizárják egymást. Oh, jaj nekem! Összereztem, mikor megfogott s így szólt hozzám:

- »Azt hiszed talán, hogy én nem tanultam logikát« - Minoshoz vitt. Minos nyolczrét csavarta a farkát derekára, dühében önmagát tépásztá s így bödült rám. - »Tűzbe vele, a zshiványok közzé!« - Azért vetettek ide, a hol látsz; azért forgok örökké e lángba csavarva.

- Mikor beszédét ekként bevégezte, jajveszékelve vonult tovább a láng, hegyes végét billegtetve.

A két útas megindult a sziklás ösvényen, fel a hídboltozatig, mely alatt az az árok sötétlik, hol azok bűnhődnek, a kik szelet vetettek és vihart arattak.

HUSZONNYOLCZADIK ÉNEK.

(A 9. árok: Viszályt szerzők. Muhamed. Ali. Fra Dolcino. Pier da Medicina.
Curio. Mosca. Bertran de Born.)

Ki tudná még folyóbeszédben is leírni azt a sok vért és sebet, melyeket ott lehetett látni! A nyelv megtagadja a szolgálatot, mert beszédünk és elménk sokkal szűkebb, semhogy annyi mindenfélét magába foglalhasson. Ha mind összegyűlne egy rakásra az a sok nép, mely Apulia viszontagságos földjén siratja elhullott vérét, a mit Róma ontott ki; ha mind az a vér patakokba futna össze együvé, melylyel a második pún háborúban az az ötvenezer római katona festette be a csatamezőt, a kiknek az ujjairól - Livius tanúbizonysága szerint - véka-számra szedette le Hannibál az aranygyűrűket; ha hozzá képzeljük még azt a tengernyi vért, a melyet Guiscard Róbert ontott ki, mert Apulia ellene mert szegülni; ha ide számítjuk még Tagliacozzót is, hol nem a fegyver győzte le az utolsó, szerencsétlen Hohenstaufeni hőst, hanem a vén Alardo, mert gonosz tanácsával megásta a vermet, a melybe Conradino bukkott; ha mind egy halomban lenne az a tömérdek csonka, lándzsától átdöfött tetem: mind összevéve sem érne föl a kilenczedik büntömlő kínszenvedésével. Az abroncsát vagy egyik-másik dongáját vesztett hordó nem válik úgy szét, mint ott az egyik árnykép szétvált, mely épp akkor pattant ketté, állától le végig; belei a lába közt lógtak ki a zsigerrel együtt.

A költő rémülve nézi, az meg őt nézi vissza. Kezeivel kibontotta saját mellkasát a boldogtalan s így nyögdécselt:

- Lásd, hogyan repedek szét! Lásd, mennyire eltorzult Mohamed deli termete! Elöttem Ali, a vejem jajgat. Állától a homlokáig hasadt fel az arcza. A többiek is mind, a kiket itt látsz, szakadárak, bujtogatók voltak egytől-egyig, a míg éltek. Azért vannak ketté hasítva. Egy ördög szabdalja kegyetlenül a testünket itt benn. Mindnyájunkat kard-élre hány, ha körülkerültük egyszer keserves pályánkat, mert a sebeink azalatt behegednek, míg újra visszatérünk hóhérunkhoz. De hát te ki vagy? Mit bámészkodol ott a szirttetőn? Félsz úgy-e a büntetéstől, a mit vétkeid árában kiszabtak rád?

- Őt még nem érte utól a halál, nem is a bűne hozza ide, szól Virgil. Nekem, a halottnak azért kell körülvezetnem őt a pokol minden zege-zugán, hogy megismerje ezt a gyászos helyet. Olyan igaz, a mit mondok, mint az, hogy most itt veled beszélek.

Mikor ezt hallották, az árok fenekén száznál többen megállottak, megbámulták és csudálatokban még a kínjaikról is megfeledkeztek.

- Mondd meg Dolcino fráternek, te, a ki talán meglátod a napot nemsokára, - hogy ha nem akar hamarjában ide követni, jól ellássa magát élelmiszerekkel, mert a havazások Novarába szorítják, a pápa kiéhezteti gyűlevész csapatait. (Dolcino, az eretnek barát, ez a vallásos rajongó nyílt harcot üzent a pápának. Mohamed azért rokonszenvez az eretnekkel, mert a többek közt ez is hirdette a soknejűséget. Ezért üzeni fel neki a jó tanácsot).

Mihelyt eltávozott onnan, egy másik árny jelent meg. A torka fel volt metszve, az orra is a szemöldökéig, az egyik fülét levágták. Megállott s a többivel együtt eltátotta a száját. Ugy rémlett, hogy kívül-belől véres volt a szája. Így kezdé beszédét:

- Te, a kit nem a bűn hozott le ide, és a kit én hazulról ismerlek, haugyan nem csal a hasonlatosság: emlékezzél vissza Péterre, Medicina városából, ha ismét meglátod azt a gyönyörű rónaságot, a mely Marcabótól Vercellig terjed. Figyelmeztess a derék Guido és Angioletto urakat, hogy - ha csakugyan nem csal a jóslatom - zsákokba dugják és a tengerbe dobják őket egy vad zsarnoknak, a félszemű Malatestinónak parancsára. Cyprus és Majorca között ilyen

gazságot nem látott még a tenger istene, sem görögtől, sem kalóztól. Az a gazember, a ki úr azon a tájon és csak a félszemével lát, meghívja majd őket tanácskozásra, de azoknak ugyan nem kukorékol többé a kakas.

- Mutasd és magyarázd meg, hogy hírt vigyek fel róla, ki az az elkeseredett lélek?

Ekkor megragadja egyik társát az állkapcsánál fogva, felfeszíti a száját s ezt kiáltja:

- Ez az éppen, de nem tud beszélni. Ez vette rá Caesárt sok unszolás után, hogy lépje át a Rubicont. Curio gonosz nyelvét ezért téptek ki.

Egy másiknak mindkét keze hiányzott, csak a tuskóit emelgette a sötétségben, de a lecsurgó vér bemocskolta ábrázatát és ezt kiabálta:

- El ne felejtsd Mosca nevét fölemlíteni odafenn! (Mosca gyilkolta meg az ifjú Buondelmontét, mert ez a faképnél hagyta menyasszonyát, kít az Amadei családból jegyzett el és egy Donati nevű másik leányt szemelt ki feleségül. A megcsalt menyasszony rokonai a rajtok esett szégyenért úgy állottak bosszút Mosca tanácsára, hogy mikor a hűtlen fiatal ember húsvét hétfőjén díszruhában, fehér paripán Flórencz ősrégi palladiuma előtt lovagolt, lerántották lováról és meggyilkolták. Messzire ható, szomorú következményei lettek a rémes tettnek. A város két részre szakadt; ezekből keletkeztek akkor a guelf- és ghibellin-pártok.) Én mondtam azt, fájdalom, - folytatja az árnykép, - hogy »a tett a legjobb tanácsadó.« Ez a pár szó lett Toscanában annyi szerencsétlenségnek magja.

Dante ezzel toldja meg:

- És nemzetségednek halála.

Erre az árny, jajt jajra halmozva, búskomoran, őrvongva távozott.

Dante ott marad még, nézni a csoportot. Olyan dolgot látott, melyet - a mint mondja, - minden bizonyíték hiányában félne elbeszélni, ha lelkiismerete meg nem nyugtatná, ez a hű társ, mely a becsületes embernek védő pajzsa. Láta, mintha most is látná, hogy az egyik elkárhozott lélek fej nélkül andalgott a gyászos seregben. Levágott fejét, mintha lámpás lenne, hajánál fogva vitte a kezében. És mikor rájok tekintett a fej, így sohajtott fel: - »Oh, jaj nekem!« - Önmagából csinált önmagának lámpást. Ketten voltak egyben. Egy a kettőben. Hogyan lehet ez? Csak Az tudja, a ki így rendelte. Mikor épp a híd aljához ért, karját magasra emelte a fejével együtt, hogy szavait közelebből hallhassák.

- Te, a ki még lehelve jársz a holtak között, nézd az én kinlódásaimat is! Van-e az enyimnél rettentőbb bűnhődés? És hogy ott fenn hírt adhass rólam, tudd meg, hogy én Bertran de Born, a troubadour vagyok. Gonosz tanácsokat adtam János királynak, felbujtogattam a királyfit édes apja ellen. Nálam több rosszat nem tett Absolonnal és Dáviddal Achitophel gaz tanácsa sem. A hogy én elszakítottam az apát a gyermekétől, úgy hordozom most én is a fejemet, eltépve a gyökerétől, mely e törzsben vagyon. Így telt be rajtam is a megtorlás törvénye.

HUSZONKILENCZEDIK ÉNEK.

(Geri del Bello. - A VIII. kör 10 árka: Hamisítók. Griffolino d'Arezzo. Capocchio.)

E tömérdek nép és kínok láttára Dante szemei úgy megittasulnak, hogy csak sírni és pihenni kívánczik. De Virgil így szól hozzá:

- Mit bámulsz úgy le? Miért mereszted úgy a szemeidet ama béna, gyászos árnyakra? Nem tetted ezt a többi büntömlőnél. Ila azt hiszed, hogy valamennyit szemügyre veheted, tudd meg azt is, hogy huszonkét mértföld e völgy területe. Dél van már, mert lábunk alatt a hold. Kevés időnk van hátra és még többet meg kell néznünk, mint a mennyit itt látsz.

- Ha tudnád az okát, feleli Dante, hogy miért nézegettem le olyan sokáig, talán megengedted volna, hogy tovább itt álljak.

A vezető elindul, társa utána. Dante közben sem ejti el a beszéd fonalát és így folytatja:

- Ama mély üregben, hova az előbb úgy lebámultam, mintha egyik vérrokonom árnya vezeklene.

- Hogy tovább ne aggódjál miatta, viszonzá a kalauz, - ne is ügyelj oda. Másfelé nézz, hagyd őt magára. Láttam, hogy a híd alján újjal rád mutatott és megfenyegetett. Azt is hallottam, hogy Geri del Bellónak hívják. (A költőnek ez a közeli rokona izgága ember volt. Verekedés közben szúrták le. Hamis pénzverő hírében is állott). De annyira el voltak akkor foglalva Bertran de Bornnal, hogy észre sem vették, mikor amaz eltűnt.

- Azért volt olyan bosszús, mert Geri del Bello erőszakos haláláért senki sem állott még bosszút rokonai között. Azt hiszem, azért ment el szótlanul mellettem. Igazán sajnálom szegényt.

Igy beszélgettek egészen odáig, a honnan nagyobb világosságnál fenéig beláthattak volna a sáncz torkába.

Mikor az utolsó »klastrom«-hoz, a tizedik tömlőhöz érkeztek s lakóit kivehették már a sötét szegletekben, a zúgó jajveszéklés részvétnyilakkal úgy átjárta költőnk keblét, hogy füleit be kellett dugnia. Annyi kín torlódott fel ott, hogy ha mind egy gödörben volna az a sok betegség, mely július és szeptember közt ellepi Valdichiana völgyét, a Maremmát és a szárd sziget ragályt árasztó, mocsaras vidékeit: oly bűz terjedt szét onnan, a milyen gennyedt, rothadó tagokból szokott párologni.

Leszállnak a hosszú sziklapart végére, mindig balra tartva. A földi vándor látása tisztulni kezd, leláthat a fenékre, hol az isteni felség szolgálja: a csalhatatlan igazság székel és bünteti a hamisítokat, kikről ott vezet nyilvántartást. Egina-szigetén nem lehetett a nyomor akkora, midőn dögvészt küldött reá a bosszuálló Juno. A bűzhődt levegőtől rakásra hullt a nép, még az állatok is elpusztultak a gyilkos járványban, a legapróbb férgekig. (A nép nélkül maradt király egy dodonai tölgyfa alatt sirva kérte Zeust, adjon neki annyi népet, a mennyi hangya éppen akkor a lábainál nyüzsgött. Akkor éjjel azt álmodta Aeakos király, hogy a szent tölgy körül a hangyák mindmegannyi emberré változtak. Másnap virradóra az egész sziget benépesült emberekkel. A király azt hitte, hogy csakugyan az ő álma teljesedett be. Ezért a hangyákról myrmidonoknak nevezte el népét. Így mondja ezt Ovidius a Metamorphosisokban.)

E sötét üregben is seregestül kinlódtak az árnyak. Egymás hátán, egymás mellén heverték, vagy négykézláb henteregtek a siralmas völgyben.

Lassú lépésben, némán haladnak a vándorok és folyvást nézik azt a nagybeteg népet, a mely nem volt képes egyenest felállani. Két árny háttal egymásnak támaszkodva üldögélt; oly szorosan ültek egymás mellett, mint fazekak a tűzhelyen. Tetőtől talpig ellepte őket a kosz.

Kocsis nem vakarja oly izgatottan a lovat, mikor várja már rég a gazdája és nógatja egyre, hogy fogjon már be; vagy mikor éjjel álmos a kocsis és szeretne lefeküdni: mint a milyen izgatottan nekiestek önmaguknak, úgy viszketett testükön a kosz, melyre orvosság nincs sehol. A szakács is így szokta vakarni a potykáról a pikkelyt, mint ezek a sebeiket.

- Te, a ki önmagadat hasogatod a körmeiddel, szól a kalauz egyik árnyhoz, - szólj, vannak-e latinok azok között, a kik ott lenn vannak, ha az a végzeted, hogy a körmöd el ne kopjék abban a munkában?

- Latinok vagyunk mi ketten is, feleli az egyik sírva, - kiket ilyen siralmas állapotban magad előtt látsz. Hát te ki vagy, hogy tőlünk kérdezősködj?

- Azért szálltam le ide ezzel az élő emberrel, körről-körre, hogy a poklot megmutassam neki.

Mikor azt meghallották, hogy az egyik útas élő ember, nem támogatták tovább egymás hátát, hanem bámulattól reszkette néztek fölfelé, néhány czimborájokkal együtt, a kik véletlenül meghallották Virgil szavait.

- Mit akarsz nekik mondani? kezdi Virgil, közel lépve védenczéhez.

Dante, miként mestere kívánta, így szólt:

- Hogy emléketek ne mosódjék ki az emberek lelkéből, hanem hogy sok éveken át fennmaradjon, mondjátok csak: kik vagytok és mily nemzetbélietek? Undok és kínos bűnhödéseket ne riasszon vissza benneteket a nyílt vallomástól.

- Arezzói vagyok, feleli az egyik, - Sienai Alberto ítelt máglyára. De nem juttatott ide, a miben meghaltam. Nem tagadom: azt mondtam egyszer neki, - de csak tréfából, - hogy fel tudnék repülni a levegőbe. Erre ő a maga kurta eszével, kíváncsiságból azt parancsolta: mutassam hát meg neki, hogyan repülök fel és minthogy nem akartam Daedalt utánozni, mostoha apjával, a sienai püspökkel máglyát rakatott alá. Aranycsinálásért dobott le, tiz közül az utolsó bűntömlőbe a csalhatatlan Minos.

Dante e szavakat intézi most vezetőjéhez:

- Volt-e a földnek valaha olyan hiú népe, mint a sienai? Bizonyosan még a francziák sem tesznek túl azokon hivalkodás tekintetében.

Mikor ezt meghallja egy másik bélpoklos, ezt vágja vissza:

- Stricca, bolognai podestát kivéve. Nála jobban ritka ember értett a pazarláshoz. Niccolo Bonsignori is értett az eféléhez. Ő fedezte fel a szegfűtenyésztés titkát keleten, haza hozta óriás költséggel. Mutatja is a kertje, hogy mily pompásan értett a drága növény termeléséhez. (Még a fáczánpecsenye sem ízlett neki, ha nem szegfűparázson süttették. Aranyakat öntetett le mártással, a mártást lenyalta, az aranyakat azután kidobta az ablakon, mint valami lerágott csirkecomb). Tagja volt ő is Sienában annak a tizenkét pazarló, könnyelmű fiatal emberből álló társaságnak, a mely fényes palotájában addig dorbézolt, a míg utolsó fillérjét is el nem tékozolta. (Dárius kincse sem lett volna elég nekik. Három asztalt terítették; az egyiket mindenestül, a drága evőeszközökkel, rogyásig tálalt ételekkel együtt kidobatták az utcára; a második asztalnál ők maguk lakmároztak, a harmadiknál megmosták a kezeiket. Tíz hónap alatt teljesen tönkrement mind a tizenkét gavallér; egynémelyiket irgalomból felvették a kórházba, hogy legalább éhen ne vesszenek). Caccia Asciano is köztük dorbézolta el szőlőskertjeit és az erdejét. Abbagliato Folcacchieri is ott pattogtatta élceit. Ha szeretné tudni, hogy ki segített neked Sienát gyalázni, nézz jól reám, talán felismersz. Volt tanulótársadat, Capocchio árnyát látod magad előtt. Elevenen égettek meg. Alchimiát űztem és ha igazán az vagy, a kinek gondollak, emlékezhetsz még rá, hogy jól tudtam utánozni az aranyat.

HARMINCZADIK ÉNEK.

(Gianni Schicchi. Mirrha. Ádám mester. A trójai Sinon.)

Akkor, midőn Juno haragra lobbant Thebe ellen Semele miatt, haragját több izben éreztette is vele; Athamast például úgy megszállta a téboly, hogy mikor megpillantotta nejét, karján két kis gyermekével, felordított; - »Feszítsük ki a hálót, hadd fogjam el a nőtény oroszlánt, két kölykével együtt!« - Irgalmatlan tíz körmét kinyujtá az ártatlanokra; egyik gyermekét, Learchost megragadta s egy sziklához vágta; a másik fiuval anyja Ino kétségbeesésében a tengerbe ugrott. Midőn a vakmerő Trója gögje a szerencsekerék alá sodródott és a király országával együtt elpusztult: Hekuba görög fogságban, búsan, elgyötörtten, halva látta Polyxenáját és Polydort a tenger partján; őrvongó fájdalmában üvöltéssel fölért a jajgatása, úgy megzavarta eszt a fájdalom. De sem Thebében, sem Trójában nem dühöngtek olyan veszett erővel, mint a hogy ott futkosott két sáppadt, meztelen árny, szünet nélkül marakodva, mint az a kan, a melyik kiszabadult az ólból. Az egyik Capocchióra vetette magát, beleharapott a nyakacsigájába és végighurczolta a köves földön. Griffolino, az ott maradt másik koszos árny rémülten hebegte:

- Gianni Schicchi ez a veszett manó. Bösz dühében mindenkit harapdál. (Ez a Gianni Schicchi már ama más fajtájú hamisítók közül való, a kik önmagukat hamisítják meg, vagyis másnak adják ki magukat, mint a kik valóban. Schicchit Donati felbérelte, hogy haldokló nagybátyja alakját öltse magára s ennek nevében hamis végrendeletet diktált. E csalásért jutalmul egy, ezer forint értékű kanczát kötött ki magának.)

- Ha azt nem akarod, hogy az a másik a te hátadba üsse az agyarát, mondd meg, míg el nem illan, hogy kicsoda.

Erre így felel az árnykép:

- Ez a gyalázatos Mirrha régi lelke, Cinyras, cyprusi király leánya. Vétkes szenvedélye ismeretes. Bűnös célját ez is úgy érte el, hogy meghamisította önszemélyét.

A két dühöngő örült eltüntével költőnk megfordul, hogy a többieket is lássa. Látott egyet, olyant, mint a minő a lant; lágyékán alul a test többi részét levágva kell képzelünk. Vízkórságtól, a rosszul megemésztett nedvektől torzulnak úgy el az ember tagjai, hogy az arc és test között nincsen többé arány. Ajkait lihegve nyitottan tartja, mint égető szomjuságtól az aszkóros beteg. Mikor az egyik ajkát felhúzza, a másikat leereszti állig.

- Ti, a kik büntelenül jártok, bár nem tudom, miért, a fájdalomnak e hazájában, - szól Dantéhez az árny, - jól megnézzétek Ádám mester kínlóadását! A míg éltem, volt mindenem bőven és ime, most egy csöpp vizért is hasztalan kiabálok. Az a sok kis patak, mely Casentinóból zöld réteken keresztül siet az Arnóba és hús mederben lágyan csobogtatja habjait, szünetlenül előttem áll, de nem is ok nélkül, mert emlékezetük jobban sorvasztja arczomat, mint a szerencsétlenség, mely leaszalt csontig. A rideg igazság, mely ennyire sujtol, felidézi lelkemben azt a helyet, hol elkövettem a bűnt, hogy gyorsabban elűzze sóhajtásaimat. Ott van Romena, hol Keresztelő Szent János képét nyomtam a hamis pénzekre. Ezért égették el a testemet elevenen. De bár itt láthatnám czinkostársamat is: Guido romenai grófot, vagy Sándort, vagy testvérüknek bús lelkeit! Nem adnám én azt a viszontlátást a Branda-forrás vizéért sem. Az egyik már lenn van, ha ugyan valót mondtak azok a bösz árnyak, melyek itt keringenek. De mit érek én azzal, ha ide bilincseltek a lábaimat! - Ha olyan könnyű lehetnék, hogy legalább száz esztendőben egy hüvelyknyit mehetnék előre, már rég úton lennék, hogy felkeressem őket e formátlan nép közt, ha száz mértföldet kellene is mennem. Nekik köszönhetem, hogy

efajta csőcselék közzé kerültem. Ők verették velem a hamis pénzt. Egy-egy aranyforintban három karat volt a salak.

- Ugyan kicsoda az a két gyászos alak, a kik jobbod felől hevernek és úgy gőzölögnek, mint a vizes kéz télen? kérdi Dante.

- Itt találtam már ezeket. Akkor sem mozogtak, feleli az árny, - mikor én lebuktam ide. Kötve hiszem, hogy valaha megmocczannának. Az egyik Putifár csalfa neje, a ki hamisan vádolta be Józsefet. A másik az álnok görög, Sinon, Trójából. A forró láztól párolognak így.

Sinon talán azért, mert megharagudott a reá kent csúfnévért, öklével olyat csapott a hasára, hogy akkorát szolt, mint valami dob. Ádám mester sem hagyta ám magán száradni az ütleget, és úgy képen teremtette a görögöt, hogy szikrát hányt a szeme tőle s ezt dörmögte oda neki:

- Azért, hogy nehézkesen mozdul egyik-másik tagom, bezzeg fel bírom még emelni a karomat, ha viszket a markom.

Amaz természetesen nem hagyta ezt sem szó nélkül s evvel fizette neki vissza:

- Mikor a máglyára hurczoltak, akkor te sem siettél úgy a menéssel, mint most a pofoncsapással, meg a hamis pénz kalapálásával.

A vízkóros sem fogyott még ki a szuszból.

- Igazad van. De te sem voltál ám ilyen lelkiismeretes, mikor Trójánál vallatták ki az igazságot belőled.

- Én csak szót hamisítottam, te azonban aranypénzeket hamisítottál, kurjantja vissza rá Sinon. Én csupán egyetlen egy bűnért kerültem ide, de nincs az az ördög, a kinek a lelkét több álnokság terhelné, mint a tiédet, haugyan van lelked.

- Gondolj csak arra a lóra, te hitszegő! nyelvel vissza a puffadt, - gázságod hire bejárta a kerek világot.

- Örökké ég a torkod a szomjúságtól, vágja vissza a görög, - a nyelved is kicserepesedett tőle, testedet meg a gennyes víz puffasztotta így fel.

- A te szád is örökké darál, de nem liszt hull ki belőle, hanem szemét, mondja a pénzhamisító. Ha én szomjazom, van vizem is hozzá legalább, de neked ég a torkod, hogy szikrázik belé a szemed. Nem igen várnád be, úgy sejtem, - hogy bottal kergessenek a Narcissus forrásvizéhez.

Dante csupa szem-fül. Vezetője rossz néven veszi tőle, hogy annyira kedvét leli az árnyak léha tere-feréjében.

- Lám, lám, kevés híjja, hogy most mindjárt mi is össze nem perelünk, ugymond.

Mikor látja Dante, hogy Virgil megneheztelt, szégyenkezve megy hozzá. És mint az olyan ember, a ki rosszat álmodott és álmában azt álmodta, hogy bárcsak álmodnék és reméli, hogy nem valóság, hanem csak álom az, a mi pedig mégis valóság: így volt ezzel Dante is. Szégyenletében és zavarában nem tudott mit felelni, hogy mentegesse magát, mentegette is, de maga sem hitte, hogy sikerrel mentegetőzött!

- A tiednél sokkal kevesebb szégyenérzettel is helyre lehet ütni akkora hibát, a mekkorát te elkövettél. Azt ugyan kár a szivedre vened. Ne feledd, hogy mindig melletted vagyok, ha véletlenül ismét olyan helyre találunk vetődni, a hol eféle mosdatlan szájú söpredék veszekszik. Ilyesmiben jóizlésű embernek nem telhetik gyönyörűsége.

HARMINCZEGYEDIK ÉNEK.

(A pokol feneke. - Az óriások kútja. Nimród. Efiates. Antaeus.
Leszállás a pokol fenekére.)

Ugyanaz a nyelv, mely előbb megcsípte a költőt, úgy hogy elpirult belé az orczája, - megadta később sebére az orvosságot is. Az imént megdorgálta, de mindjárt meg is vigasztalta. Ilyen lehetett Akhilles dárdája is, melyet az apjától örökölt: sebet ütött ugyan, de azután be is gyógyította. Mikor Telephust, Mysia királyát átszúrta ez a dárda, addig nem gyógyult be a seb, míg be nem hintették a dárda rozsdájával.

Hátat fordítottak már e siralmas völgynek s a sziklaparton haladtak szótlanul. Ott nem volt sem éjszaka, sem nappal; alig lehetett valamit látni. Egyszerre hatalmas kürt-hangot hallanak. A mennydörgés hozzáképest csak gyenge zizegés. Költőnk mindkét szemét egy pontra szegzi, a hanggal ellenkező irányba. Ily rettenetes hangot talán még Roland kürtje sem eresztett ama gyászos végű harcz után, melyben Nagy Károly szent hada elveszett. Fejét alig fordította arra, már is úgy rémlett előtte, mintha sok tornyot látna.

- Micsoda város az ott, mester? kérdi.

- Messzire elkalandoztál a sötétségben, azért káprázik a szemed. Majd meglátod, ha odáig megyünk, hogy messziről mennyire csalódnak érzékeink. Azért hát siessünk.

Majd gyengéden megszorítja Dante kezét és ezt mondja neki:

- Mielőtt tovább mennénk, hogy a dolog ne tűnjék föl előtted olyan különösnek, - tudd meg: nem tornyok ám azok, hanem óriások. A part körül állanak az üregben. Köldökig vannak oda bedugva.

Mint midőn oszlófélben a köd és a szem lassanként kezdi megkülönböztetni a tárgyakat, melyek a levegőt sűrítő ködből kiválnak: úgy oszladozott költőnk tévedése és nőtt a féltelme, a mint a sötét, sűrű levegőn át közelebb-közelebb haladt a gáthoz! - Mint a hogy Montereccione-várát köralakban veszik körül a tornyok, azonképp állották körül az örvény sziklapartját, féltestükkel kiemelkedve, mint megannyi torony, - a rettenetes óriások. Még ma is megfenyegeti őket Jupiter, mikor dörög az ég. Nimród arcát és vállait már lehetett látni, a mellkasát is, le kötésig, a mint két karja kétfelé lelógott. Bizonyára jól rendelte a természet, hogy abba-hagyta az ilyen lelkes állatok teremtését. De azt is jól tette, hogy a katonák mai napság nem ilyen szörnyetegek. Ha még nem bánta meg, hogy elefántot és czethalat teremt: jól meggon-dolva, igazság és bölcsesség látszik ki rendelkezéséből. Mert a hol az értelemhez rosszakarat és erőszak is járul, ott az ember nem tudna védekezni. Nimród arcza olyan hosszú és széles lehetett, mint a bronz fenyőtoboz a római szent Péter-templom előtt. (A költő idejében még ott állott az a toboz, de most a vatikáni palota Belvedere nevű részében, a róla elnevezett kertben áll. A fenyőtoboz előbb Hadrián császár mausoleumát díszítette). A többi csontja is arányban volt vele, úgy hogy a part szélétől, mely a derekától lefelé kötény gyanánt eltakarta, - az üstökéig akkora volt még a termete, hogy három fríz, pedig azok közt akadnak óriás testű emberek, - hiában állana egymás feje tetejére, mégsem érnének föl az üstökéig, mert a nyak alsó részétől derékig volt vagy harmincz arasz.

- Rafael mai amech zabi almi!

(Ezt a sort sokféleképpen magyarázzák. Némelyek értelmezése szerint az első héber szó, a többi négy pedig a hébernek négy főbb dialektusából van véve. Ekkor ezt jelentené: »Isteni hatalmasság, miért vagyok én e mélységben? Fordulj vissza és rejtőzzél el!« Arabs nép-

nyelven ez a jelentése: »Mily kevélyen lépked, oh Styx hullámai, a földnek törpe gyermeke!« Ha lefordítanánk spanyol-, latin-, német-, francia- és olasz nyelvre, akkor ez felelne meg neki: »Pardiez! - cur ego - hier - Va-t'en - t'ascondi!«)

Vad torkából ezt kiabálta utasainkra az óriás. Lágy, zsoldári hangok különben sem illettek szájába.

Ezt mondja neki Virgil:

- Te, ostoba, fűjd csak a kürtödet, öntsd ki belé a mérgeket, ha bosszús vagy talán, vagy más indulat bánt. Nyakadon keresd a kürtöd szíjját. Ott van, ni, rá van kötve! Ott lóg le a melledről!

Azután társa felé fordul a kalauz:

- Elárulta már magát. Ez Nimród. Csak az ő gazságán múlt, hogy az emberek nem mindnyájan egy nyelven beszélnek ma. Hagyjuk itt, ne is beszéljünk hiában. Úgy sem ért semmiféle nyelven; de azt sem érti meg ember fia, a mit Nimród összehabar.

Tovább haladnak tehát és balra térnek. Egy nyíllövésnyire egy másik, még vadabb, még izmosabb óriás bukkan elő. Ki tudná megmondani, hogy kicsoda lánczolta oda! Annyit mégis lehetett látni, hogy balkarját a melléhez, jobbját pedig a hátához kötötték egy erős lánczczal. Úgy csüngött le a láncz a nyakáról, hogy le a köldökéig ötszörösen csavarodott meztelen teste körül.

- Ez a kevély hajdanában a nagy Jupiterrel mérte össze erejét, kezdi Virgil, - így bűnhődik most érte. Efiálfes a neve. Vakmerően fellázadt, mikor még az égben is félték a gigászoktól. Most nem mozdítja többé a kezét.

- Nagyon szeretném Briareust is látni, azt a rémséges, százkezű szörnyeteget. A saját szemeimmel szeretnék fogalmat szerezni róla, szól Dante.

- Antaeust mindjárt meglátod. Ennek a nyelvét meg lehet érteni. Lelánczolta sincsen. Ő visz le a pokol fenekére. (Oroszlánhússal élt Lybia pusztáin; a puszta földön szokott aludni; a földtől kapta roppant erejét. Herkules ölte meg. Antaeus nem vett részt az Olymp ostromlásában; azért nincs megköttözve.) A kit te látni kívánsz, az még távolabb van innen, azt bilincsekbe verték. Különben ehhez hasonló, csak hogy még borzasztóbban néz ki.

Talán soha nem volt még olyan erős földrengés, mely tornyokat hatalmasabban megrázott volna, mint a hogy Efiálfes elkezdett rázkódni. Azt mondja költőnk, hogy a haláltól soha nem félt jobban, mint akkor. Rémületében meghalt volna, ha meg nem pillantja rajta a lánczokat.

Onnan még tovább menve, Antaeushoz érnek. Jó öt rőfnyire állt ki a barlangból, fejét oda nem számítva.

- Oh te, a ki ama boldog völgyben, hol örök hírnévre tett szert Scipio, mikor Hannibál hadaival együtt megfutott, - zsákmány fejében már száz oroszlánt nyertél s ha ott lettél volna, hol testvéreid megvívta a nagy harcot, úgy hiszem, hogy ti, »a föld gyermekei« győztetek volna: légy olyan szives, vígy le minket oda, a hol Cocytus fenéig jéggé dermedt. Ne küldj bennünket se Tifoeushoz, se Titiusához, mert ez itt (folytatja Dantére mutatva), - meg tudja mondani, a mit itt kívánnak, hogy hírt vigyen fel róluk. Ne fíntorgasd hát az orrod, hanem hajolj le szépen. Elterjeszti majd híredet a földön, mert él és még hosszú életet remél, ha időelőtt magához nem szólítja az égi gondviselés.

Igy szólt a mester. A gigász hirtelen kinyújtá feléje kezét, a melytől egykor még Herkules is reszketett, - és megragadta a mantuai dalnokot. Mikor Virgil érezte magán az óriás kezét, így szólt a társához:

- Jőjj fel, én majd átölellek.

S erősen összefogóztak ketten.

Mint mikor a bolognai, Carisenda nevű hajlott torony alá áll az ember és úgy rémlik neki, mintha a felhő állana szilárdan, s a torony rá akarna dőlni: olyannak nézte Dante is Antaeust, mikor lehajlott hozzá. De szívesen választott volna költőnk bármilyen más útát!

Könnyedén letette terhét a fenékre, mely Lucifert és Judást elnyelte. Nem maradt ott sokáig meghajlottan, hanem egyenesen felállt, mint árbocz a hajón.

HARMINCZKETTEDIK ÉNEK.

(A XI. kör: Az árulók. - 1. alkör: Caina. A mangonai grófok. Focaccia. Mascheroni.
Camicione de' Pazzi. A 2. alkör: Antenora. Bocca degli Abbatì. Buoso da Duera.
Beccheria. Soldamer. Ganelon Tebaldello. Ugolino.)

Ha olyan zord és durva nyelven tudna verselni, - úgymond a költő, - mint a milyen e sötét odúhoz illenék, mely fölött a többi szikla valamennyi függ, gondolataiból több levét préselne ki; de minthogy azt hiszi, hogy e rémséges tárgynak megfelelő nyelven nem lesz képes írni, némi aggodalommal folytatja tovább. Mert, - úgymond, - nem tréfadolog leírni az egész világ-egyetem alapját; az olyan nyelv ne is fogjon hozzá, a melyik csak ennyit tud gügyögni: »papa... mama!« Az a költő kívánsága, hogy bár segitenének a múzsák neki, mint Amphionnak segítettek, mikor a lantját oly varázserővel ruházták fel, hogy húrjainak zengésére lemásztak a kövek a hegyről és szépen oda sorakoztak egyik a másikára, míg el nem készült a kőfal. Bár el ne térne szava a valótól! Az a mindannyinál boldogtalanabbnak született nép miért nem lett inkább birka, vagy kecske!

Mikor lenn voltak a sötét kútban, az óriás lábai alatt, sőt annál is lentebb, és Dante feltekintett a magas sziklafalra, így szólította meg egy hang:

- Vigyázz, hova lépsz! Ne hágj rá a két szegény, elalélt testvér fejére!

Ekkor megfordul és előtte és alatta egy tavat lát. A tó úgy befagyott, hogy üveghez hasonlított inkább, mint vízhez. Talán még a Duna sem áll be tél derekán, olyan vastag kéreggel Austriában, sem a Don a hideg égélj alatt, mint a mily keményen ez a tó befagyott. Ha a Tambernich-hegy, vagy a Pietrapana bércei rászakadnának, ez a jég nem törne be alattuk s még csak annyi hangot sem adna, hogy »krikk!« Miként a béka kuruttyolás közben kidugja száját a vízből nyáron, midőn a parasztleány kalász-szedésről álmodik: ezeknek a jégbe fagyott, gyászos árnyaknak is csak az elkékült szájok látszott ki a vízből. Ugy vaczogott a foguk, mint mikor a golya kelepel. Mindegyik lesütötte a szemeit. A nagy hidegről ajkaik, szívkökördalmáról szemeik tanúskodtak.

Dante körültekint. Lábai alatt egy pár árnyat vesz észre. Szorosan egymáshoz simulnak, leomló hajuk egybecsapzott. Így szól hozzájuk:

- Ti, a kik úgy összesimultatok, kik vagytok?

A boldogtalanok nyakukkal és arcukkal feléje fordulnak; szemeikből kicsordulnak ajkaikra a könnyek, de rögtön jéggé fagnak s pilláikról nem permetezhettek le a cseppek. Fát a fához vaskapocs nem szoríthat oda keményebben. Mint mikor két bak egymásra rohan, úgy taszigálták ezek is egymást, annyira elfogta őket a düh. Egyiköjük, a kinek mindkét füle lefagyott, még mindig lesütött arczczal ezt mondja költőnknek:

- Miért bámulsz ránk úgy! Szeretnéd tudni, hogy ezek kicsodák? Az a völgy, melyből a Bisanzio vize lefut, atyjoké, Alberto mangonai grófé s az övék vala egykor. Egy anyától születtek. Bejárhatod az egész Cainát, (a pokolnak azt a körét, melyben azok senyvednek, a kik saját vérrokonait árulták el,) de nem találsz olyan árnyat, mely e két gyilkos testvérnél méltóbban rászolgált volna e jégveremre. Még az a királyfi sem érdemelte meg jobban büntetését, a kit lázadásáért atyja, Arthur király úgy átdöfött lándzsájával, hogy nem csak a fiú keblét ütötte át a fegyver hegye, hanem még az árnyékát is; akkora volt a seb rajta, hogy a seb nyílásán át az átszűrődött napsugarat is meg lehetett látni. Focaccia, a pistojai fehér-párti vészopó rokongyilkos sem ok nélkül didereg itt köztünk. Sassol Mascheroninak is bizonyosan hallottad a hírért, ha toscanai vagy. Ez az itt, a ki úgy áll előttem, hogy a fejétől semmit sem

láthatok. (Meggyilkolta nagybátyjának egyetlen fiát, hogy ő kaparinthassa meg a gyermek örökségét. Mikor gazsága kitudódott, beszegezték egy hordóba, úgy görgették végig Flórencz utcáin s csak aztán vették fejét). De hogy végét szakítsam a beszédnek, tudd meg, hogy én Camicione de' Pazzi voltam, a ki unokaöccsét gyilkolta le orozva. Carlinóra várok. Az én gazságom szót sem érdemel az övéhez képest. (Carlino a reá bizott várat pénzért az ellenség kezére játszotta, azután újból eladta saját pártjának, a fehéreknek. Árulása miatt rokonai is, valamennyien az ellenpárt dühének estek áldozatul.)

Rajtok kívül ezrével vicsorgatták fogait a hidegtől, mint az ebek, ha szőrükre fagy a víz.

Onnan tovább mennek az utasok a föld középpontja felé, a hová minden suly törekszik. A flórenczi költő folyton didereg az örökös fagy közepette. Szándékosan-e, vagy véletlenül, ki tudná? - egyszerre egy fej kerül Dante lábai alá és ő erősen ráhág az arczára. Sírva fakad a fej s így kiált fel:

- Miért rúgtál meg? Azért jöttél talán, hogy kétszeres bosszút álljanak rajtam? Hát nem eleget szenvedek én a hazaárulásért? Te még súlyosbítod a büntetésemet?

- Mester, - szól Dante vezetőjéhez, - várj egy kissé! Hadd világosítson fel ez az árny egy kételyem felől. Azután gyorsabban mehetünk, a mint neked tetszik.

Virgil megáll. Társa pedig e kérdést intézi az őt durván szidalmazó árnyhoz:

- Hát te ki vagy, hogy így morogsz másra?

- De kicsoda vagy te? - vágja vissza amaz, - hogy itt kóborolsz az Antenorában, a hazaárulók között, s úgy rugsz-vágsz, hogy még élő embertől is sok lenne?

- Én élek még, - viszonozza Dante. - Kedvedben tudok járni, ha hírnév kell. Följegyzem a nevedet a többiek közzé!

- Sőt ellenkezőleg! Kell is nekem hírnév?! Hordd el innen magad és ne bosszants tovább! Feledés kell nekünk ebben az odúban. (Ez a második kör a trójai Antenor nevét viseli, a ki a palladiumot a görögök kezére játszotta és a fa-lovat először kinyitotta).

Dante üstökön ragadja s ezt mondja az árnyak:

- Mégis megmondod te azonnal a nevedet, vagy akarod, vagy nem. Különben egy árva szál hajad sem marad a fejed búbján.

- Ha kiteped mind, akkor sem árulom el, hogy ki vagyok. Azért sem mutatom meg az arczomat, ha rajtam gázolsz is.

Már csavarta Dante a keze fejére az árny üstökét és ki is cibált már egy jó marékkal. A gonosztevő elkezdett üvölni, de azért nem emelte föl a fejét.

Eközben újabb kiáltás hangzik fel:

- Mi a bajod, Bocca? Nem elég, hogy az állkapczáddal vaczogsz, még ugatsz is? Melyik ördög nyakgat?

- Most már nem szükséges a nevedet megmondanod, becsstelen hazaáruló! Csak azért is hírt viszek felőled.

(Bocca degli Abbatini azért bűnhődött itt, a Cocytus második körében, mert a montaperti-i csatában, guelf létére, titokban egy követ fűjt a ghibellinekkal; levágta a zászlótartó kezét, hogy kihulljon kezéből a zászló. Erre felbomlott a rend s a ghibellinek elvesztették a csatát.)

- Pusztulj innen! rivallt rá az árny. Bánom is én aztán, akármit darálsz. De azt el ne felejtse elhíresztelni, haugyan innen felkerülsz valaha a földre, - hogy ki volt ez a nagy csacska. Ez a

francziák pénzének iszsza most a levét. Elmondhatod majd, hogy a jégbe fagyott bűnösök között láttad Buoso da Duera lelkét is. (Azét a cremonai, ghibellin Buosoét, a kit megvesztegettek a francziák, hogy engedje őket átvonulni a védelmére bizott szoroson. Azzal lakolt árulásáért, hogy egész családját leölték a cremonaiak.) Ha kérdezik ott fönn tőled, ki volt még itt: beszéld el, hogy Beccheriát is itt láttad, (a vallombrosai apátot; szülővárosát, Flórenczet a ghibellineknek el akarta árulni, de tervét kivallatták vele és lefejezték.) A köpenyegforgató Gianni del Soldamer is itt didereg. Velünk, a mi ékes társaságunkban időzik még Ganelon, a ki a hős Rolandot elárulta, meg Tebaldello, a ki éjnek idején kitárta az ellenségnek Faenza kapuit.

Utasaink alig hagyták ott őket, újra két árny vonta magára figyelmöket. Egy gödörben voltak befagyva, még pedig olyan helyzetben, hogy egyiknek a feje úgy állt a másikon, mintha kalap lett volna rajta. A mily mohón az éhes ember falja a kenyeret, úgy vágta bele a felső árny a fogait az alsó nyakcsigájába, ott, a hol a nyakcsigolya az agyat éri. A Thebét ostromló Tydeus király is úgy rágsálta Menalippus halántékát, mint a hogy ez marta dühében azt a fejet agyastul, húsostul.

- Te, a ki vadállatként bizonyítod be, hogy mennyire gyűlölöd azt, a kin rágódol, mondja neki Dante, - mondd: mi okod van rá és én esküszöm, hogy ha igaz okod van a panaszra; ha megtudom a nevedet és az ő vétkét, fenn a földön igazságot szolgáltatok neked, ha nem szárad ki az a nyelv, melylyel most beszélek.

HARMINCZHARMADIK ÉNEK.

(Folytatás: Ugolino és Ruggieri érsek. A 3. alkör: Tolommea.
Alberigo barát. Branca d'Oria.)

A bűnös abbahagyta az iszonyú lakmározást, száját a fej üstökéhez törölte, melyet hátulról marcangolt. Azután így kezdé:

- Azt akarod, hogy felújítsam a kétségbeejtő fájdalmat, mely összeszorítja szívemet, ha csak rá is gondolok. Hát ha még beszélek is róla! De ha beszédemből olyan mag fakad, melyből gyalázat származik erre az árulóra, a kit rágicsálok: akkor szívesen beszélek sírok előtted. Nem tudom, ki vagy; azt sem tudom, hogy miképpen jöttél le ide, de kiejtésedből ítélve flórenczinek gondollak. Tudd meg tehát, hogy én Ugolino gróf voltam. Ez pedig Ruggieri érsek. (Ugolino della Gherardesca, guelfpárti gróf, Piza ura, Ruggieri érsek ámtására kiűzte a városból uralkodó-társát, a ki verrokona volt. Erre az érsek a grófot űzte ki párthiveivel: a Lanfranchiakkal, Sismondiakkal és Gualandiakkal; később foglyul ejtette két fiával és két unokájával együtt és bezáratta őket egy toronyba. A torony kulcsát az Arno-folyóba dobták, hogy éhhalállal vesszenek el a rabok. Az érsek azért ítélte őket éhhalálra, mert a mint mondá: »papnak nem szabad vért ontani.« A gróf gyermekeit, illetőleg unokáit így hívták: Uguccione, Brigata, Anselmuccio és Gaddo.) Elmondom, hogyan jutottam ennek a szomszédságába. Bízottam benne, de gonosz ármánya megejtett. Fogságba vetett, halálra ítelt. Minek ezt mind elbeszélnem! De azt talán még sem tudod, hogy milyen kegyetlen halállal ölt meg! Halld meg tehát és íteld meg belőle, hogy mit vétett ellenem! Bezártak egy toronyba bennünket. Rólam nevezték el azt a tornyot »az éhen halók tornyá«-nak. A rács-kalitka szűk nyílásán keresztül csak annyit láthattam, hogyan jöttek és multak el egymás után a hónapok. Egyszer iszonyút álmodtam. Ez az álom lebbenté föl jövőmről a fátyolt. Álmomban az érseket láttam győztes hadvezérként felém közeledni, hogy engem, a farkast, kölykeimmel együtt üzőbe fogjanak. Lanfranchi, Sismondi és Gualandi sovány, futos vérebekkel indították meg a hajszát ellenem. Az apa és gyermekek úgy lihegték a fáradtságtól, hogy alig győzték a futást. A kutyák utólérték őket; nekiestek a lágyékuknak s éles fogaikkal tépték-szakgatták őket. Mikor hajnal hasadtával fölbredtem, a gyermekeim álmukban keservesen sírtak és kenyeret kértek. Nagy szívtelenségre vallana, ha meg nem szánakoztál volna rajtam. Gondolhatod, hogy mit érezhetett akkor az én szerető apai szívem! Ha most sem sírsz, ugyan mi indíthat akkor téged könnyezésre! Felébredtek a gyermekek is. Közeledett már az idő, mikor szokás szerint behozták czellánkba az ételünket. Vajjon beteljesül-e igazán, a miről mindnyájan álmodtunk? Egyszer hallom, hogy lenn, a borzasztó torony alatt megzörgeti valaki a kulcsot a kapu závarjában. Bezárták. Gyermekeimre néztem, de egy hangot sem szóltam. Nem sírtam, habár a fájdalom szivembe nyílallott. Ők sírva fakadtak. Akis Anselmuccio ezt mondja nekem: - »Édes nagyapám, miért nézel így ránk? Mid fáj?« - Még akkor sem sírtam. Egész nap, egész éjjel hallgattam. Másnapra virradóra egy kis sugár csillámlott be iszonyatos börtönünkbe. Láttam a négy gyermek arcán, hogy énmagam is hogy nézhettem ki! Kínomban a két öklömbe haraptam. Ők azt gondolták, hogy az éhségtől haraptam belé. Rögtön felugranak mind a négyen s ezt zokogják: - »Édes, jó atyánk, nem fájna úgy, ha ennél belőlünk!« - Nyugalmat színleltem, csakhogy még inkább el ne szomorítsam őket. Az nap és a következő napon nem szóltunk egy szót sem. - Oh, kemény föld, miért nem nyitál meg alattunk?! Negyednapra kelve, Gaddo elterült lábaim előtt. - »Édes apám, miért nem segítesz rajtam?!« - Ez volt Gaddóm legutolsó szava. A többi három gyermek is így esett el rendre, egyik a másik után, ötöd- s hatodnapra. Én pedig megvakulva bukdácsoltam rajtok. Végre a mit a fájdalom nem tudott elvégezni, elvégezte rajtam az éhség.

Mikor ezt elbeszélte, vérben forgó szemekkel újra nekiesett fogaival a nyomorult fejnek. A csontot kettéharapó ebnek nem erősebbek a fogai.

- Oh, Piza, szégyenfoltja az egész nemzetnek, mely ezt a szép országot lakja, - fakad ki a költő, - ha a szomszédaid késlekednek a büntetéssel, mozduljon hát meg Caprara és Gorgona! Hadd zárja el ez a két sziget az Arno torkolatát, hogy fulladjon bele Pizának minden lakója! Ha híre járt is messze földön, hogy Ugolino elárulta váradat az ellenségnek, ártatlan gyermekeit mégsem kellett volna keresztre feszítened! Zsenge koruk könnyöretre indíthatott volna...

Tovább haladnak, az Antenorából a Tolommeába. (Ptolemaeus egyiptomi király nevére, a ki Pompejst meggyilkoltatta.)

Jégbe fagyva kínlódott a söpredék, de nem előre hajolva, hanem hanyatt fekvé. Ott nem lehet sírni a könnyek miatt; a fájdalom megakad a szemekben, megfagy és mert nincs szabad folyása, újra visszahatolnak a könnyek, hogy még jobban szaporodják gyötrelmük. Tömegbe torlódnak össze az első könnycseppek és kristályüvegként töltik be a szemöldök alatti gödröket. Bár a hidegtől érzéketlenné vált Dante megkérgesedett arcza, mégis úgy rémlett neki, mintha szelet érezne valamerről fújni. Ezt mondja vezetőjének:

- Honnan támadhat ez a szél. Hiszen itt nem süt nap, mely mozgásba hozhatná a levegőt.

- Mindjárt ott leszünk, feleli a mester, - hol saját szemeid megadják a választ kérdésedre. Ott meglátod, honnan jön ez a szél.

A jégbe fagyott vezeklők közül így kiált az egyik:

- Oh, kegyetlen árnyak, a kik e végső helyre vagytok kárhoztatva, emeljétek le arczomról ezt a hideg fátyolt, hogy szabad folyást lelhessen fájdalom, mely a szívemet szorongatja. Csak addig legalább, míg ismét ráfagy a könny pilláimra.

- Ha azt akarod, úgymond a flórenczi költő, - hogy segítsek rajtad, mondd meg, hogy ki vagy. És ha nem segítek, szálljak le én is e jégverem fenekére.

- »Vig barát« voltam. Alberigo a nevem. Rossz kertből szedtem gyümölcsöt. Füge helyett datolyát kapok itt. Most adják vissza a kölcsönt. (Alberigót egyszer arczulcsapta Manfredi, a kivel folytonos viszálykodásban élt. Alberigo színleg megbocsát a heves ifjúnak, a ki bocsánatot kér tőle. A kibékülésre áldomást isznak. Meghívja magához ebédre Manfredit, kis fiával együtt. A lakoma végén elkiáltja Alberigo: »Hozzátok be a gyümölcsöt!« Ez adott jelre berontanak a felbérelt gyilkosok s a két vendéget felkonczolják. Azóta közmondássá lett Faenza városában az orgyilkosság jelzésére a »vig barát« hívása: »Nunc veniant fructus!«)

- Te is meghaltál már? kiált fel a költő.

- Arról nincs tudomásom, hogy ott fenn mi történt a testemmel, mert az a kiváltsága van ennek a Tolommeának, hogy az árulók lelke néha előbb lehull ide, mint a hogy Atropos elvágja az élet földi fonálát. És hogy annál szívesebben letöröld arczomról az üvegkönnycseppeket, tudd meg, hogy mihelyt elköveti az illető az árulást, - nálam is így történt, - testét azonnal lefoglalja egy démon és fogva tartja mindaddig, a míg földi életének napjai le nem telének; ő maga pedig lebukik e pokoli kútba. Talán él még fenn ennek az árnyak a teste is, a ki itt telet mögöttem. Azt is tudhatod, ha csak most jöttél le, hogy Branca d'Oria a neve. Néhány éve már, hogy ide zárták. (Branca, genuai lovag egy ebéd alkalmával leszúrta apósát, Zanche Mihályt, a kit hivatallal való üzérkedésért a csalók ötödik alkörében talált Dante, - azért, hogy apósa után ő ülhessen Logodoro, sardiniai város kormányzói székébe.)

- Ugy hiszem, feleli költőnk, - hogy te csak rá akarsz engem szedni. Hiszen Branca d'Oria úr meg sem halt még ekkoráig: eszik, iszik, alszik, cziczomázza magát.

- A csalók közzé, hol a ragadós szurok pöffög és bugyborékol, jóformán le sem ért még Zanche Mihály, a mikor Böszkarmú egy ördögöt küldött a Branca testébe, egy másik ördögöt meg a rokonáéba, a kivel együtt követte el az árulást. De nyujtsd ki felém a kezedet és nyisd fel a szemeimet!

Költőnk nem nyujtja ki a kezét, nem nyitja fel a bűnös árny szemét, habár előbb megigérte. Igen ám, de itt, a legmélyebbre süllyedt gonosztevők helyén erénynek véli a csalást.

- Oh, változékony erkölcsű, gonoszságban telhetetlen genuaiak! fakad ki a költő, - miért nem irtottak még ki benneteket a föld színéről? Romagna egyik legelvetemültebb szellemével, Alberigo baráttal együtt találtam egy genuait, a kinek régóta lenn a Cocytusban fürdik a lelke, habár fenn a földön mozgó testben él még!

HARMINCZNEGYEDIK ÉNEK.

(A 4. alkör: Giudecca. Lucifer. Judás. Brutus. Cassius. A föld középpontja.
Fel a csillagokhoz.)

- Vexilla Regis prodeunt inferni adversum nos! (A pokol királyának zászlói közelegnek felénk!), szól Virgil a társához. Nézz tehát előre! Felismered-e a sötétségben?

Mint a midőn sűrű köd ereszkedik le, vagy éj borul a féltékenkre, és messziről látunk egy szélmalmot, a melyet hajt a szél: olyanforma alkotmány tűnik fel Danténak. Keményen fú a szél, hogy kénytelen vezetője mögé húzódni, más menedék hiányában. Oda ér már, - borzadály fogja el, ha le is írja, - hol az árnyak egészen be vannak fagyva a jégbe, még a fejök sem látszik ki; úgy körülpántolja őket a jégburok, mint a kristályüveg a beleszorult szálkát. Az egyik hever, a másik áll. Ez a fejével, az a talpával fölfelé. Egyik-másik ívbe görbül, hogy arcza a lába ujját éri. És mikor oda érkeztek, hogy a kalauz jónak látta megmutatni védenczének azt a szörnyeteget, mely bukása előtt legszebb volt az angyalok között, elébe állott, megállította és így szólt hozzá:

- Ime Lucifer, az ördögök fejedelme! Itt az a hely, hol leginkább szükséged lesz a bátorságra.

Hogyan fagyott meg a vér a földi vándor ereiben; hogy némult el ajkain a szó, azt ne is kérdezze az olvasó: nem lehet azt sehogysem elmondani. - Nem halt ugyan meg, de élőknek sem látszott. Képzeld el, a ki tudja, hogy milyen lehetett élet és halál közt!

A kínok birodalmának fejedelme fél-mellig emelkedik ki a jégtengerből. - »Számítsd hát ki, - szól Dante elcsudálkozva, - hogy ily roppant nagy karnak mekkora test felel meg!« (Dis, vagy Lucifer félkarja úgy viszonylik a gigászokhoz, mint a gigász a közönséges termetű, rendesen hat lábnyi magas emberhez. Tehát a félkarja kilenczszerte akkora, mint egy óriás. Ha az óriás kilencz öles, akkor Lucifer félkarja nyolczvanegy öl. Minthogy pedig a test háromszorta hosszabb a karnál, Lucifer termete kétszáznegyvenhárom öles. Ennek fele a föld középpontján innen van, fele pedig azon túl.) Ha olyan szép volt ez a Dis, mint a milyen rút most, és mégis fellázadt Teremtője ellen, akkor minden rosznak ő tőle kell erednie. De mily csodalény is volt az! Három arcza volt a fején. Az egyik elől; ez vérvörös. A másik kettő közzül, melyek az első arczczal a két váll fölött, hátul a tarkóban értek össze, - a jobb felől eső sárgásfehér volt, (mint Ázsia népe), a bal felőli arcznak pedig olyan volt a színe, mint a Nilusmenti szerecsennek. Mind a három ábrázata alatt két-két nagy szárny nőtt ki, a mekkorák ilyen nagy madárra illettek. Tengeri hajónak sincsen ennél nagyobb vitorlája. Nem volt toll a szárnyain, inkább bőregérhez hasonlított. Folyvást libegett mind a három szárnya s megannyi külön-külön szelet hajtott. Ettől a szárnylebegtetéstől fagyott be a Cocytus. Mind a hat szeme sírt. Könny-cseppjei, veres gennycseppek, három állán csorogtak alá. Mindegyik szájában egy-egy bűnöst marcangolt a fogaival, mint valami kendertiló, úgy kínozte mind a három áldozatát. A ki elől vergődött, annak nem a marás fájt, hanem inkább a karmolás; a hátáról egészen lenyúzta a bőrt.

- Az a lélek ott fenn, mely a legiszonyatosabb kínokat állja ki: Judás Iskariotes, - mond a mester. - A feje benn van, csak a lábai lógnak ki. A másik kettő közzül, a kiknek a fejök van lenn, az, a melyik a szörnyeteg fekete pofájából csüng: Brutus, a Caesar gyilkosa. Nézd, hogyan vonaglik! De nem ejt egy panaszhangot sem. A másik, az a tagbaszakadt: Cassius. Ennek is az a bűne, hogy elárulta a világcsászárság képviselőjét. (Pedig a költő a világcsászárság eszméjeért lelkesült. Ma nem esik ily szigorú elbírálás alá Brutus és Cassius tette, sőt a szabad köztársaság vértanúit látjuk bennök). De beköszöntött az éjszaka, most már mennünk kell. Láttunk már úgyis mindent.

A kalauz kívánsága szerint Dante átöleli Virgil nyakát. Virgil kiválasztja a legalkalmasabb időt és helyet, és a mikor éppen szétnyílnak a szörnyeteg szárnyai, belefogózik szőrös oldalába; tincsről tincsre száll lejjebb a sűrű bozót és jégkérgek között. Mikor oda érnek, hol a czomb forog a csipők vastagjában, Virgil megáll. Fáradtsággal, aggodalmak közepette arra fordul a fejével, hol előbb a lába volt; belecsimpalygózik a szőrbe, mint az olyan ember, a ki fölfelé mászik. Dante azt hiszi, hogy megint visszamennek a pokolba. (Minthogy a költő Lucifer teste közepébe teszi a föld középpontját, Lucifer derekáig »lefelé«, de a derekától kezdve, lábszárain, le a sarkáig, »fölfelé« kell mászniok. Ezért fordul meg Virgil a föld középpontján, hol a »le« és »föl« fogalmai egyszerre felcserélődnek).

- Jól megfogd a nyakamat, - szól a kalauz, - ilyen lépcsőn is kell járnunk, hogy valahára kijuthassunk a gyötrelmek színpadáról.

Most egy szűk szirt-üregen mászik fel, társát leülteti az üreg szélére s azután szilárdan lépdelve ő is mellé áll. Dante felnéz. Ugy rémlik előtte, mintha még látná Lucifert, kit az imént hagyott el, - csak hogy lábbal fölfelé. Hogy mennyire megdöbben, elképzelheti a tudatlan nép, mely nem tudja fölélni észszel, hogy micsoda pont volt az, melyen áthaladtak e pillanatban.

- Talpra! - mond a mester, - hosszú és terhes út vár még reánk. Harmadfél órája, hogy fölkelt a nap.

Nem úri palota csarnokában járnak, hanem természettől rakott börtönben. Hebe-hupás a földje, nem világítja be mécses.

- Mielőtt kimennék ebből az örvényből, - szólal meg Dante fölállva, - oszlasd el kétségemet. Hova lett a Cocytus jege? Miért áll ez itt tótágast? Hát a nap hogyan fordult ilyen rövid idő alatt estéről reggelre?

- Te azt képzeled még, - feleli a mester, - hogy túl vagy a középponton, hol én megfogóztam ama szörnyeteg szőrébe, a ki átfúrta a földet. Addig voltál túl, a míg lekúsztam Lucifer testén; de mikor megfordultam, te is áthaladtál azon a ponton, mely minden terhet magához húz le. Most azon félgömb alatt állsz, a mely ellenlábas a nagy száraztól borított északi félgömbnek, hol az az Ember halt meg a keresztfán, a ki bűn nélkül született és bűn nélkül élt. Azon a kis körön van most a lábad, mely éppen ellentettje a Judások vezeklőhelyének. Itt reggel van, mikor ott esteledik. Az, a kinek szőrét lépcső gyanánt használtuk fel, most is úgy ül a jégben, mint a mikor elhagytuk. Ezen az oldalon bukott le az égből. A szárazföld pedig, mely azelőtt itt tornyosult fel, úgy megrémült a szörnyetegtől, mikor rázuhant az égből, hogy a tenger alá rejtőzött és a mi féltekénkre menekült; futtában ezt az üreget hagyta s túlfelől feltornyosodva tört ki oly magasra.

A középponttól, melyben Lucifer sírja áll, olyan hosszan nyúlik el az üreg, a mily hosszú volt a pokol, bejáratától le Lucifer sírjáig. Szemmel nem is lehet végig látni, csak hallani lehet egy kis patak csörgedezéséből. A patak egy szűk sziklanyíláson bugyog elő, medrét csekély esése közben kanyarogva vájta ki magának.

Zarándokaink e titkos útra lépnek, hogy felérhessenek a verőfényes világra. Pihenésre nem is gondolva, másznak feljebb; Virgil elől, Dante a nyomában. Addig-addig mennek-mendegélnek, a míg egyszer egy kis kerek nyíláson keresztül megpillant Dante egyet-mást abból a sok szépségből, mit a mennyboltozat hordoz. Onnan azután újra kijutnak a csillagokhoz.

VÉGE